

Ijtimoiy-huquqiy jurnal

HUQUQ va BURCH

ISSN 2010-5436

№8/2020

ISO 37001:2016

Коррупцияга қарши
стандарт

Юридик соҳада
илмий кадрларни
тайёрлаш
ҳолати ва таҳлили

Шовқиндан
ҳимояланиш
ва инсоляция

Тафаккур жилolari

Муассислар:

Ўзбекистон Республикаси

Адлия вазирлиги,

Бош прокуратураси,

Конституциявий суди,

Олий суди

Таҳрир кенгаши:

Русланбек Давлетов

Ниғматилла Йўлдошев

Бахтиёр Мирбобоев

Козимджан Камилов

Бош муҳаррир:

Аслиддин Алмардонов

Таҳрир ҳайъати:

Акбар Тошқулов

Бахтиёр Исаков

Светлана Ортиқова

Ҳаёт Шамсутдинов

Шерзод Рабиев

Нодирбек Салаев

Дизайнер:

Азамат Жуманиёзов

Навбатчи муҳаррир:

Шавкат Ёдгоров

Муқова учун лойиҳа Экология ва атроф муҳитни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси ахборот хизмати билан ҳамкорликда тайёрланди.

Журнал саҳифаларида Аҳмад Тўра фотоларидан фойдаланилган.

«HUQUQ va BURCH» ижтимоий-ҳуқуқий журнали Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида 2012 йил 13 июнда 0251-сонли гувоҳнома билан рўйхатга олинган. Журнал 2006 йил март ойидан чиқа бошлаган. Ойда бир марта чиқади.

Нашр индекси: 902. Сотувда келишилган нархда.

Журнал саҳифаларида чоп этилган материаллардан фойдаланилганда «HUQUQ va BURCH» ижтимоий-ҳуқуқий журналидан олинди деб кўрсатилиши шарт. Таҳририят тақдим этилган мақолаларни тақриз қилиш ва қайтариш мажбуриятини олмаган.

PR белгиси билан берилган мақолалар тижорат мақолалари ҳисобланади.

Таҳририят манзили:

100115, Тошкент шаҳри, Чилонзор кўчаси, 29-уй.

Телефонлар:

Ижодий бўлим: (71)277-04-23, (71) 277-04-51.

Обуна бўлими: (71)277-04-26; Бухгалтерия: (71)277-04-72

web-site: www.huquqburch.uz;

e-mail: info@huquqburch.uz

f facebook.com/huquqburch.uz

telegram.me/huquqburch.uz

Журнал 10.09.2020 йилда босмахонага топширилди.

Қоғоз бичими 60x84 1/8. Офсет усулида босилди.

Шартли 8 б.т. Буюртма №2347. Адади: 3150.

«Колорпак» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.

Тошкент шаҳри, Элбек кўчаси, 8-уй.

ҚОНУН УСТУВОРЛИГИ ВА АДОЛАТ ТАНТАНАСINI

таъминлаш
йўлида

2

ЮРИДИК СОҲДА ИЛМИЙ КАДРЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ

ҳолати ва
таҳлили

8

ISO 37001:2016 Коррупцияга қарши стандарт

21

ЭЗГУ НИЯТЛАР ИЛА ЯШАМОҚ, БАХТИ

26

КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ ҚУРАШИШДА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

халқаро рейтинг
ва индекслар

28

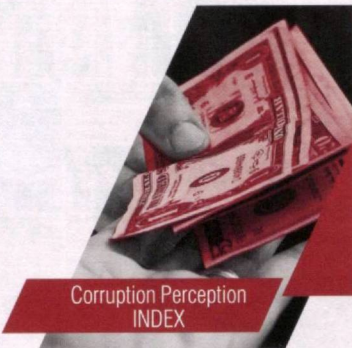
ҲУҚУҚОЛИК КОДЕКСИНИ ТАКОМИЛ- ЛАШТИРИШНИНГ

айрим
масалалари

34

 Corruption Perception
 INDEX

ХУҚУҚБУЗАР- ЛИКЛАР ПРОФИЛАК- ТИКАСИ:

ислоҳот,
натижа ва
истиқбол

38

ЯШИРИН ИҚТИСОДИЁТ— жамиятни емирувчи иллат

42

ШОВҚИНДАН ХИМОЯЛАНИШ ВА ИНСОЛЯЦИЯ инсон ҳуқуқлари ҳимоясига доир баъзи мулоҳазалар

46

ҚАРОР ИЖРОСИ ТАЪМИНЛАНМАСА...

52

ЖАМИАТ— АДОЛАТ— ҚОНУН

54

МИЛЛИЙ ОЗОДЛИК ҳаракатига босилган тамға

56

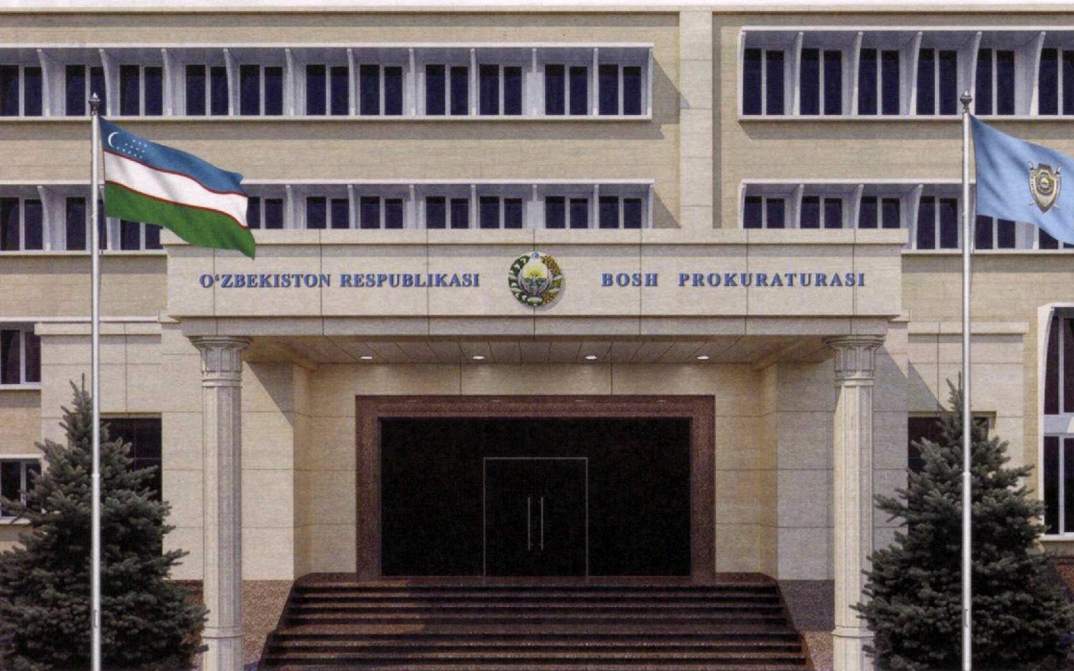
ДАВЛАТ МАЖБУРИЙ СУҒУРТАСИ тушунчаси

62

Давлат мажбурий
суғуртаси учун
суғуртанинг
бирламчи тўлови
суғурталанаётган
шахс хизмат
қилаётган ташкилот
(идора, вазирлик)
ларнинг ҳисобидан
амалга оширилади.

Қонун устуворлиги ва адолат тантанасини таъминлаш йўлида

Муаззам истиқлол айёмининг жорий йилда **«Сен – қудрат манбаи, саодат маскани, жонажон Ўзбекистон!»** деган шиор остида нишонланаётгани замирида ўзига хос маъно-моҳият мужассамдир. Зотан, инсон озод ва ҳур ватансиз ҳақиқий қудрат манбаидан мосуводир, саодатдан бенасибдир.

Биобарин, мустқилликнинг Ўзбекистон ва унинг халқи учун қадру қиммати, аҳамиятини ҳеч бир нарса билан ўлчаб бўлмайди.

Айниқса, ажодлари ўзининг ақлу заковати, бунёдкорлиги ва бетакрор саҳояти билан дунё тамаддунига улкан ҳисса қўшган, бироқ маълум муддат эрксизлик исканжасида кун кўрган ўзбек халқи учун ҳурриятнинг қадри бебаҳодир.

Қолаверса, минглаб миллат ва элат истиқомат қиладиган дунёда ўз байроғи ва бошқа рамзларига эга суверен давлатлар сони 200 та атрофидадир. Ана шу давлатлар қаторида буюк ўтмиш ва ёруғ келажак соҳиби бўлган Ўзбекистоннинг ҳам борлиги барчамиз учун ҳақиқий саодатдир.

Албатта, бундай бахтга эришиш осон бўлмагинини яхши ҳис этамиз. Асрлар давомида озодлик учун кечган курашларда элимиз кўплаб энг сара фарзандларидан жудо бўлди.

Ниҳоят, халқимизнинг матонати ва қатъияти самараси ўлароқ қўлга киритилган мустақиллик 1991 йилнинг 31 августида Биринчи Президентимиз Исмоил Абдуғаниевич Каримов томонидан эълон қилинди.

Муҳтарам Президентимиз Шавкат Миромонович Мирзиёев таъбири билан айтганда, **бугун бир ҳақиқатни катта ғурур ва ифтихор билан айтишга тўла асосимиз бор: мард ва матонатли халқимиз қанчалик қийин ва оғир синовларга дуч келмасин, ўзининг мустаҳкам иродасини намойён этиб, ўзи танлаб олган мустақиллик йўлига доимо содиқ бўлиб келмоқда.**

Дарҳақиқат, мустақилликни қўлга киритиш қанчалик машаққатли ва оғир бўлса, уни асраш ва мустаҳкамлаш ҳам шунчалик мураккаб, узлуксиз кечадиган, матонат талаб этадиган ва, албатта, шарафли бир жараёндир.

Халқимизнинг бу йўлдан собитқадамлик билан бораётгани, юртимиз истиқболнинг янги уфқларини забт этаётгани эса барчамиз учун фахру ифтихордир.

Айниқса, давлатимиз раҳбари томонидан асос солинган ва Ўзбекистон тараққиётининг янги босқичи сифатида дунё миқёсида тан олинаётган ҳозирги давр мустақилликни мустаҳкамлаш сари қўйилган энг улкан қадамлар давридир. Зотан, бу давр Ўзбекистонни бутунлай ўзгартирди, мамлакатимизни янги, демократик қиёфада жаҳонга танитди.

Энг муҳими, ушбу даврда **халқ давлат идораларига эмас, давлат идоралари халққа хизмат қилиши, аҳолининг ҳаёт даражаси ва сифатини яхшилаш** давлат сиёсатининг бош мезони этиб белгиланди.

Натижада тараққиёт йўлининг тўғри танлангани ва халқимизнинг фидокорона меҳнатлари эвазига ҳатто бугунги оғир ва синовли давларда ҳам жамиятда барқарорлик, тинчлик, осойишталик ва ижтимоий-иқтисодий ўсиш таъминланмоқда.

Президентимизнинг коронавирус инфекцияси таъсирини юмшатишга қаратилган ўнлаб фармон ва қарорлари асосида пандемияга ва иқтисодий инқирозга қарши курашиш учун қарийб 50 трлн. сўм маблағнинг турли соҳаларга йўналтирилгани ва бунинг натижасида Ўзбекистон пандемиянинг асоратларини жиддий талофатларсиз ўтказаяётганининг ўзиёқ фикримиз далилидир.

Яна бир жиҳат шундаки, пандемия шароитида бирон-бир муҳтож оила ёки фуқаро давлат эътиборидан четда қолаётгани йўқ.

Эҳтиёжманд оилаларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш мақсадида ажратилаётган маблағлар ҳажми, улар аъзоларини ишга жойлаштириш, тадбиркорликка жалб этиш каби кенг қўламли ишлардан жамоатчилик мунтазам хабардор қилиб борилмоқда.

Ана шу жиҳатларнинг ўзи ҳам қийинчиликларга қарамасдан, Ўзбекистон давлати ва халқи ҳамжиҳатликда эзгу мақсадлар сари собит бораётганини кўрсатиб турибди.

Албатта, давлат ва жамият ҳаётида эришилаётган ютуқлар, долзарб масалалар, муаммолар ҳақида деярли ҳар дақиқада оммавий ахборот воситалари, ижтимоий тармоқлар орқали кенг жамоатчилик мунтазам хабар топиб бормоқда ва шу боис уларни эслатишга ҳожат йўқ.

Дарвоқе, бу жиҳат ҳам янги давр самарасидир. Зеро, очиқлик ва ошкоралик, муаммоларни баралла айтиш, фуқароларнинг баъзида оғир, бироқ ҳақли савол ҳамда эътирозларига юзма-юз жавоб бериш тараққиётимиз янги босқичида ҳаёт тарзимиз ва фаолиятимиз мезонига айланиб улгурди.

Энг муҳими, бугун давлат ва жамиятнинг ислохотлар билан қамраб олинмаган бирон-бир жаҳҳаси қолмади.

Айниқса, давлат тузилмаларини халққа хизмат қилишдек муқаддас бурч ва шарафли вазифани рўёбга чиқаришга сафарбар этиш борасида қўрилган чоралар улар фаолиятини ҳам, мақсадини ҳам тубдан ўзгартириб юборди.

Табиийки, бу жараёнлардан **прокуратура органлари** ҳам четда қолмади.

Тизимимиз фаолиятининг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш, моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, кадрлар салоҳиятини юксалтириш ва бошқа йўналишларда, бир сўз билан айтганда, прокуратурани том маънодаги **халқ прокуратурасига** айлантириш бўйича қўрилаётган чора-тадбирлар ўз самарасини бера бошлади.

“

2019 йил ва жорий йилнинг ўтган даврида Бош прокуратура ташаббуси билан ишлаб чиқилган лойиҳалар асосида 41 та қонун ҳужжати, жумладан 11 та қонун, Президентнинг 5 та фармон ва 6 та қарори, ҳукуматнинг 13 та қарор ва фармойишлари, шунингдек 6 та идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат қабул қилинди.

Узоқ йиллар давомида одамларда жазоловчи орган сифатида тасаввур уйғотиб келган прокуратура тизими ҳар жиҳатдан янги bosқичга кўтарилмоқда. Яъни, у инсон ҳуқуқ ва эркинликларининг, давлат ва жамият манфаатларининг ҳақиқий ҳимоячиси, қонун устуворлиги ва адолат тантанаси йўлида фаолият юритувчи тизим сифатида майдонга чиқмоқда.

Буни нималарда қўриш мумкин?

Давлатимиз раҳбари томонидан прокуратура органларини тубдан ислоҳ қилиш бўйича олдимизга қўйилган янги вазифалар, **жумладан ўтган йилнинг 20 июнида Олий Мажлис Сенатининг ялпи мажлисида** белгилаб берилган йўналишлар доирасидаги ишлар изчил давом этмоқда.

Биринчидан, энг аввало, тизимдаги анча оғир вазиятни ўнглашга, жамоада ишчан ва соғлом муҳитни шакллантиришга қаратилган чора-тадбирлар концепцияси ишлаб чиқилди. Унинг асосида биринчи галда ходимларнинг

45 фоизини ёш мутахассислар ташкил этиши, бирок уларга иш ўргатадиган мураббийлар деярли қолмагани ҳисобга олиниб, сўнгги йилларда бой берилган «устоз-шогирд» анъаналарини тиклаш чоралари қўрилди.

75 нафар тажриба ва малакага эга ходим хизматга қайтарилди. Ҳар бир тармоқ раҳбарлигига шу йўналишнинг ҳақиқий мутахассислари тайинланди.

Умуман, кадрларни танлаш ва тайинлаш жараёнидаги ўта марказлашганлик ҳамда субъектив омилларни бартараф этишга қаратилган чоралар қўрилди. Ҳар бир ходимни иқтидори, салоҳияти ва масъулиятига мос равишда лавозимга тайинлаш механизми тўлиқ йўлга қўйилди.

Бундан ташқари, тизимни нопок ва номуносиб ходимлардан тозалашга алоҳида эътибор қаратилди ва бу жараён давом этмоқда. Бир йил давомида коррупцияга мойил 213 нафар, жумладан 50 дан ортиқ раҳбар ходим тизимдан бўшатилди. Жиноятга қўл урган 31 нафар ходим жиноий жавобгарликка тортилди.

Иккинчидан, замонавий ахборот технологияларини жорий қилган ҳолда, бутун тизим тўлиқ электрон иш юритишга ўтказилиб, ортиқча қоғозбозликка деярли барҳам берилди. Натижада тизимда ҳар ойда фақатгина қоғоздан қарийб 300 млн. сўм тежаб қолинмоқда.

Учинчидан, қонунлар ижроси устидан назоратни амалга оширишнинг мутлақо янги тизими йўлга қўйилди.

Мавжуд 50 га яқин назорат органлари фаолияти устидан тизимли ва таъсирчан назорат ўрнатиш орқали қонунийликни мустаҳкамлашга эътибор қаратилмоқда. Назорат органларидан олинган ахборотлар асосида энг муаммоли соҳалар аниқланмоқда ва қонун бузилиши ҳолатлари ҳамда тизимли камчиликларнинг асл сабабларини бартараф этиш чоралари қўрилмоқда.

Шу тартибда олий таълим ва соғлиқни сақлаш, қурилиш, қишлоқ хўжалиги каби қатор соҳаларда қонунийликнинг аҳволи чуқур таҳлил қилинди.

Яна бир муҳим жиҳат шундаки, ижтимоий соҳада прокурор назоратини таъминлаш борабора фуқароларга манзилли ёрдам кўрсатишга ҳам алоҳида аҳамият берилмоқда.

Бир йил давомида тегишли идоралар билан ҳамкорликда ёрдамга муҳтож 100 мингга яқин фуқаронинг муаммолари ҳал этилди. 3,8 минг нафар фуқаронинг 8,1 млрд. сўмдан ортиқ иш ҳақи, пенсия ва нафақа пуллари ундириб берилди.

Ижтимоий тўловларни амалга оширишдаги суиистеъмолчиликларни бартараф этиш ҳам диққат марказимиздadir.

Жумладан, назорат тадбирлари давомида 136 та ҳолатда 16 млрд. сўмдан ортиқ иш ҳақи, нафақа ва уларга тенглаштирилган тўловлар учун ажратилган бюджет маблағлари талон-торож қилингани аниқланди. Қўпол қонунбузилиш ҳолатлари юзасидан 136 та жиноят иши қўзғатилди, 5 млрд. сўмликдан ортиқ етказилган зарарлар ихтиёрий қопланди, судларга қиймати 19 млрд. сўмликдан зиёд 4 мингга яқин даъво аризалари киритилди ва қарийб 14 млрд. сўм ундирилди.

Ёшлар ва вояга етмаганлар ҳуқуқлари ҳимоясини таъминлаш устувор вазифаларимиздан бўлиб қолмоқда. Биргина мисол: етим ва ота-она қаровисиз қолган 3 мингдан зиёд вояга етмаганлар учун жавобгар шахс йўқлиги аниқланиб, уларга васий ва ҳомийлар тайинланди.

Ғайриижтимоий хатти-ҳаракат содир этган 5 минг нафардан ортиқ, дарсларда сабабсиз қатнашмаётган 3 мингдан зиёд бола аниқланиб, мажбуриятларини бажармаётган 8 мингга яқин ота-онанинг жавобгарлиги ҳал этилди.

Иқтисодий соҳада қонунчилик ижроси устидан назорат фаолиятимизда тадбиркорликни ривожлантириш, экспортни кенгайтириш, хорижий инвестицияларни жалб қилиш каби ҳаётий муҳим масалаларга устувор аҳамият берилмоқда.

2019 йилнинг иккинчи ярми ва жорий йилнинг ўтган давридаги назорат тадбирларида 7,7 минг нафар тадбиркорнинг бузилган ҳуқуқлари тикланди, 29 минг нафарига муаммоларини бартараф этишда қўмаклашилди.

Прокурорлар қўмағида 25 мингта янги тадбиркорлик субъекти ташкил этилди, фаолияти тўхтаб қолган 28 мингга яқин корхона тикланди.

Прокурорлар ташаббуси билан 905 та субъект экспорт фаолиятига жалб этилди. 2113 та экспортёр корхоналарнинг лицензия, кредит, ер ва бино олиш ҳамда бошқа масалаларга доир муаммолари ҳал этилиб, 518 тасининг 92,2 млн. долларлик қарзини ундиришга эришилди.

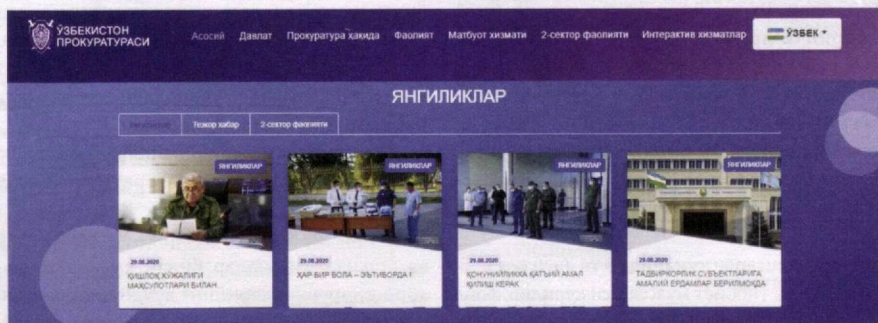
Тадбиркорлар ҳуқуқларига риоя этмаган 925 нафар мансабдор шахс интизомий ва маъмурий жавобгарликка тортилди, 514 та жиноят иши қўзғатилди.

Инвестиция дастурига киритилган 1400 тага яқин қурилиш лойиҳаси қайта экспертизадан ўтказилиб, 1,5 трлн. сўм бюджет маблағлари иқтисод қилиниши таъминланди.

Қурилишга ажратилган бюджет маблағларидан мақсадли фойдаланилиши бўйича ўтказилган назорат тадбирларида 78 млрд. сўм талон-торож қилинганлиги аниқланиб, 320 нафардан ортиқ айбдор шахс жазога тортилди.

Қишлоқ хўжалиги соҳасида қонунлар ижроси устидан назорат фаолиятимиздаги устувор йўналишлардан биридир.

Назорат тадбирларида 22 млрд. сўмлик дон, 63 млрд. сўмлик пахта, 3 млрд. сўмлик минерал ўғит, ирригация тадбирлари учун ажратилган 1,7 млрд. сўмлик бюджет маблағлари талон-торож

қилинганлиги аниқланиб, қонуний чоралар қўрилди.

Таҳлиллар, айниқса, ердан фойдаланиш соҳасида турли суиистеъмолчиликлар авж олганлигини кўрсатди. Ўтган бир йилда ер сотиш, талон-торож қилиш билан боғлиқ ҳолатлар юзасидан 344 нафар шахс жиноий жавобгарликка тортилди.

Қонунбузарликлар учун чора қўллаш муҳим, албатта. Шу билан бирга, уларнинг туб сабаб ва шарт-шароитларини бартараф этиш устувор вазифамиз бўлиб қолади.

Хусусан, тизимли камчиликларни бартараф этиш ҳақида Президент администрацияси ва ҳукуматга 70 га яқин таклиф киритилиб, уларнинг аксарияти қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда ўз аксини топди.

2019 йил ва жорий йилнинг ўтган даврида Бош прокуратура ташаббуси билан ишлаб чиқилган лойиҳалар асосида 41 та қонун ҳужжати, жумладан 11 та қонун, Президентнинг 5 та фармон ва 6 та қарори, ҳукуматнинг 13 та қарор ва фармойишлари, шунингдек 6 та идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат қабул қилинди.

Мисол сифатида яқинда муҳтарам Президентимиз томонидан ташаббусларимиз қўллаб-қувватланиб, коррупцияга қарши курашиш тизимини такомиллаштириш, шунингдек, тергов жараёнида шахс ҳуқуқларига қатъий риоя этилишини, терговнинг мустақил, холис, адолатли ва қонуний ўтказилишини таъминлашга қаратилган фармонларнинг имзоланганини мамнуният билан қайд этишни ўринли деб биламиз.

Тўртинчидан, жойлардаги прокурорлар нафақат қонун ҳимоячиси, балки сектор раҳбари сифатида ҳам самарали фаолият олиб бормоқда.

Жумладан, ўтган йили ҳамда жорий йилнинг биринчи ярмида уйма-уй юриш асосида 1,5 млн.дан зиёд хонадондаги муаммолар ҳал этилди. Қарийб 58 минг нафар фуқаро иш билан таъминланди.

Бош прокуратурага бириктирилган Оҳангарон шахри, Оҳангарон ва Бекобод туманларидаги қатор ижтимоий муаммолар ҳам ўз ечимини топди.

Биргина Оҳангарон туманида 9 та янгй боғча, 3 та мактаб ва 3 та тиббиёт муассасаси қурилиб, фойдаланишга топширилди. Уй-жойга муҳтожларга

қарийб 1 млрд. сўм бошланғич бадалларнинг тўланиши таъминланди. Йиллар давомида эътиборсиз қолган Эйвалек маҳалласида абгор аҳволдаги 18 та кўп қаватли уй тўлиқ таъмирдан чиқарилди, истироҳат боғи, стадион ва болалар ўйингоҳи, замонавий сафдо мажмуаси барпо этилди.

Мўйноқ туманида бевосита прокуратуранинг саъй-ҳаракатлари билан замонавий ўқув маркази, кутубхона, ҳаммом, автостанция, иссиқхона, қишлоқ врачлик пункти, қарийб 100 ўринга ва энг замонавий шароитларга эга мактабгача таълим муассасаси қурилиб ишга туширилди, 10 дан зиёд яқка-ёлғизларга алоҳида уйлар қурилиб топширилди. Спорт майдончалари, қабристон ва «Жантемир Эшон» мақбараси тўлиқ таъмирланди.

Туманда барпо этилган гилам корхонасини қуришга янгича қарашлар асосида ёндашилди. Яъни, ушбу корхона ўнлаб мўйноқлик ёшлар учун нафақат иш жойи, балки барча қўлайликларга эга бўлган яшаш манзили ҳамдир.

Шунингдек, 22 та сув тозаловчи ускуна ўрнатилиб, туман аҳолисига тоза ичимлик суви етказилди. Жами 25 км.лик қаровсиз қаналар қайта тикланиб, 800 гектарлик қўлга сув тортиб келинди ва балиқ етиштириш йўлга қўйилди.

Пандемия шароитида эҳтиёжманд оилалар билан ишлаш прокурорлар секторлари фаолиятининг ҳам устувор йўналиши сифатида белгиланди.

Бугунги кунда прокурорлар секторларидаги 143 мингдан ортиқ эҳтиёжманд оилага ҳар томонлама қўмак кўрсатиш, хусусан, уларни моддий таъминлаш, аъзоларини ишга жойлаштириш ва тадбиркорликка жалб этиш бўйича ходимларимиз маҳаллий давлат ҳокимияти органлари билан ҳамкорликда туну кун меҳнат қилмоқда.

Натижада қисқа муддатда мазкур оилаларнинг қарийб 47 мингтаси ёки 32 фоиздан ортиғи маҳаллий кенгашлар қарорлари асосида эҳтиёжмандлар рўйхатидан чиқарилди.

Бешинчидан, жиноятчиликка қарши курашиш борасида прокурор назорати кескин кучайтирилди.

Ички ишлар органлари, Миллий гвардия ва бошқа тузилмалар билан ҳамкорликда тезкор-қидирув ишларининг кучайтирилиши натижасида қидирувдаги 2459 нафар шахс ушланди.

Маҳалла ва оилаларда осойишталикни таъминлаш, низо ва зиддиятларни бартараф этиш бўйича ҳамкор тузилмалар билан амалга оширилган ишлар самараси ўлароқ, жорий йилнинг 7 ойида мамлакатдаги маҳаллаларнинг қарийб 60 фоизида жиноят қайд этилмади.

Олтинчидан, прокурорларнинг судлардаги иштироки қонун устуворлигини таъминлаш, инсон, давлат ва жамият манфаатларига ҳамоҳанг равишда самарадорлик жиҳатидан янги босқичга олиб чиқилмоқда.

Хусусан, бир йил ичида судларда қарийб 102 мингта иш қўрилишида прокурор иштироки таъминланди.

Бекор қилинган суд қарорларининг 4185 таси ёки ҳар учинчиси айнан прокурор протестлари асосида қонунга мувофиқлаштирилди.

Прокурорлар ташаббуси билан 71 нафар шахсга оқлов ҳукми чиқарилди.

Суд амалиётидаги бўшлиқларни бартараф этиш мақсадида Олий суд пленумининг 133 та қарорига берилган таклифларимиз инобатга олинди.

Еттинчидан, мурожаатлар билан ишлаш ҳам янгича ёндашув асосида йўлга қўйилди.

Мурожаатлар дастлаб жойлардаги прокуратураларда узил-кесил ҳал этилмоқда.

Улар юқори прокуратураларда ҳал этилса, қуйида ечим топмаганлигининг сабаблари ўрганилиб, тегишли чоралар қўрилмоқда.

Бир йил давомида келиб тушган 457 мингдан ортиқ мурожаатнинг 265 мингга яқини бевосита прокуратура органларида ҳал этилгани, бевосита қабулда бўлган қарийб 252 минг нафар фуқаронинг мурожаатидаги масалалар ўз ечимини топгани ана шу чоралар самарасидир.

Саккизинчидан, Бош прокуратура ҳузуридаги департамент томонидан яширин иқтисодиётга чек қўйиш, бюджет маблағлари талон-торож қилинишининг олдини олиш чоралари қўрилди. Ҳамкор тузилмалар билан олиб борилган ишлар натижасида 2019 йилнинг 2-ярми ва жорий йилнинг ўтган даврида 2400 тадан зиёд маъмурий ҳуқуқбузарлик ва 3400 тага яқин жиноят фош этилди. Хусусан, солиқдан бўйин товлаш билан боғлиқ 357 та жиноят аниқланиб, жами 1 трлн. 662 млрд. сўм қўшимча солиқ ҳисобланди ва 623,7 млрд. сўми бюджетга ундирилди.

Мажбурий ижро бюроси органлари саъй-ҳаракатлари билан фойдаланилган энергия ресурслари учун 2018 йилга нисбатан 2019 йилда 9 трлн. сўм ёки 32 фоиз кўп маблағ ундирилиб, бу кўрсаткич 37 трлн. сўмни ташкил қилди. Табиий газдан фойдаланишдаги 41 млрд. сўмлик талон-торожликлар аниқланиб, 33 млрд. сўми, қарийб 2 млн.та ижро ҳужжати бўйича давлат фойдасига 7,3 трлн. сўм ундирилди.

Албатта, қилинган ишлар тўғрисида кўп гапириш мумкин. Бироқ, тизимимизни ҳақиқий халқ прокуратурасига айлантириш йўлида ҳали олдимизда бартараф этилиши лозим бўлган долзарб масалалар, фаолиятимизда эса камчиликлар кўп.

“

Бугунги кунда прокурорлар секторларидаги 143 мингдан ортиқ эҳтиёжманд оилага ҳар томонлама кўмак кўрсатиш, хусусан, уларни моддий таъминлаш, аъзоларини ишга жойлаштириш ва тадбиркорликка жалб этиш бўйича ходимларимиз маҳаллий давлат ҳокимияти органлари билан ҳамкорликда туну кун меҳнат қилмоқда.

Асосийси, давлатимиз раҳбарининг тизимимизга билдираётган юксак ишончи, фидойи ходимларимизга кўрсатаётган ғамхўрлиги биз учун аввало юксак масъулият эканлигини чуқур ҳис этамиз.

Ана шундай ишончга, мустақил давлатга, олийжаноб халқимизга муносиб бўлиш, унинг розилиги йўлида ишлаш эса ҳар бир прокуратура ходими учун муқаддас бурч ва юксак шарафдир.

Фақат ҳалол ва фидокорона меҳнат, ўз манфаатларини эл-юрт манфаатлари билан уйғун ҳис этиш, тақдирини Ватан тақдири билан боғлиқ қўриш ана шу бурчини адо этишга хизмат қилади.

Ишонч билан айтиш мумкинки, кейинги пайтларда рўёбга чиқарилган чоралар туфайли шаклланиб бораётган салоҳиятли жамоамиз бунга қодирдир.

Нигматилла ЙЎЛДОШЕВ,
Ўзбекистон Республикаси
Бош прокурори

Юридик соҳада илмий кадрларни тайёрлаш ҳолати ва таҳлили

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2020 йилнинг 24 январь куни Олий Мажлисга қилган мурожаатида 2020 йилга «Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили» деб ном беришни таклиф этгани бежиз эмас. Зеро, мамлакатимизда илм-фанни янада равнақ топтириш, рақобатбардош иқтисодиётни шакллантириш борасидаги ишларимизни янги босқичга кўтариш ҳаётий заруратга айланиб бормоқда. Бинобарин, Имом Бухорий бобомиз тўғри таъкидлаганидек, «дунёда илмдан бошқа нажот йўқ ва бўлмагай».

Маълумки, ҳозир илмий кадрлар тайёрлаш тизимини ривожлантириш мамлакатни изчил тараққий эттиришнинг муҳим омиллига айланган. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 16 февралдаги «Олий ўқув юртидан кейинги таълим тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида»ги фармони, Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 22 майдаги «Олий ўқув юртидан кейинги таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори ва бошқа норматив ҳужжатлар қабул қилинди. Инновацион ривожланиш вазирлиги, Инновацион ривожланиш ва новаторлик ғояларини қўллаб-қувватлаш жамғармаси ташкил этилди.

Шунингдек, сўнгги йилларда мамлакатда ўқув-педагогик жараёнга илғор ва халқаро таълим стандартларини жорий этиш, кадрлар салоҳиятини ошириш ва ўқитувчиларни рағбатлантириш, таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлашни назарда тутадиган бир қатор чоралар амалга оширилди. Хусусан, соҳага оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, жумладан, барча низомлар янгиланди. Замонавий талаблардан келиб чиққан ҳолда норматив-ҳуқуқий база диссертациялар сифати ва самарадорлигини ошириш, экспертиза сифатини яхшилаш, самарали фаолиятни рағбатлантиришга йўналтирилди.

Шу билан бирга аттестацияни оптимallasштириш, муддатлар асоссиз чўзилиб кетишини бартараф этиш ҳамда коррупциянинг олдини олиш, аттестация жараёнига ахборот-коммуникация технологияларини кенг жорий қилиш каби жиҳатлар ҳам кўзда тутилган.

Олий малакали илмий ва педагог кадрлар аттестациясига оид тартиб-қоидаларни такомиллаштириш ва Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси фаолиятининг шаффофлигини таъминлаш бўйича қатор тадбирлар амалга оширилди. Жумладан, илмий даражалар берувчи илмий кенгашларда докторлик диссертациясини ҳимоя қилган барча талабгорларни ОАКга таклиф этиб, савол-жавоб ўтказиш амалиёти бекор қилинди. Илмий кенгашда диссертацияни экспертиза қилувчи бюрократик бўғин бўлган эксперт комиссияси тугатилди.

Илмий даража ва унвонлар олиш бўйича ОАКга тақдим этиладиган ҳужжатлар сони ўртача ҳисобда 43 фоиз ва уларни қабул қилиш вақти 83 фоиз қисқартирилди.

Шу билан бирга диссертацияни илмий кенгашда кўриб чиқиш ва ҳимояни ташкил этиш муддати камайтирилди. Масалан, комиссия сайтида диссертация ҳимояси тўғрисида эълон берилган кундан бошлаб диссертация ҳимоясини ўтказиш муддати 90 кундан 40 кунга туширилди, автореферат тарқатилганидан кейин ҳимояни ташкил этиш муддати 1 ойдан 12 кунгача қисқартирилди.

Диссертация ҳимоясидан кейин керакли ҳужжатларни ОАКга тақдим этиш муддати 1 ой ўрнига 10 кун этиб белгиланди. Олий таълим ва олий ўқув юртидан кейинги таълим тизимида амалга оширилаётган ўзгаришларни эътиборга олган ҳолда малака имтиҳонлари оптимallasштирилиб, 3 та ўрнига 2 та (ихтисослик ва чет тили) имтиҳон топширилиши белгиланди. Барча қўшимча малакавий имтиҳонлар бекор қилинди.

Бу эса, албатта, олий малакали илмий ва педагог кадрлар тайёрлаш ва аттестациядан ўтказиш тизимининг сифатини ошириш, олий ўқув юртидан кейинги таълим соҳасини такомиллаштириш, ёшларнинг салоҳиятини ҳар томонлама намоён этиш имкониятини кенгайтиришга олиб келди.

Натижада 2017–2019 йилларда юридик ихтисосликлар бўйича жами 107 та, шундан фалсафа доктори (PhD) бўйича 54 та, фан доктори (DSc) бўйича 53 та илмий иш ҳимоя қилинган.

Шундай бўлса-да, миллий юридик таълимнинг самарадорлиги нисбатан пастлигича қолмоқда, бу юқори малакали ҳуқуқшуносларни тайёрлаш ва юридик фанни ривожлантиришга тўсқинлик қилаётган қатор муаммо ва камчиликлар борлиги билан изоҳланади. Қолаверса, юридик кадрларни тайёрлаш соҳасида рақобатнинг

Юридик фанлар бўйича (йиллар, даражалар ва

	12.00.01		12.00.02		12.00.03		12.00.04		12.00.05	
	PhD	DSc	PhD	DSc	PhD	DSc	PhD	DSc	PhD	DSc
1992	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1993	4	3	2	0	2	1	0	0	0	0
1994	2	2	2	0	3	1	0	0	0	0
1995	3	1	0	1	6	2	0	0	0	0
1996	2	3	1	1	0	1	0	0	0	0
1997	6	0	1	0	5	0	0	0	0	0
1998	6	1	2	0	3	1	0	0	0	0
1999	3	0	2	0	6	0	0	0	0	0
2000	4	0	3	1	2	0	0	0	0	0
2001	7	2	2	0	5	2	0	0	0	0
2002	6	0	1	1	4	1	0	0	0	0
2003	5	2	1	1	3	1	0	0	0	0
2004	6	1	2	0	9	2	0	0	0	0
2005	6	0	9	2	8	2	0	0	0	0
2006	0	1	0	0	13	2	0	0	0	0
2007	1	2	3	1	9	3	0	0	0	0
2008	5	0	3	0	14	1	0	0	0	0
2009	5	0	9	1	12	5	0	0	0	0
2010	7	2	6	2	9	2	0	0	1	0
2011	5	4	2	0	12	0	1	1	0	0
2012	12	1	1	1	21	3	2	0	0	0
2013	4	2	5	0	6	1	0	0	0	0
2014	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2015	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2016	0	0	0	5	0	3	0	0	0	0
2017	0	2	1	0	0	1	0	0	0	0
2018	2	2	4	2	7	2	0	0	1	0
2019	4	2	9	7	4	3	1	0	1	0
ЖАМИ:	105	33	71	26	163	40	4	1	3	0

йўқлиги миллий юриспруденция илмий мактаби шаклланишига салбий таъсир кўрсатмоқда, худудлардаги иқтидорли ёшлар учун тенг таълим олиш имкониятини чеклаяпти.

Хуқуқ соҳасидаги илмий тадқиқот натижаларини ҳаётга жорий этиш, ўқитишнинг илғор услубларидан кенг фойдаланиш, замонавий талабларни инобатга олган ҳолда таълим стандартларини модернизациялаш ва ўқув дастурларини қайта кўриб чиқишга етарли эътибор берилма-

япти, бу эса юридик таълим сифати ва илмий салоҳиятнинг пасайишига олиб келмоқда.

Давлатимиз раҳбари мамлакатимизнинг етакчи олимлари билан учрашувдаги маърузасида таъкидлаганидек, бутунги замон барча соҳалар қатори илм-фанни ҳам янги босқичга кўтаришни талаб қилмоқда. Зотан, жамият олдида турган долзарб масалаларни илм-фансиз ечиш қийин¹.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 апрелдаги «Ўзбекистон Республикаси-

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2016 йил 30 декабрь куни мамлакатимизнинг етакчи илм-фан намояндалари билан учрашувдаги маърузасидан // <http://uza.uz/oz/politics/ilm-fan-yutu-lari-tara-yetning-mu-im-omili>—31-12-2016.

диссертация ҳимоялари ихтисосликлар бўйича)

12.00.06		12.00.07		12.00.08		12.00.09		12.00.10		ЖАМИ	
PhD	DSc	PhD	DSc	PhD	DSc	PhD	DSc	PhD	DSc	PhD	DSc
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
0	0	0	0	1	1	2	0	0	0	11	5
0	0	0	0	3	1	1	0	0	0	11	4
1	0	0	0	3	0	3	0	1	0	17	4
0	0	0	0	3	2	2	0	0	0	8	7
0	0	0	0	4	1	2	0	0	0	18	1
2	0	0	0	3	1	3	0	2	0	21	3
1	0	0	0	3	0	1	0	0	0	16	0
2	0	0	1	4	0	2	0	2	0	19	2
1	0	0	0	4	0	3	1	3	0	25	5
1	0	0	0	4	1	6	0	2	3	24	6
1	0	0	0	3	2	2	1	0	0	15	7
1	0	0	0	6	0	3	0	2	0	29	3
1	1	0	0	2	1	6	0	4	1	36	7
3	0	0	1	9	3	5	1	2	0	32	8
2	0	0	0	8	1	2	1	6	1	31	9
4	0	0	0	1	1	2	0	9	1	38	3
6	0	0	0	7	1	5	2	4	0	48	9
4	0	0	0	7	2	6	2	4	0	44	10
5	0	0	0	4	0	10	1	3	1	42	7
2	0	0	0	8	1	8	0	6	0	60	6
2	0	0	0	0	1	3	0	0	0	20	4
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
0	0	0	0	0	3	0	1	0	0	0	12
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	3
0	1	0	0	3	2	2	5	4	2	23	16
1	1	1	0	6	3	1	5	2	1	30	22
40	3	1	2	96	29	80	20	56	10	619	164

да юридик таълим ва фанни тубдан такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»-ги фармони эса тизимда муҳим ўзгаришлар амалга оширилишига йўл очди. Мазкур фармон юридик таълим ва фан тизимини такомиллаштириш, уларнинг халқаро таълим майдонидаги рақобатбардошлигини таъминлаш, Ўзбекистон олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясида белгиланган вазифаларни амалга оширишни назарда tutувчи муҳим ҳужжат сифатида тарихий аҳамият касб этади.

Юридик таълим ва фанни ривожлантиришнинг устувор йўналишларидан келиб чиққан

ҳолда ҳамда илмий кадрларни тайёрлаш бора-сида хорижий давлатларнинг илғор тажрибасини инобатга олиб, мамлакатимизда юридик илмий кадрларни тайёрлаш ва юридик фанни ривожлантиришга қаратилган миллий қонун ҳужжатларини такомиллаштириш зарурати туғилмоқда.

Ўтган давр мобайнида олий ўқув юртидан кейинги юридик таълимнинг ривожланиш динамикасини ва муаммоларини аниқлаш мақсадида 1992–2019 йиллар мобайнида республикамызда муваффақиятли ҳимоя қилинган диссертациялар таҳлил қилинди. Аниқлани-

шича, бу даврда 783 та, шундан фалсафа доктори илмий даражасини олиш учун 619 та, фан доктори илмий даражасини олиш учун 164 та диссертация бўйича илмий изланишлар якунига етказилиб, турли юридик ихтисосликдаги илмий кенгашларда муваффақиятли ҳимоя қилинган.

МАЪЛУМОТ УЧУН:

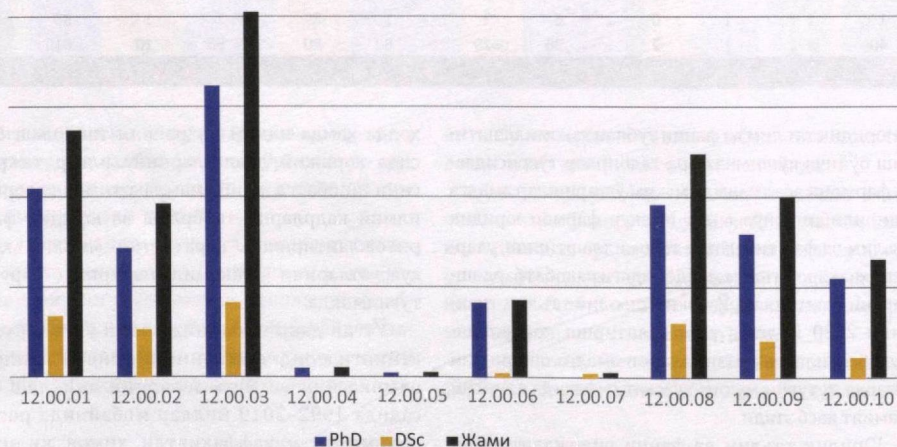
Биргина 2014 йилда АҚШда **67449** нафар, Германияда **28147** нафар, Буюк Британияда **25020** нафар, Ҳиндистонда **24300** нафар ва Японияда **16039** нафар тадқиқотчи PhD даражасини олган.

Юридик фанлар бўйича ҳимоя қилинган диссертациялар таҳлили шуни кўрсатадики, «12.00.05 – Мехнат ҳуқуқи; ижтимоий таъминот ҳуқуқи» ва «12.00.07 – Суд ҳокимияти. Прокурор назорати. Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар

фаолиятини ташкил этиш ва адвокатура» ихтисосликлари бўйича ҳимоя қилинган диссертацияларнинг сони аянчли аҳволда. Масалан, қарийб 30 йил давомида 12.00.07 ихтисослиги бўйича иккита фан доктори ва битта фалсафа доктори диссертацияси ҳимоя қилинган бўлса, 12.00.05 ихтисослиги бўйича учта фалсафа доктори ва битта фан доктори илмий даражага эга бўлган холос. Шунингдек, «12.00.10 – Халқаро ҳуқуқ» ихтисослиги бўйича ҳам қарийб 30 йил давомида 10 та фан доктори илмий даражасини олиш учун диссертация ҳимояси бўлиб ўтган.

Худди шунга ўхшаш ҳолат «12.00.04 – Фуқаролик процессуал ҳуқуқи. Ҳўжалик процессуал ҳуқуқи. Ҳакамлик жараёни ва медиация» ихтисослигида ҳам кўзга ташланади. Тўғри, мазкур ихтисослик илгари «12.00.03 – Фуқаролик ҳуқуқи. Тадбиркорлик ҳуқуқи. Оила ҳуқуқи. Халқаро хусусий ҳуқуқ» ихтисослигининг таркибида бўлган ва 2013 йилда алоҳида ихтисосликка ажратилган. Шундай бўлса-да, ҳозирги кунда 12.00.04 ихтисослиги бўйича учта фан доктори ва тўртта юридик фанлар номзоди (фалсафа доктори) илмий даражасига эга бўлган олимлар мавжуд.

Юридик фанлар бўйича диссертация ҳимоялари (даражалар ва ихтисосликлар бўйича)

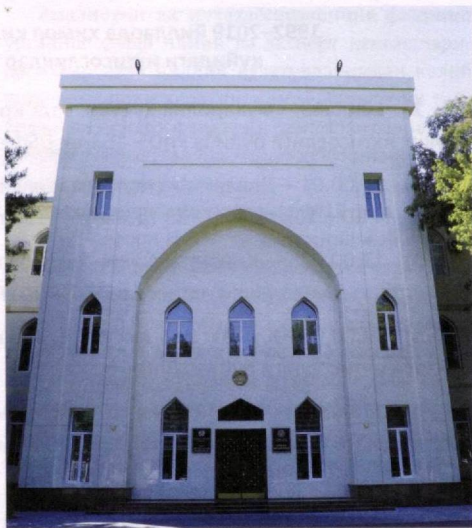

Қарийб 30 йил давомида юртимизда ҳарбий ҳуқуқ соҳаси деярли ривожлантирилмади. Ҳарбий-юримдик хизматнинг ҳамда ҳарбий юристларни ихтисослаштирилган ҳолда тайёрлаш тизимининг такомиллашмаганлиги ҳарбий ҳуқуқ фанининг ривожланишига, ҳарбий ҳуқуқ ихтисослиги бўйича илмий кадрларни тайёрлашга салбий таъсир кўрсатди. Буни 2020 йилгача ҳарбий ҳуқуқ ихтисослиги бўйича биронта диссертация ҳимоя қилинмаганида ҳам кўриш мумкин. Ҳатто ушбу ихтисослик бўйича диссертация ҳимоя қилинадиган илмий кенгаш ҳам бўлмаган.

Сўнгги йилларда мамлакатимизда ҳарбий ҳуқуқ фани ва ҳарбий ҳуқуқ ихтисослигини ривожлантириш борасида муайян ишлар қилина бошлади. Хусусан, Миллий гвардиянинг ҳарбий-техник институтида юриспруденция йўналишига ихтисослаштирилган кафедраларнинг ташкил этилиши, ҳарбий ҳуқуқ соҳасида илмий тадқиқотларни ривожлантириш мақсадида олий таълимдан кейинги таълим институтининг очилиши, ушбу соҳада илмий тадқиқот билан шуғулланиш истагида бўлган докторант ва мустақил изланувчиларнинг қабул қилиниши ҳамда мамлакатимизда илк бора «21.02.03 – Ҳарбий ҳуқуқ, халқаро ҳуқуқнинг ҳарбий муаммолари» ихтисослиги бўйича илмий даража берувчи илмий кенгашнинг ташкил этилиши шулар жумласидандир. 2020 йилда мазкур илмий кенгашда юридик фанлар бўйича фалсафа доктори илмий даражасини олиш учун иккита диссертация ҳимоя қилинган.

Шунингдек, Бош прокуратура академияси ҳузурида фалсафа доктори ва фан доктори илмий даражаларини берувчи илмий кенгашга «12.00.07 – Суд ҳокимияти. Прокурор назорати. Ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолиятини ташкил этиш. Адвокату-

ра» ва «12.00.12 – Коррупция муаммолари (юридик фанлар)» ихтисосликлари бўйича диссертациялар ҳимоя қилишга рухсат берилган ва у республика бўйича юқоридаги ихтисосликлар бўйича диссертация ҳимоя қилишга рухсат берилган доимий фаолият кўрсатувчи ягона кенгаш ҳисобланади. Ҳозирги кунга қадар академияда «12.00.07 – Суд ҳокимияти. Прокурор назорати. Ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолиятини ташкил этиш. Адвокатура» ихтисослиги бўйича дастлабки диссертация ҳимоя қилинди ва ҳозир мазкур академияда 8 нафар докторант ва 15 нафар мустақил изланувчи ушбу ихтисослик доирасида диссертация устида ишламоқда. Шунингдек, академияда «12.00.12 – Коррупция муаммолари (юридик фанлар)» ихтисослиги бўйича диссертация ҳимоя қилиш учун мустақил изланувчилар бириктирилган.

Таҳлиллар кўрсатмоқдаки, юридик олий ўқув юртлари, илмий тадқиқот муассасалари ва малака ошириш марказларида эришилган ютуқлар:

- ишлар тўғри йўлга қўйилгани;
- илмий ишларни амалга оширишга талабгорлар учун зарур шароитлар яратилгани;
- бюрократик тўсиқларнинг олдини олиш бўйича профилактик ишлар амалга оширилгани билан изоҳланади.

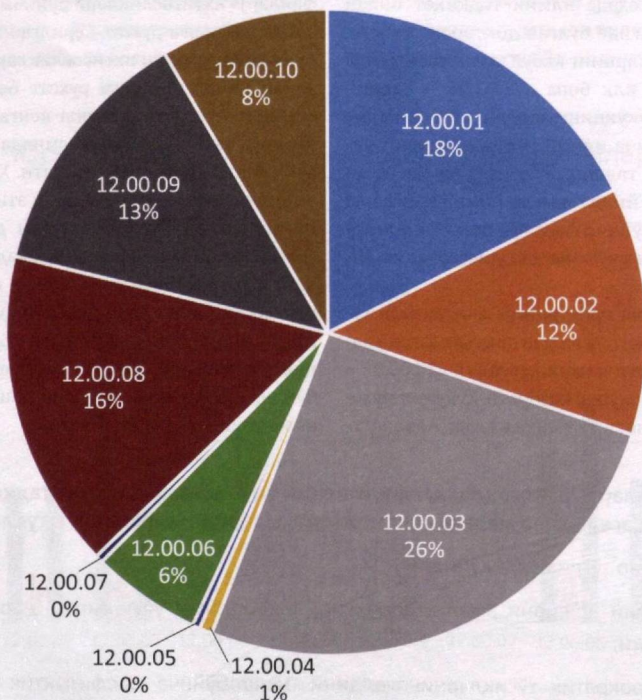

**1992–2019 йилларда ҳимоя қилинган диссертациялар орасида
қуйидаги ихтисосликлар салмоқли ўрин эгаллайди:**

- 1)** 12.00.03 – Фуқаролик ҳуқуқи. Тадбиркорлик ҳуқуқи. Оила ҳуқуқи. Халқаро хусусий ҳуқуқ ихтисослиги бўйича PhD – 163 та, DSc – 40 та, жами – 203 та.
- 2)** 12.00.01 – Давлат ва ҳуқуқ назарияси ва тарихи. Ҳуқуқий таълимотлар ихтисослиги бўйича PhD – 105 та, DSc – 33 та, жами – 138 та.
- 3)** 12.00.08 – Жиноят ҳуқуқи, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш. Криминология. Жиноят-ижроия ҳуқуқи ихтисослиги бўйича PhD – 96 та, DSc – 29 та, жами – 125 та.
- 4)** 12.00.09 – Жиноят процесси. Криминалистика, тезкор-қидирув ҳуқуқи ва суд экспертизаси ихтисослиги бўйича PhD – 80 та, DSc – 20 та, жами – 100 та.
- 5)** 12.00.02 – Конституциявий ҳуқуқ. Маъмурий ҳуқуқ. Молия ва божхона ҳуқуқи ихтисослиги бўйича PhD – 71 та, DSc – 26 та, жами – 97 та.

**Юридик фанлар бўйича диссертация ҳимоялари
(даражалар ва ихтисосликлар бўйича фоизда)**

Шунингдек, мазкур ихтисосликлар бўйича илмий изланишларга талабгорлар ҳам кўп. Масалан, ҳозирги кунда «12.00.03 – Фуқаролик ҳуқуқи. Тадбиркорлик ҳуқуқи. Оила ҳуқуқи. Халқаро ҳусусий ҳуқуқ» ихтисослиги бўйича фан доктори илмий даражасига талабгорлар сони 59 нафар, фалсафа доктори илмий даражасига талабгорлар сони эса 60 нафар.

Таъкидлаш жоизки, диссертациялар кўп ҳимоя қилингани масаланинг бир томони бўлиб, энг асосийси, фан доктори илмий даражасига эришган фуқаро давлат ва жамият ривожига муносиб ҳисса қўша олиши керак.

Чинакам фан доктори ўз ёндашувларига ва йўналишига эга, назарий жиҳатдан бақувват, соҳани ривожлантиришга ҳисса қўша оладиган, шогирдлар тарбиялай оладиган ва келажакда ўз илмий мактабини ярата оладиган шахс бўлиши лозим. Бундай докторларнинг кўп бўлиши фанимиз ютуқларини, тараққиётимизни ривожланган мамлакатларда ҳам бемалол тарғиб эта олишимизга асос бўлади.

Амалиётни ва мутахассисларнинг фикрини ўрганиш ҳамда илмий ва эксперт кенгашларидаги бир неча йиллик кузатувларимдан келиб чиқиб айтишим керакки, илмий кадрларни тайёрлаш ва юридик фанларни ривожлантириш бир нечта фундаментал ташкилий-ҳуқуқий масалани ҳал қилишни талаб этади.

Биринчидан, ҳукуматнинг 2017 йил 22 майдаги 304-қарори билан тасдиқланган «Олий ўқув юртидан кейинги таълим тўғрисида»ги низомнинг 6-банди учинчи қисмида бакалаврият таълим йўналиши ва магистратура мутахассислиги таълимнинг турли соҳаларига тегишли бўлганда, масалан, бакалаврият таълим йўналиши мутахассислиги ихтисод бўлиб, магистратура ҳуқуқшунослик мутахассислигидан бўлса, у ҳолда ОАК белгиланган фанлар бўйича қўшимча имтиҳонлар топшириш шarti билан, бакалаврият таълимининг йўналишига тегишли таълим соҳасига мувофиқ бўлган мутахассислик бўйича фалсафа доктори илмий даражасини олиш учун диссертация тайёрланиши ва химоя қилинишига йўл қўйилиши белгиланган.

Шу ўринда қуйидаги саволлар туғилади:

Биринчидан, агар талабгор бакалаврият таълимининг йўналишига тегишли таълим соҳасига мувофиқ бўлган мутахассислик бўйича эмас, балки магистратура мутахассислиги бўйича фалсафа доктори илмий даражасини олиш учун докторлик диссертациясини тайёрлаш ва химоя қилиш истагида бўлса-чи, масала қандай ҳал қилинади?

Иккинчидан, бакалаврият таълим йўналиши ва магистратура мутахассислиги таълимининг турли соҳаларига тегишли бўлганда фан доктори илмий даражасини олиш учун диссертацияни тайёрлаш ва химоя қилишга рухсат бериладими? Рухсат берилмаса, нима учун берилмайди?

Учинчидан, бакалаврият таълим йўналиши ва магистратура мутахассислиги таълимининг турли соҳаларига тегишли бўлганда қўшимча топшириладиган имтиҳонларнинг қайси фанлардан бўлиши ОАК томонидан олдиндан белгилаб қўйиладими, қўшимча имтиҳонлар топшириладиган фанлар қайси мезонлар асосида аниқланади?

Бизнинг фикримизча, юридик фанлар бўйича фалсафа доктори илмий даражасини олиш учун талабгорлар албатта мутахассислик бўйича базавий олий юридик маълумотга эга бўлиши шарт, худди шунингдек юридик фанлар докторлари ҳам юридик фанлар номзоди (юридик фанлар

бўйича фалсафа доктори) илмий даражасига эга бўлиши талаб этилади.

Маълумки, диссертация муҳокамаси пайтида илмий жамоатчилик ёки муҳокамада ҳозир бўлганлар кўп ишлатадиган бир кинояли жумла бор: диссертация тайёр, лекин диссертант тай-

ёр эмас. Айнан мазкур жумла илмий-малакавий иш сифатида диссертациянинг икки томонини кўрсатиб беради: биринчиси илмий тадқиқотнинг сифатини белгилаб берувчи илмий томони бўлса, иккинчиси – диссертантнинг малакаси. Диссертациянинг айнан ушбу икки томонининг бир-бирини тўлдириши ва бир-бирига мос келиши талабдорга илмий даража бериш тўғрисида қонуний қарор қабул қилинишига асос бўлади. Бунда муаллифнинг тадқиқотни шахсан ўзи бажарганлиги асосий мезон бўлади.

Бироқ кузатиш ва таҳлиллар шуни кўрсатадики, баъзан диссертацияни объектив баҳолаш, тадқиқотнинг ҳар иккала томонининг ўзаро мослигига баҳо беришда сусткашлик, лоқайдлик, «сен менга тегма, мен сенга тегмайман» қабилади иш тутиш, гоҳида илмий кенгаш ва илмий семинарлардан «ноқулай» аъзоларни чиқаришга ҳаракат қилиш, уларнинг муҳокамаларда қатнашишига хайрихоҳ бўлмаслик, уларнинг ихтисос-

лиги тўғри келса-да, бироқ хулоса ёки тақриз олиш учун диссертацияни бошқа ихтисосликка эга шахсларга тақдим этиш каби ҳолатлар кузатилади.

Қолаверса, илмий кенгашлар томонидан диссертантга расмий оппонентларни белгилашда манфаатлар тўқнашувини эътиборга олмаслик ҳолатлари ҳам мавжуд. Масалан, расмий оппонент сифатида диссертант илмий раҳбарининг раҳбарлигида диссертация ҳимоя қилган шахсларнинг белгиланиши, етакчи ташкилот раҳбарининг диссертант илмий раҳбарининг раҳбарлигида диссертация ҳимоя қилган шахс эканлиги кабилар бунга мисол бўла олади. Тўғри, ОАК тўғрисидаги низомнинг 17-моддаси, Эксперт кенгаши тўғрисидаги низомнинг 10, 11, 13-моддаси, Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш тўғрисидаги низомнинг 9, 49, 62-моддасида манфаатлар тўқнашувининг олдини олишга қаратилган нормалар бор.

Бироқ мамлакатимизда илмий тадқиқот фаолиятида ҳолисликни таъминлаш, илмий тадқиқотнинг сифатини ошириш мақсадида:

- Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш тўғрисидаги низомнинг 49-моддасидаги етакчи ташкилот бўлиши мумкин бўлмаган ташкилотлар рўйхатида диссертант илмий раҳбарининг раҳбарлигида диссертация ҳимоя қилган шахс раҳбар бўлган ташкилотни киритиш лозим.

- Диссертация юзасидан етакчи ташкилот сифатида белгиланган ташкилотга юборилаётган диссертация ва авторефератларда диссертантнинг илмий раҳбари тўғрисидаги маълумотлар ошкор қилинмаслиги ҳам ишнинг ҳолисона муҳокама қилиниши ва объектив тақриз берилишида муҳим омил бўлади.

- Расмий оппонент сифатида диссертант илмий раҳбарининг раҳбарлигида диссертация ҳимоя қилган шахсларнинг белгиланишини тақиқлаш керак.

Иккинчидан, талабга жавоб бермайдиган диссертациялар бўйича ижобий хулоса берган илмий раҳбарнинг, шунингдек, расмий оппонент ва етакчи ташкилотларнинг масъулиятини ошириш талаб этилади.

Учинчидан, диссертация ва аттестация ишлари ОАК ҳузуридаги эксперт кенгашларида кўриб чиқиши жараёнида аниқланган камчиликлар ҳақида илмий кенгашларни хабардор қилиб бориш тартиби жорий этилиши керак. Тўғри, мазкур кенгашларда айрим ҳолларда (амалиёт-

да камдан-кам учрайди) жиддий камчиликларга йўл қўйилган диссертациялар бўйича хулосаларни илмий кенгашларда муҳокама қилиш учун юбориш амалиёти мавжуд. Бироқ экспертлар томонидан кўриб чиқилган деярли барча диссертациялар юзасидан камчиликлар аниқланади, муайян хулосалар тайёрланади. Экспертлар билдирган хулоса ва тавсияларни умумлаштириш ва диссертантларга илмий кенгашлар орқали мунтазам маълум қилиб бориш амалиётини йўлга қўйиш вақти келди.

Тўртинчидан, сўнгги пайтларда илмий жамотчилик томонидан, хусусан, олий ўқув юртлари ўқитувчилари ва илмий тадқиқот муассасалари ходимларининг илмий ишлари натижаларини халқаро журналларда, жумладан, Скопус маълумотлар базаси рўйхатидаги журналларда чоп этиш долзарб аҳамият касб этмоқда. Бу эса ушбу журналлар талабига мос илмий мақолаларни пул учун тайёрлаш ва чоп этиш амалиёти секин-аста тарқалиб боришидаги омиллардан бири ҳисобланади. Бу иш билан шуғулланадиган, бу ишларни профессионал даражада бажарадиган ва шу орқали яхшигина пул ишлаётган шахслар ҳам бор. Уларга илмий мақола чоп этиш мақсадида юрган шахслар тадқиқотга доир маълумотларни тақдим этади, улар эса ушбу материалларни нуфузли журналларга мос мақолага айлантиради.

Таъкидлаш жоизки, ҳозир айрим давлатларда бу ишни амалга оширадиган махсус компаниялар бор, улар ушбу мақолаларни кўриб чиқадиغان шахслар билан мустақам алоқада бўлишади ва ҳоказ. Бир сўз билан айтганда, кўплаб давлатларда илмий мақола тайёрлайдиган индустрия шаклланган.

Шу ўринда бир мисол.

2008 йилда Хитойда камида 4700 киши бировларнинг инглиз тилида ёзган мақолаларини сотиб олган. 2007 йилда Хитойда сотиб олинган мақолалар 1,8 млрд. юанга (270 млн. доллар) баҳоланди. 2009 йилда бу кўрсаткич 5,5 баравар ошди.

Илмий тадқиқотларнинг сифатли, ҳаққоний ва виждонан бажарилишини таъминлаш борасидаги хорижий тажрибага тўхталадиган бўлсак, АҚШда Соғлиқни сақлаш ва ижтимоий таъминот вазирлиги қошида Office of Research Integrity (Тадқиқотнинг яхлитлиги идораси, бошқача айтганда тадқиқотнинг ҳалол ва виждонан бажарилганини кузатувчи идора) ташкил этилган.

Буюк Британияда ҳам тадқиқотларнинг виждонан ўтказилишини таъминлаш мақсадида

UKRIO (UK research integrity office) – Буюк Британиянинг тадқиқотлар яхлитлиги идораси фаолият юритади. У мустақил маслаҳат органи бўлиб, тадқиқот ташкилотлари ва алоҳида тадқиқотчиларнинг гирромликларига қарши курашда ҳалоллик ва сифатли амалиётни таъминлашни қўллаб-қувватлаш вазифасини бажаради. Мазкур идора ҳукумат ҳамда тиббиёт ва соғлиқни сақлаш соҳасидаги тадқиқотларни тартибга солувчи ва молиялаштирувчи асосий тузилмалар томонидан қўллаб-қувватланади.

Германияда Илмий тадқиқотлар бўйича кенгаш номувофиқ ҳаракатлардан келиб чиқадиغان муаммоларни ҳал қилишга ёрдам беради, омбудсманнинг мустақил тадқиқот кўмитаси ва миллий омбудсман хизмати ташкил этилган.

Худди шундай тузилмалар Дания, Франция, Нидерландия, Финландия, Португалия, Швецияда ҳам фаолият олиб боради.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, Ўзбекистонда илмий мақолалар савдосининг олдини олиш, тадқиқотларнинг сифатли, ҳаққоний ва виждонан бажарилишини таъминлаш мақсадида ОАК ҳузурида махсус тузилма ташкил этилиши керак.

Бешинчидан, маълумки, «Олий ўқув юртидан кейинги таълим тўғрисида»ги низомнинг 8-бандида фан доктори бир вақтнинг ўзида учтадан кўп бўлмаган изланувчига илмий раҳбар ва маслаҳатчи бўлиши мумкинлиги, сўнгги уч йилда изланувчилари ўз вақтида ҳимоя қилган илмий раҳбар ва илмий маслаҳатчиларга ОТМ ёки ИТИнинг коллегиял органи ҳулосаси асосида бештадан кўп бўлмаган изланувчи бириктирилиши мумкинлиги белгиланган.

Шунингдек, илмий унвони бўлган фан номзоди ёки фалсафа доктори илмий раҳбарлик ёки илмий маслаҳатчи фаолияти самарадорлиги таҳлили асосида коллегиял орган тавсиясига кўра бир вақтнинг ўзида фақат икки нафар таянч докторантга ва мустақил изланувчига илмий раҳбар этиб бириктирилиши мумкин².

Эътиборли жиҳати, илмий раҳбар ва маслаҳатчи тайинлашдаги ушбу чекловлар айрим соҳаларда фан доктори ва илмий унвони бўлган фан номзоди ёки фалсафа докторларининг етарли эмаслиги сабабли илмий тадқиқот билан

² «Олий ўқув юртидан кейинги таълим тўғрисида»ги низом // <https://lex.uz/docs/3213410>.

шуғулланиш истагида юрган кўплаб ёшлар учун илмий раҳбар тайинлашда муаммо келтириб чиқармоқда.

Қолаверса, юқоридаги низомнинг 8-банди учинчи қисмида хорижий фуқароларга ёки фуқаролиги бўлмаган изланувчиларга меъёрдан ортиқ илмий раҳбар ёки консультантлар тайинланиши мумкинлиги белгиланган. Шу ўринда ҳақли савол туғилади, нима учун хорижий фуқаро ёки фуқаролиги бўлмаган изланувчиларга имтиёз берилмоқда? Шундоқ ҳам айрим кўшни давлатлар (масалан, Россия, Қозоғистон ва б.) билан солиштирганда диссертациялар ҳимояси бўйича қуйи ўринларни эгаллаб турган Ўзбекистонда ҳамюртларимиз учун белгиланган ушбу чекловлар камситиш эмасми? Тўғри, Олий ўқув юртидан кейинги таълимга қўйиладиган давлат талабларининг 8-бандига кўра олий ўқув юртидан кейинги таълим институтларига хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахслар қонун ҳужжатларига ёки Ўзбекистоннинг халқаро шартномаларига мувофиқ тўлов-контракт асосида қабул қилиниши белгиланган. Лекин бу Ўзбекистон фуқароларининг илмий тадқиқот билан шуғулланиш ҳуқуқини камситишга асос бўла олмайди. Зеро, Ўзбекистон Конституциясининг 42-моддасида ҳар кимга илмий ва техникавий ижод эркинлиги, маданият ютуқларидан фойдаланиш ҳуқуқи кафолатланади. Давлат жамиятининг маданий, илмий ва техникавий ривожланишига ғамхўрлик қилади.

Шундай экан, ривожланган давлатлар тажрибасидан келиб чиққан ҳолда илмий раҳбарларга изланувчилар бириктиришдаги чекловларни бекор қилиш керак.

Хорижий давлатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, илмий-педагогик стаж фақат муайян фан соҳалари учун талаб этилади. Хусусан, Беларусда тиббий фан соҳалари учун мустақил изланувчиларни бириктиришда олинган мутахассислик бўйича икки йилдан кам бўлмаган иш стажига эга бўлиш, педагогик фан соҳалари учун эса олий таълим соҳасида мутахассис сифатида икки йилдан кам бўлмаган иш стажига эга бўлиш талаб қилинади.

Анъанавий немис моделига кўра, докторантлар илмий раҳбарларни олий ўқув юртининг ўқитувчилари орасидан ўзлари излайди ва уларнинг мураббийлигида диссертация устида ишлайди. Германияда илмий раҳбарларга изланувчи бириктиришда чеклов йўқ³.

Олтинчидан, диссертация ва бошқа тадқиқотларни амалга ошириш жараёнида бир-бирини ҳурмат қилиш, мастулиятни ҳис этиш, ишончлик ва ҳалоллик тамойилларини рўёбга чиқариш мақсадида *Илмий тадқиқотларнинг этика қондасини ишлаб чиқиш вақти келди*. Ўз навбатида, бундай қонда илмий тадқиқотларда кўчирмакашлик, уйдирма ва қалбакилаштириш каби салбий ҳолатларнинг олдини олишда муҳим ўрин тутди. Тўғри, ҳозир ОАҚда кўчирмакашликни аниқлаш имконини берадиган махсус дастурлар бор. Бироқ ОАҚ фаолиятида ҳам бошқа соҳаларда бўлгани каби ҳуқуқбузарликларнинг, қондабузарликларнинг олдини олиш масаласига эътибор беришни давр тақозо этмоқда.

Еттинчидан, Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 22 майдаги 304-қарори билан тасдиқланган Олий ўқув юртидан кейинги таълимга қўйиладиган давлат талабларининг 9-бандига фалсафа доктори илмий даражасини олиш учун мустақил изланувчиликка икки йилдан кам бўлмаган илмий-педагогик стажга ёки аниқ илмий ютуққа (ихтирога патент ёки муаллифлик гувоҳномасига) эга бўлган шахслар расмийлаштирилиши белгиланган. Амалиётда катта тажриба тўплаган шахсларни илмий фаолиятга жалб этишни қучайтириш мақсадида мустақил изланувчиликка расмийлаштиришдаги ушбу талабни бекор қилиш вақти келди⁴.

Музаффаржон МАМАСИДДИҚОВ,

Бош прокуратура академияси марказ бошлиғи,
юридик фанлар доктори, профессор

³ Мамасиддиқов М. Илмдан бошқа наҳот йўқ ва бўлмағай // <http://huquq.uz/ilmidan-bosh-a-nazhot-yu-va-bulmagay>.

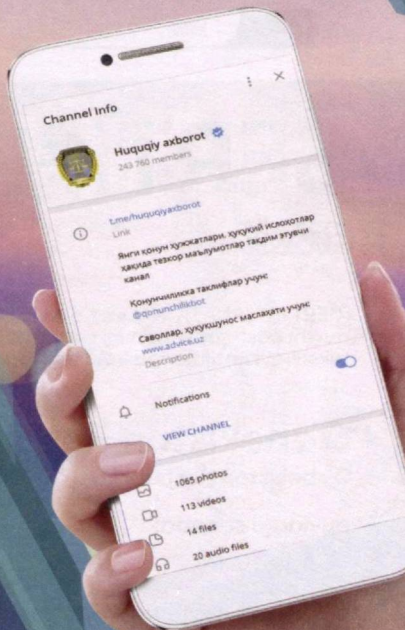
⁴ Мамасиддиқов М. Для развития науки необходимо совершенствование системы подготовки научных кадров // «Правда Востока». №59 (29022) от 28 марта 2019 года.

Қонунчиликдаги
сўнгги янгиликлар

Янги қонун
ҳужжатларига
тушунтиришлар

Расмий манба

ҲУҚУҚИЙ АХБОРОТ ТЕЛЕГРАМ-КАНАЛИ

t.me/huquqiyaxborot

Ахборотни расмий ва ишончли манбадан олинг!

Ахборот кўплиги ва хилма-хиллиги замонида Адлия вазирлигининг [@huquqiyaxborot](https://t.me/huquqiyaxborot) канали тўғри, аниқ ва ишончли манбалардан бири ҳисобланади.

- ◆ ўзбек тилида (кирилл алифбосида) – <https://t.me/huquqiyaxborot>
- ◆ ўзбек тилида (лотин алифбосида) – https://t.me/huquqiyaxborot_lotin
- ◆ рус тилида – <https://t.me/pravoinf>
- ◆ инглиз тилида – <https://t.me/leginf>

Получайте информацию из официального и надежного источника!

В эпоху изобилия и разнообразия информации канал [@huquqiyaxborot](https://t.me/huquqiyaxborot) Министерства юстиции является одним из достоверных, точных и надежных источников.

- ◆ на узбекском языке (кириллица) – <https://t.me/huquqiyaxborot>
- ◆ на узбекском языке (латиница) – https://t.me/huquqiyaxborot_lotin
- ◆ на русском языке – <https://t.me/pravoinf>
- ◆ на английском языке – <https://t.me/leginf>

SERTIFIKAT

«CERT INTERNATIONAL» s.r.o. sertifikatlashtirish organi quyidagi tashkilotning korrupsiyaga qarshi boshqaruv tizimini sertifikatlashtirish tartib-qoidalariga muvofiq o'tkazilgan auditorlik tekshiruv natijalariga ko'ra quyidagilarni tasdiqlaydi:

O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi

O'zbekiston Respublikasi, 100047, Toshkent shahri, Sayilgoh ko'chasi, 5

quyidagi sohada:

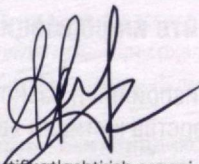
yagona davlat huquqiy siyosatini yuritish, shu jumladan:

- huquq ijodkorligi faoliyatini muvofiqlashtirish va samaradorligini oshirish;
- davlat boshqaruvi tizimining samaradorligini tahlil va monitoring qilish;
- davlat organlari faoliyatida huquqni qo'llash amaliyotini izchil va bir xilda ta'minlash bo'yicha choralarni amalga oshirish;
- nodavlat notijorat tashkilotlarining faoliyatini rivojlantirish sohasida davlat siyosatini amalga oshirish;
- ma'muriy tartib-taomillar sohasini takomillashtirib borish;
- davlat organlari va tashkilotlarining yuridik xizmatlari faoliyatini muvofiqlashtirish, nazorat qilish va uslubiy ta'minlash;
- huquqiy targ'ibotni amalga oshirish;
- huquqiy xizmat ko'rsatish tizimining samarali faoliyat ko'rsatishini ta'minlash;
- inson huquqlarini himoya qilish, shuningdek jismoniy va yuridik shaxslarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qiladigan samarali fuqarolik-huquqiy mexanizmlarni joriy qilish;
- huquqiy ta'limni tashkillashtirish, yurisprudensiya sohasidagi tadqiqotlarni amalga oshirishni va sud ekspertlik faoliyatini rivojlantirish;
- xalqaro va xorijiy tashkilotlarda O'zbekiston Respublikasi manfaatlarining huquqiy himoyasini ta'minlash;
- xalqaro-huquqiy hamkorlikni yo'lga qo'yish va mustahkamlash, xalqaro shartnomalarni huquqiy ekspertizadan o'tkazish;
- siyosiy-huquqiy sohaga oid xalqaro reyting va indekslarda O'zbekiston Respublikasining o'rnini oshirish bo'yicha choralar ko'rish

ISO 37001:2016

standart talablariga muvofiq deb topildi

Sertifikat №: ABMS-0290/A
Buyurtma №: 1077/01
Berilgan sana: 07.09.2020
Amal qilish muddati: 06.09.2023
(yillik nazorat auditini o'tish sharti bilan)

Sertifikatlashtirish organi
rahbari

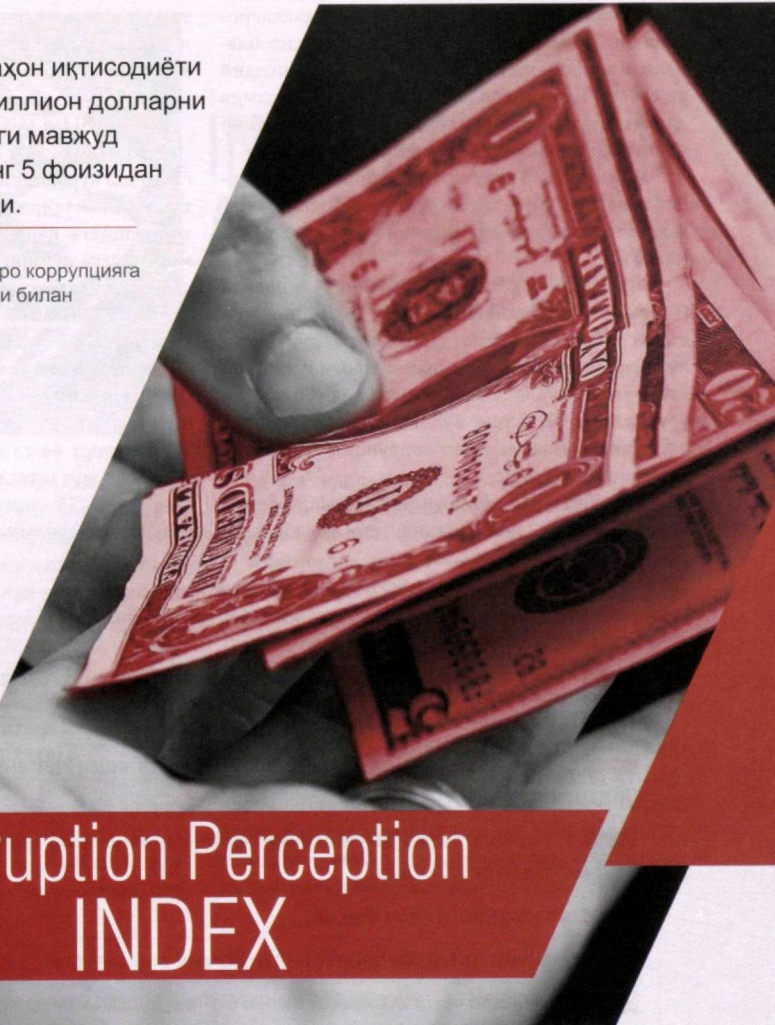
07.09.2020

Коррупция тўфайли жаҳон иқтисодиёти ҳар йили ўртача 2,6 триллион долларни йўқотмоқда, бу дунёдаги мавжуд ялпи ички маҳсулотнинг 5 фоизидан кўпроғини ташкил этади.

БМТ Бош қотиби
Антонио Гутерришнинг Халқаро коррупцияга қарши кураш қуни муносабати билан сўзлаган нутқидан. 2018 йил.

Corruption Perception INDEX

ISO 37001:2016

Коррупцияга қарши стандарт

Коррупция дунёнинг кўплаб мамлакатларидаги энг долзарб муаммолардан бири ҳисобланади. У жиддий ижтимоий, маънавий, иқтисодий ва сиёсий муаммолар келтириб чиқаради ҳамда давлат органлари фаолиятига салбий таъсир кўрсатади, тараққиётга тўсқинлик қилади.

Мамлакатлар ҳукуматлари коррупцияга қарши курашиш учун турли дастурлар қабул қилмоқдалар, аммо бу кутилганидек самарали бўлмаяпти.

Коррупцияни идрок қилиш индекси (Corruption Perception Index)нинг 2018 йил учун эълон қилган маълумотларига кўра, дунё мамлакатларининг 2/3 қисмидан кўпроғи 0 дан 100 гача бўлган шкалада 50 дан паст балл тўплади ва ўртача балл 43 га тенг бўлди. Бундан кўринадики, кўпгина мамлакатлар коррупцияни назорат қилишга қодир эмас.

ISO 37001:2016 «Коррупцияга қарши бошқарув тизимлари – Фойдаланиш учун талаблар ва

тавсиялар» халқаро стандартининг ишлаб чиқишини коррупцияга қарши глобал миқёсдаги курашда муҳим қадам деб ҳисоблаш мумкин.

ISO 37001:2016 ўзи нима?

ISO 37001:2016 – бу ташкилотда коррупцияга қарши курашишнинг самарали тизимини яратишнинг халқаро усулларини ўзида жамлаган, коррупцияга қарши мукамал бошқарув тизимини йўлга қўйишга хизмат қиладиган халқаро стандартдир.

ISO 37001:2016 коррупцияга қарши бошқарув тизимини ишлаб чиқиш, жорий этиш, қўллаб-қувватлаш, таҳлил қилиш ва такомиллаштириш учун талаблар ва раҳбарий кўрсатмаларни белгилайди.

Стандарт 44 та мамлакатдан жалб қилинган 80 нафар мутахассисдан махсус шакллантирилган ISO/PC 278 «Anti-bribery management systems» ишчи қўмитаси томонидан ишлаб чиқилган.

ISO 37001:2016 ташкилот фаолиятида юзага келадиган коррупция билан боғлиқ қўйидаги ҳолатларга нисбатан амал қилади:

- ☐ а) давлат, хусусий ва нотижорат секторларида пора олиш;
- ☐ б) ташкилотлар томонидан пора олиш;
- ☐ в) ташкилот номидан ёки унинг фойдасига ишлайдиган ходимлар томонидан пора олиш;
- ☐ д) ташкилот номидан ёки унинг фойдасига иш олиб борадиган ҳамкорлари томонидан пора олиш;
- ☐ е) ташкилотга пора бериш;
- ☐ ф) ташкилотнинг фаолияти билан боғлиқ ташкилот ходимларига пора бериш;
- ☐ г) ташкилотнинг фаолияти билан боғлиқ бўлган ҳамкорларига пора бериш;
- ☐ ҳ) тўғридан-тўғри ёки кимдир орқали (масалан, учинчи шахс томонидан тақдим этилган ёки қабул қилинган) пора бериш каби ҳолатлар.

ISO 37001:2016 ҳар қандай юрисдикцияда ва ҳар қандай сектор ҳамда тармоқда (давлат, хусусий ёки нотижорат ташкилот ва ҳоказо) коррупцияга қарши бошқарув тизимини шакллантиришга қаратилган.

Ушбу стандарт Малайзия ҳукумати томонидан жорий қилинган бўлиб, ҳам давлат сектори-

да, ҳам хусусий секторда ижобий натижа берган. Хусусан, Малайзиянинг бир қатор муҳим халқаро тадқиқотлар ва индекслар бўйича кўрсаткичлари яхшилланган.

Шунингдек, Сингапур ва Хитойда давлат секторида, Индонезия ва Тайландда хусусий секторда ISO 37001:2016 стандартидан фойдаланилади.

INTERNATIONAL ACCREDITATION SERVICE®

Буюк Британияда эса Бирлашган қиролликнинг Аккредитация хизмати (Accreditation Service) аккредитация схемасини ишлаб чиқиш учун ISO 37001:2016 бошланғич дастурини амалга оширган.

Дунёнинг энг йирик компанияларидан бўлган Microsoft ҳам ISO 37001:2016 стандарти бўйича сертификатга эга.

ISO 37001:2016 ни жорий қилиш нима учун муҳим?

Сир эмаски, йирик ташкилот раҳбари ташкилотдаги ҳар бир ходимни назорат қила олмайди. Бунинг учун самарали тизим керак.

ISO 37001:2016 ташкилотга у қайси мамлакатда фаолият кўрсатишидан қатъи назар, кор-

рупцияга қарши бошқарув тизимини ишлаб чиқишда, жорий этишда, сақлашда ва такомиллаштиришда ёрдам беради.

Ушбу стандартга мувофиқ бошқарув тизимини жорий қилиш ташкилот раҳбарига ҳар бир ходимнинг ҳалоллиги ҳақида хавотирланиб юрмасликка имкон беради, чунки бу ҳолат ушбу жорий этилган тизим томонидан назорат қилинади. Тизимнинг жорий этилиши натижасида ташкилот аниқ механизм сингари ишлайди.

Таъкидлаш лозимки, ISO 37001:2016 нафақат коррупцияга қарши тизимга нисбатан аниқ талабларни белгилайди, балки ташкилотнинг бошқарув тизимига талабларни жорий этиш жараёнини сезиларли даражада соддалаштирадиган тизимни яратиш бўйича раҳбарий кўрсатмалар беради.

Тизимни жорий этиш:

- маъмурий тартиб-таомиллар, давлат хизматлари ва харидларини амалга оширишда давлат органларида коррупция фактлари тўғрисида маълумот олишга;
- марказий аппарат ва ҳудудий тузилмалар бўйича коррупция ҳолати ва тенденциялари тўғрисидаги маълумотларни тўплаш ва таҳлил қилишга;
- давлат идоралари, тармоқлар, ҳудудлар ва коррупция турлари бўйича коррупция ҳолати ва тенденциялари мониторингини амалга оширишга;
- фуқароларнинг, ходимларнинг мурожаатлари бўйича ягона тизим ва маълумотлар базасини яратиш, шунингдек давлат хизматида коррупцияга қарши ўқитиш ва ҳалоллик бўйича малакасини оширишга хизмат қилади.

ISO 37001:2016 стандартига мувофиқ сертификатлаш

ISO 37001:2016 бўйича сертификат олиш учун коррупцияга қарши бошқарув тизимини ишлаб чиқиш ва жорий этиш, шунингдек, жорий қилинган тизимнинг стандарт талабларига мувофиқлигини мустақил аудит ўтказиш орқали тасдиқлаш керак.

ISO 37001:2016 ташкилотдан бир қатор тадбирларни амалга оширишни талаб қилади.

Хусусан:

- коррупцияга қарши сиёсатни ишлаб чиқиш;
- коррупцияга қарши тадбирларнинг бажарилишини назорат қилиш учун масъулларни тайинлаш;
- ходимларни ўқитиш;
- коррупция хавфларини баҳолаш;
- молиявий ва тижорат назоратини олиб бориш, ҳисоботлар юритиш ва бошқалар.

Стандартга мувофиқ, коррупцияга қарши самарали сиёсат учун ваколатли ва жавобгарлиги белгиланган коррупцияга қарши курашиш хизматини жорий этиш зарур.

Коррупцияга қарши курашиш хизмати етарли ресурсларга, тайинланган шахслар эса тегишли малака, мақом, ваколат ва мустақилликка эга бўлиши керак. Хизмат, зарурати бўлган тақдирда, коррупцияга оид ёки коррупцияга қарши бошқарув тизими билан боғлиқ ҳар қандай савол ёки муаммони энг юқори даражада кўриб чиқиш учун юқори турувчи раҳбариятга тўғридан-тўғри ва тезкор кириш имкониятига эга бўлиши лозим.

Хавф даражаси паст даражадан юқори бўлган барча лавозимларга, шунингдек коррупцияга қарши кураш хизматининг мутахассисларига нисбатан ташкилот қўйидагиларни ўз ичига оладиган тартиб-таомилларни жорий этиши керак:

ишга қабул қилишдан, бошқа лавозимга ўтказиш ёки юқори лавозимга кўтаришдан олдин ҳар бир номзодни комплекс текширувдан ўтказиш, уларни ишга қабул қилиш ва бошқа лавозимга ўтказишнинг асослилигини текшириш, уларнинг коррупцияга қарши сиёсат ва бошқарув тизими талабларига мувофиқлигига ишонч ҳосил қилиш;

меҳнатга ҳақ тўлашнинг барча турдаги рағбатлантирувчи элементларини (бонуслар, мақсадли кўрсаткичлар ва ҳоказо) қўллашда коррупциянинг олдини олиш учун етарли ҳимоя чоралари кўрилганига ишонч ҳосил қилиш мақсадида даврий таҳлил қилиб бориш;

ҳодимлар, раҳбарият ва бошқарув органи ўзларининг коррупцияга қарши сиёсатига мувофиқлигини тасдиқлаш учун вақти-вақти билан декларацияни тўлидириб турадилар.

Шунингдек, ушбу стандартга мувофиқ бўлиш учун ташкилот ўз ходимларини етарли даражада хабардор қилиш ва ўқитишни таъминлаши керак. Бундай ўқитиш тизими, зарур ҳолларда, коррупция хавфини баҳолаш натижаларини ҳисобга олган ҳолда қўйидаги саволларни ўз ичига олиши лозим:

- ташкилотнинг коррупцияга қарши сиёсати, коррупцияга қарши тартиб-таомиллар ва бошқарув тизими, шунингдек ходимнинг уларга мувофиқ бўлиш мажбурияти;
- коррупция хавфлари, улардан ходим ва ташкилот учун зарарлар;
- хизмат вазифаларини бажариш билан боғлиқ ҳолда юзага келиши мумкин бўлган коррупция ҳолатлари ва уларни аниқлаш усулари;
- тамагирлик ва пора таклиф қилишга ўринишларни қандай аниқлаш ва ўзини қандай тўтиш кераклиги;
- ходимлар қандай қилиб порахўрликдан огоҳлантириш ва олдини олишга ёрдам бериши, шунингдек коррупциянинг асосий индикаторларини аниқлаб олиши мумкинлиги;
- коррупцияга қарши бошқарув тизимининг самарадорлигига қўшган ҳиссаси, шу жумладан коррупцияга қарши кўрсаткичларнинг яхшиланиши ва порахўрликда гуноҳ қилинганлар тўғрисидаги хабарларнинг рағбатлантирилиши;
- коррупцияга қарши бошқарув тизими талабларини бажармасликнинг асоратлари ва юзага келиши мумкин бўлган оқибатлари;
- ҳар қандай гумон ҳақида кимга ва қандай хабар бериш мумкинлиги;
- ўқитиш ва бошқа ресурслар ҳақида маълумот.

Шунингдек, ташкилотда пора сифатида баҳоляниши мумкин бўлган ҳолатларда совғалар, миннатдорчилик рамзлари, хайр-эҳсон ва шунга ўхшаш рағбатлантириш турларини таклиф қилиш, бериш ёки қабул қилишнинг олдини олиш учун ишлаб чиқилган тартиб-таомиллар жорий қилиниши лозим.

Стандартда коррупцияга қарши терговни ва чоралар кўрилишини таъминлаш учун жорий қилиниши лозим бўлган тартиб-таомиллар ҳам белгиланган. Хусусан, терговни тергов предметиға лавозими ва вазифалари юзасидан алоқаси бўлмаган ходимлар олиб бориши ва тергов бўйича маълумотлар фақат шундай ходимларга тақдим этилиши лозим.

Хулоса

ISO 37001:2016 стандартини жорий этиш Ўзбекистонда ҳам фуқароларнинг ишончини орттириш, ходимларнинг ҳалоллигини ошириш, ҳуқуқбузарликларни камайитириш ҳамда аҳолиға давлат хизматлари кўрсатишнинг шаффоф ва самарали тизимини яратишни мақсад қилган давлат идоралари учун жуда самарали восита бўлиши мумкин.

ISO 37001:2016 сертификатини олиш орқали давлат органи ва бошқа ҳар қандай ташкилот ўзининг шерикларига, давлат идоралари ва бошқа манфатдор шахсларға коррупция ҳолатларининг олдини олиш, аниқлаш ва бартараф қилиш учун зарур бўлган барча чораларни халқаро стандартларға мувофиқ амалға ошираётганини намоён қилиши мумкин.

Аъзам МАДАМИНОВ,

Адлия вазирлиги ҳузуридаги
Ҳуқуқий сиёсат тадқиқот институти директори

Эзгу ниятлар ила яшамоқ бахти

«Виждон поклигини
сақлаб қолиш энг муҳим ва
энг мушкул вазифадир».

Таниқли олим, академик Ҳожиакбар Раҳмонқулов ҳаёт бўлганида шу йил 95 ёшни қаршилар эди.

Комил инсонларни аксар ҳолатларда ҳаёт машаққатлари тарбиялайди. Ҳожиакбар Раҳмонқулов болалигидаёқ қийинчилик ва очлик нималигини кўрди, сўяги қотмай, оиласига ёрдам бериш учун ўн беш соатлаб меҳнат қилди. Иккинчи жаҳон уруши бошланган пайтда 16 ёшда эди. 1942 йилнинг ноябрида ҳарбий комиссариатга ариза топшириб, ўз хоҳиши билан фронтга кетганида эса 17 ёшли бўз йигит бўлган. Кейинчалик эсталикларда таъкидланганидек, «бу жасорат эмас, балки юрак амри эди».

Оддий аскар Раҳмонқулов автоматчилар полкида мардларча жанг қилди. Невель, Псков, Старая Русса, Орша, Витебск ва бошқа шаҳарларни фашистлардан озод қилиш йўлида аёвсиз жангларда қатнашиб, бир неча бор яраланди. Уруш кечаётган бир паллада офицерлик курсини тамомлаб, жанговар взводга командирлик қилди. Ватанга лейтенант унвонида, кўкси тўла орден ва медаллар билан қайтди.

Албатта, ёш офицер ҳарбий соҳада фаолиятини давом эттириши, улкан муваффақиятларга эришишига шубҳа йўқ эди. Аммо Ҳожиакбар Раҳмонқуловни машаққат бобида ҳарбийликдан қолишмайдиган илмий фаолият ўзига жалб қилар эди.

Дастлаб Тошкент юридик институтига ўқишга кирди. Битиргандан сўнг аспирантурада қолиб, илмий фаолиятни давом эттириш таклиф қилинди. Бироқ шароит илмий изланишларни бир неча йил ортга суришга мажбур қилди: ўша даврда халқаро ҳарбий-сиёсий вазият кескинлашгани учун яна Қуrolли кучлар сафига қақриб олинди.

Ҳожиакбар Раҳмонқулов 1957 йилда орзуси сари муҳим қадамни ташлади – Ленинград (ҳозирги Санкт-Петербург) давлат университети юридик факультетининг аспирантурасига қабул қилинди. 1961 йилда номзодлик диссертациясини ҳам ҳимоя қилди. 2000 йилда эса Ўзбекистон Фанлар академиясининг академиги этиб сайланди.

* * *

Ҳожиакбар Раҳмонқулов узоқ ва сермазмун умр кечирди. Ҳаётининг сўнги кунларига қадар тинмай меҳнат қилди. У киши фойдали иш билан шугўлланганидан одам жамиятининг ҳақиқий бойлиги эканига чин дилдан ишонар ва биринчи навбатда бунга намуна эди. Ўзининг қарийб 55 йиллик илмий-педагогик фаолияти давомида Фалсафа ва ҳуқуқ институтида турли лавозимларда, жумладан, директор лавозимида, Тошкент давлат юридик институтида кафедра мудири вазифасида ишлади. Малакали ҳуқуқшунос кадрлар тайёрлаш ишига улкан ҳисса қўшди.

Ўзбекистон давлат мустақиллигини қўлга киритган дастлабки йиллар. Халқимиз ҳаётидаги шонли воқеалар палласи. Республиканинг суверен давлат сифатидаги ҳуқуқий мақомини мустаҳкамлаш, замонавий ривожланиш йўлига ўтиш, ҳуқуқий меъёрлар ва уларга бўлган қарашларни тубдан ўзгартириш зарурати етилди. Бунинг учун давлат ва ҳуқуқ тушунчаларига янгича ёндашиш, эски қолиплардан воз кечиш талаб қилинар эди. Ушбу ўта муҳим масалалар мамлакат конституциясида ўз аксини топди.

Ҳожиакбар Раҳмонқулов Асосий қонуннинг «Жамият ва шахс» бўлимини тайёрловчи гуруҳ раҳбари этиб тайинланди. Унинг раҳбарлигида жамоа кенг қўламли ишларни амалга оширди: қўллаб халқаро ҳужжатлар ўрганиб чиқилди; қийин ва масъулиятли вазифа аъло даражада уддаланди.

Етук олим ушбу муҳим мавзуларни давом эттириб, Асосий қонунимиз нормаларига бағишланган «Гуманистик давлат конституцияси» номли монографиясини нашр эттирди. Шунингдек, ўша йилларда бу йўналиш бўйича ягона ҳисобланган «Фуқаролик: ҳуқуқ, эркинликлар ва мажбуриятлар» номли илмий асар яратди.

Ҳожиакбар Раҳмонқулов халқаро тажрибани ўрганар экан, (ҳаммуаллифликда) Илон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 50 йиллиги муносабати билан «Илон ҳуқуқи: тарих ва бугунги кун» номли монографияни жамоатчилиikka тақдим қилди.

Атоқли олим ўзидан бой илмий мерос қолдириб, миллий қонунчиликини такомиллаштириш, ҳуқуқни қўллаш амалиёти самарадорлигини ошириш, мулкӣ муносабатларни тартибга солиш ва ҳўжалик юритиш, ҳуқуқ илмининг назарий ва амалий муаммоларига бағишланган 320 дан ортиқ монография, дарслик ва илмий мақола нашр эттирди. Уларнинг аксарияти хорижий тилларга таржима қилинган.

Устоз ҳаётининг сўнги йилларида дунё юзини кўрган асарларида ўн йилликлар давомидаги тадқиқоти натижалари, ҳаётӣ тажрибасининг инъ-

икоси, янги тарихий шароитда фуқаролик ҳуқуқини ривожлантириш йўлларини кўриш мумкин. Аллома қолдирган интеллектуал мерос жуда катта бўлиб, ҳозир ҳам долзарблигини йўқотмаган. Айниқса, республикамизда фуқаролик, иқтисодий ва халқаро ҳуқуқий ҳуқуқ соҳасида тадқиқотчиларнинг миллий мактаби вуҷудга келишидаги ўрни беқийсдир.

Устоз аҳолининг кенг қатламларига ҳуқуқий билимларни етказиш, ҳуқуқий маданиятини юксалтиришга ҳисса қўшишни ҳам ўз бурчи деб билар эди.

Ҳожиакбар Раҳмонқулов салоҳиятли ёшларни илмга жалб қилишда катта жонбозлик кўрсатган. Олим раҳбарлигида 80 дан ортиқ фан номзоди ва фан доктори етишиб чиқди.

Устоз хорижлик кўплаб ҳамкасблари билан мунтазам алоқада бўлиб келар, халқаро нуфузли анжуманларда фаол иштирок этарди.

Академик Ҳожиакбар Раҳмонқуловнинг мамлакатимиз илм-фанини ривожлантириш борасидаги хизмати давлатимиз томонидан муносиб тақдирланди. Фидойӣ олим «Ўзбекистон Республикаси фан арбоби» фахрий ўнвони, «Жасорат» медали билан мукофотланган.

Вафотидан сал олдин ёшлигида ҳам, кексалигида ҳам амал қилишга интилган ҳаётӣ тамойиллари билан ўртоқлашган аллома шундай деган эди:

— Ҳар бир инсон қалбида қўрқув ва шўбҳалар яширинган. Уларни энгиб, ҳаётимизни тўғри оқимга йўналтира олиш фақат ўзимизнинг қўлимизда. Кўнглимизга нима яқинроқ? Ҳаётда нима билан шугўлланиш керак? Ана шу саволларга жавоб топиш, ватанга ва одамларга қандай фойда келтириш мумкинлиги ҳақида ўйлаш лозим. Агар қалб амри ва эзгу ниятлар билан иш кўрсак, мақсадга эришишга ҳеч нарса тўсқинлик қила олмайди. Виждон поклигини сақлаб қолиш энг муҳим ва энг мушкул вазифадир. Шахсий принципларга риоя қилиш, шараф ва қадр-қиммат масалаларида қатъий бўлиш, виждон билан яшаш осон эмас. Бироқ бунга тинмай интилса, келажақда ҳар қандай соҳада муносиб хизмат қилиш мумкин. Шунингдек, ўзини одамларга керак деб ҳис қилиш, замон билан ҳамнафас бўлиш муҳимдир...

Юқорида айтилганлар таниқли олим, қадрли устоз, илм-фан фидойиси, содда ва камтарин инсон Ҳожиакбар Раҳмонқулов ҳаёт йўлининг мўжаз баёнидир. Устознинг ёрқин хотираси қалбларимизда доимо сақланиб қолади.

Нуриддин НОРМАТОВ,

юридик фанлар доктори, профессор

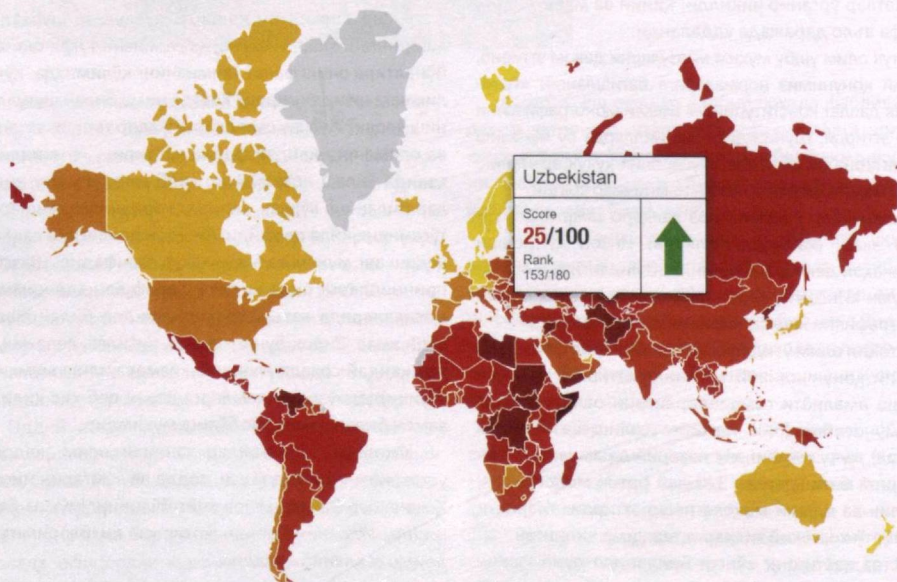

HARAKATLAR STRATEGIYASI
2017-2021

Ўзбекистон Республикасини 2017–2021 йилларда ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегиясини амалга ошириш доирасида мамлакатимизнинг халқаро майдондаги имижини шакллантириш бўйича иш олиб борилмоқда.

КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШДА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

халқаро рейтинг ва индекслар

Инсон ҳуқуқлари ҳимоясини кафолатлаш, аҳоли турмушини яхшилаш, иқтисодий фаолиятда эркинликни таъминлаш, суд-ҳуқуқ соҳасидаги ислохотлар Ўзбекистоннинг халқаро рейтинг ва индекслардаги кўрсаткичлари ошишига сабаб бўлаяпти. Жумладан, сўнгги тўрт йилда мамлакатимиз Мерос жамғармасининг «Иқтисодий эркинлик» индексида 52 ғоғонага, Жаҳон банкининг «Логистика самарадорлиги» индексида 19 ғоғонага, «Бизнес юритиш» индексида 18 ғоғонага кўтарилди.

Ўзбекистон Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилотининг «Мамлакатларга хос хаттарларни таснифлаш» тизимидаги 6-гурӯх мамлакатлари қаторидан 5-гурӯх мамлакатлари қаторига кўтарилди.

2020 йил 23 январда «Transparency International» халқаро ташкилоти 2019 йил учун Коррупцияни қабул қилиш индексини эълон қилди. Ўзбекистон 25 балл билан рейтингдаги 180 ўриндан 153-ғоғонани эгаллаб, 2018 йилдагига нисбатан 5 ўрин юқорилади. Дунёда 180 мамлакатнинг учдан икки қисмидан кўпроғи ўртача 50 дан кам балл тўплаган (ўртача 43 балл). Рейтингда биринчи ўринни 87 балл билан Янги Зеландия ва Дания эгаллади. Ундан кейин Финландия (86), Сингапур (85), Швеция (85) ва Швейцария (85) бормоқда. Рейтингдаги сўнгги ғоғоналарни эса 9, 12 ва 13 балл билан Сомали, Жанубий Судан ва Сурия эгаллаб турибди.

Мамлакатнинг инвестициявий жозибадорлиги ва халқаро майдондаги имижини мустаҳкамлаш, давлат органлари ва ташкилотларида халқаро рейтинг ва индекслар билан ишлашнинг янги механизмларини жорий қилиш мақсадида

2020 йил 2 июнда Ўзбекистон Президентининг «Ўзбекистон Республикасининг халқаро рейтинг ва индекслардаги ўрнини яхшилаш ҳамда давлат органлари ва ташкилотларида улар билан тизимли ишлашнинг янги механизмини жорий қилиш тўғрисида»ги 6003-фармони қабул қилинди. Фармонга асосан Халқаро рейтинг ва индекслар билан ишлаш бўйича республика кенгаши ташкил этилди.

Бундан ташқари «Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида»ги, «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги, «Жамоатчилик назорати тўғрисида»ги, «Давлат-хусусий шерикчилик тўғрисида»ги, «Давлат харидлари тўғрисида»ги ва бошқа қонунлар, давлат раҳбарининг 2019 йил 27 майдаги «Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 5729-қарори ушбу йўналишдаги тадбирларнинг ҳуқуқий асоси ҳисобланади.

Шу билан бирга, Ўзбекистон Президентининг 2020 йил 29 июндаги «Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги 6013-фармони билан Коррупцияга қарши курашиш агентлиги тузилиши бу борадаги ислохотларнинг янги босқичини бошлаб берди.

Фармон билан агентликка Адлия вазирлиги, Бош прокуратура ва бошқа идоралар билан биргаликда, халқаро экспертларни жалб этган ҳолда икки ой ичида Ўзбекистоннинг коррупцияга қарши курашиш соҳасида халқаро рейтинглардаги ўрнини яхшилаш режасини ишлаб чиқиш вазифаси юклатилди.

«Transparency International» халқаро нодавлат ташкилотининг Коррупцияни қабул қилиш индекси қуйидаги 6 та халқаро ташкилотнинг маълумотлари асосида тузилади:

1. «Bertelsmann Foundation»нинг ўзгаришлар индекси.
2. «Economist Intelligence Unit»нинг давлат баҳоси.
3. «Freedom House»нинг ўтиш давридаги мамлакатлар рейтинги.
4. Жаҳон банкининг мамлакат сейёсатини тушуниш ва институционал баҳолаш индекси.
5. «World Justice Project»нинг қонун устуворлиги индекси.
6. «Varieties of Democracy Project»нинг демократик ислохотлар индекси.

Таҳлиллар мазкур рейтингларда Ўзбекистоннинг ўрнини яхшилаш учун аввало хусусий мулк дахсизлигини таъминлаш, фуқароларнинг бузилган ҳуқуқларини тиклаш ва айбдор мансабдорларни жавобгарликка тортиш, коррупцияга қарши кураш самарадорлигини ошириш, шунингдек халқаро нодавлат ташкилотлар билан мустаҳкам алоқа ўрнатиб, республикадаги ислохотлар юзасидан самарали маълумот алмашинувини йўлга қўйиш лозимлигини кўрсатмоқда (масалан, «Freedom House» Коррупцияни тийиб туриш индекси бўйича Ўзбекистондаги вазиятни 0 балга баҳолаган).

Сайлов ўтказишдаги фирромликлар, ислохотларга нодавлат секторнинг кенг жалб этилмагани, давлат идораларидаги таниш-билишчилик, сўз эркинлигининг қаттиқ назоратга олингани, шахсий мулк дахлсизлиги давлат томонидан

етарлича кафолатланмагани Ўзбекистоннинг ўрнини яхшилашга тўғаноқ бўлиб тургани халқаро индексларда ўз аксини топмоқда.

Ўзбекистоннинг халқаро индекслардаги ўрнини яхшилаш халқаро майдонда мамлакатнинг инвестициявий жозибадорлигини оширади. Бунинг учун аввало жуда қўп иллатларни келтириб чиқарувчи коррупциянинг илдизига болта уриш керак.

Коррупцияга қарши курашиш учун қуйидаги вазифаларни амалга ошириш даркор:

1. Давлат хизматчилари фаолиятида коррупциянинг олдини олишга қаратилган чеклов ва тақиқларни ягона («Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида»ги) қонунда белгилаш.

Ҳозир давлат хизматчилари учун тақиқ ва чекловлар тарқоқ ҳолда Меҳнат кодекси, Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил 2 мартдаги «Давлат бошқаруви органлари ва маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари ходимларининг одоб-ахлоқ намунавий қоидаларини тасдиқлаш тўғрисида»-ги 62-қарори, давлат органларининг интизомий устав ва қоидаларида назарда тутилган.

Қонун даражасида белгиланган тақиқлар барча ривожланган давлатларда (АҚШ, Буюк Британия, Италия, Канада ва б.) мавжуд бўлиб, айримларида давлат хизматчиларининг мақоми махсус қонунларда белгиланган (Германия, Франция, Япония). Уларда давлат хизматини ўташнинг умумий қоидалари, уни назорат қилиш бўйича махсус ваколатли органлар мақоми, танлов асосида ишга қабул қилиш, ротация,

аттестация, кадрлар захирасини шакллантириш каби масалалар акс этган¹.

Давлат хизматчилари томонидан совға, мерос олишни қонунда тақиқлаш лозим. Масалан, хорижий давлатларнинг қонунларида давлат хизматчиси қабул қилиши мумкин бўлган совғаларнинг аниқ миқдори белгиланган (АҚШда – 20 доллар, Францияда – 35 евро, Буюк Британияда – 140 фунт, Канадада совғага пул олиш умуман тақиқланган)².

Давлат хизматини ўташда манфаатлар тўқнашувининг олдини олиш юзасидан қонунчиликка ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш масаласи ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Европа давлатларида давлат хизматчиларининг ишбилармонлик фаолияти манфаатлар тўқнашувини келтириб чиқариши белгиланган. Масалан, Бельгия, Испания, Латвия қонунларида манфаатлар тўқнашуви жиноят ҳисобланади. Уларда манфаатлар тўқнашуви тушунчаси ва унинг олдини олиш механизмлари давлат хизмати тўғрисидаги қонунларда белгиланган³.

¹ Council Of Europe's Cooperation against economic crime // Highlights 2017 Email: contact.econcrime@coe.int.

² Предотвращение коррупции на отраслевом уровне в странах Восточной Европы и Центральной Азии // Антикоррупционная сеть ОЭСР в странах Восточной Европы и Центральной Азии. www.oecd.org/corruption/acn/. (Sectoral Prevention of Corruption in Eastern Europe and Central Asia // OECD Anti-Corruption Network in Eastern Europe and Central Asia. www.oecd.org/corruption/acn/).

³ Инструментарий обеспечения неподкупности // cleangovbiz@oecd.org. CleanGovBiz Мап 2014 года. (Integrity Toolkit // cleangovbiz@oecd.org CleanGovBiz March 2014).

2. Давлат хизматчиларининг мулки, даромадлари ҳамда катта харажатларини декларация қилиш тартибини жорий этиш.

Даромадлар декларацияси тизимининг умумий мақсади асоссиз даромад олишнинг олдини олиш ва манфаатлар тўқнашувини бартараф этишдан иборат бўлиб, давлат хизматчилари ўртасида коррупцияни йўқотишнинг воситаси ҳисобланади. Мазкур талаб БМТнинг Коррупцияга қарши конвенцияси, ИХТТнинг давлат хизматчилари активларини декларация қилиш (2011) каби халқаро нормаларида мустақамланган.

Хизматчиларнинг даромадларини декларация қилиш дастлаб Буюк Британияда (1974) жорий этилган бўлиб, ҳозир 150 дан ортиқ давлатда мавжуд⁴.

Даромадлар декларациясини тақдим қилмаганлик учун жиноий, маъмурий, интизомий жавобгарлик чоралари қўлланади.

3. Коррупцияга қарши курашиш бўйича махсус ваколатли орган ваколатларини кенгайтириш.

Коррупциянинг олдини олиш ва унга қарши курашиш борасида хорижий давлатларда махсус

ва мустақил органлар ташкил этилган ва уларга кенг ваколатлар берилган. Масалан, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ваколатига эга кўп мақсадли агентликлар (Сингапур, Латвия, Қозғистон), ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар таркибида коррупцияга қарши курашувчи тузилмалар (Белгия, Венгрия, Испания) ҳамда коррупцияга қарши курашувчи ва ушбу соҳада мувофиқлаштириш функциясини бажарувчи институтлар (Франция, Албания, Ҳиндистон) ваколатига эга тузилмалар кўринишида фаолият юритади.

Мазкур органлар мустақил, ихтисослашган, махсус ваколатга эга ҳамда мутаносиб ресурсларга эга бўлишлари шарт.

4. Коррупцияга қарши махсус тадбирларни хусусий секторга жорий этишга кўмаклашиш.

Масалан, ички назорат чоралари ва тартибни кучайтириш, давлат харидларида иштирок этиш бўйича қатъий ахлоқ қондаларини таъминлаш, устав жамғармасида давлат улуши бўлган ташкилотларда коррупцияга қарши курашиш тизимини жорий этиш ва унинг самарадорлигини мониторинг қилиш зарур.

⁴Декларации активов для государственных служащих инструмент для предотвращения коррупции/ Борьба против коррупции в Восточной Европе и Центральной Азии 2011. <http://dx.doi.org/9789264118799-ru>. (Assets Declarations for Government Officials Anti-Corruption Tool / Fighting Corruption in Eastern Europe and Central Asia 2011. <http://dx.doi.org/9789264118799-ru>)

Хусусий секторда коррупциянинг олдини олишда ички хавфсизлик ва назорат тизимлари муҳим аҳамият касб этади. Ушбу фаолият идоравий коррупцияга қарши комплаенс хизматлари томонидан амалга оширилади⁵.

Ривожланган давлатларда (АҚШ, Франция, Германия) комплаенс хизмати ваколатларига ички хавфсизликни таъминлаш, қонун талабларига мувофиқликни назорат қилиш, коррупция хатарини аниқлаш ва бартараф этиш, суриштирув ўтказиш ҳамда жавобгарликка тортиш киради.

Қозғоғистоннинг «Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида»ги қонунида (2015) тадбиркорлик субъектлари коррупцияга қарши курашиш, манфаатлар тўқнашувининг олдини олиш, касб одобига оид талабларни жорий этиш, жиноятчиликка қарши курашиш борасида давлат органлари билан ҳамкорлик қилиши белгиланган.

Хусусий секторда коррупциянинг олдини олиш мақсадида Савдо-саноат палаталари аноним электрон тадқиқот ўтказиши эътиборга сазовор. Масалан, Россияда 2007 йилдан бери ҳар ярим йилда «Коррупция бизнес-барометри» деб номланган сўров ўтказилади. Тадқиқот мамлакатнинг 85 та субъектининг тадбиркорлари ўртасида коррупция қайси соҳада кўпроқ учраши, тадбиркорларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш механизмларини такомиллаштириш, тадбиркорлик субъектлари фаоли-

тига аралашганлик, тадбиркорлик субъектларининг фаолиятини чеклашга ёки тўхтатишга сабаб бўлган асоссиз ва ноқонуний ҳаракатлар, поранинг ўртача миқдори каби саволлар бўйича ўтказилади.

Айрим давлатларда ходим коррупциявий жиноят содир этгани учун унинг раҳбарини жавобгарликка тортиш тартиби мавжуд⁶.

5. Коррупцияга оид ҳуқуқбузарликлар тўғрисида давлат органларига ахборот бериш механизмларини такомиллаштириш.

Фуқароларга коррупция фактлари тўғрисида давлат органларини хабардор қилиш имконини берувчи мобилъ ва бошқа иловаларни ишлаб чиқиш, давлат органлари билан жамоатчилик ўртасидаги муносабатларни яхшилаш муҳим вазифа ҳисобланади.

Хорижий давлатларда кенг қўлланадиган коррупцияга қарши краудсорсинг воситаларини жалб қилиш мақсадга мувофиқ. Ушбу воситалар давлат хизматчиларининг қонунга, касб одоби қоидаларига амал қилиши, коррупция тўғрисида хабар бериш, давлат бюджети маблағининг ноқонуний ишлатилиши ва бошқа салбий ҳолатларнинг олдини олиш мақсадида қўлланади (масалан, АҚШда «SeeClickFix», Буюк Британияда «FixMyStreet», Венгрияда «K Monitor», Литвада «Manoseimas» онлайн платформалари)⁷.

БИЗНЕС-БАРОМЕТР КОРРУПЦИИ

⁵ Руководящие принципы ОЭСР для многонациональных предприятий: Рекомендации по ответственному ведению бизнеса в контексте глобализации. Заседание Совета ОЭСР на уровне Министров 25 мая 2011 г. (OECD Guidelines for Multinational Enterprises: Recommendations for Responsible Business Management in the Context of Globalization. OECD Council Ministerial Meeting May 25, 2011).

⁶ Қозғоғистонда 2019 й. 28.11. «Давлат хизмати ва коррупцияга қарши курашиш тўғрисидаги қонунларга ўзгартириш киритиш тўғрисида»ги қонунга кўра, идора ходимига нисбатан суднинг айблов ҳукми чиққан тақдирда, унинг бевосита раҳбари 10 кун муддат ичида истеъфога чиқиш ҳақида ариза ёзиши лозим. (2019 in Kazakhstan 28.11 In accordance with the Law on Amendments to the Law on Civil Service and Anti-Corruption, in case of a court verdict with respect to an employee of the office, his immediate supervisor must submit his resignation within 10 days.).

Коррупцияни фақатгина биргаликда тўхтата оламиз

6. Коррупциянинг олдини олишда анъанавий тарғибот усулларидан замонавий инновацион усулларга ўтиш.

Хорижий давлатларда коррупцияга нисбатан муросаз муносабатни шакллантириш таълим муассасаларининг қўйи бўғинидан бошланиб, кейинчалик унинг барча босқичларини қамраб олади.

Панамада парламент ҳамкорлигида талабалар учун Коррупцияга қарши ёшлар ассамблеяси ташкил этилади, самарали бошқарув ва коррупция, таълим, соғлиқни сақлаш, қурилиш, транспорт, спортда коррупцияга қарши курашиш бўйича таклифлар ишлаб чиқилади.

Венесуэланинг 13 та штатида «Мактаб бош прокурори» лойиҳаси амалга оширилмоқда. Унда 9-14 яшар ўқувчилардан бири бир йил муддатга мактаб бош прокурори этиб сайланиб, мактаб бюджети, таълим сифати, давомат, ўқитувчиларнинг одоб-ахлоқ қоидаларига риоя этиши, суниистеъмолликлар тўғрисида маъруза қилади, йил охирида эса таълим бошқармасига муаммолар ва уларни бартараф этиш бўйича таклифлар тақдим этади⁸.

Бразилияда коррупцияга қарши курашиш тўғрисидаги ёзув, даъват, қонун нормалари, ка-

рикатура, шиорлар ўқув анжомларида тасвир этилиб ўқувчиларнинг дунёқарашига таъсир этилади.

Сербияда БМТ Тараққиёт дастури қўмағида журналистика, сиёсатшунослик, социология факультетлари талабалари «Facebook», «Twitter» ва бошқа ижтимоий тармоқларда «Ижтимоий тармоқдаги коррупцияга қарши журналистик суриштирув» лойиҳасини амалга оширади. Унда давлат ташкилотларидаги муаммолар таҳлил қилиниб, коррупцияга қарши курашувчи ташкилотларга маълумотнома тақдим этилади⁹.

Юқорида қайд этилган илғор хорижий тажрибани инобатга олган ҳолда керакли чоратадбирларни амалга ошириш мамлакатимизда коррупциянинг олдини олишга, давлат хизматида ҳалоллик стандартларини жорий этишга, бюрократик тўсиқларни бартараф этиш ва яшарин иқтисодиётни қисқартиришга, пировардида эса Ўзбекистоннинг инвестициявий жозибадорлиги ва халқаро майдондаги имижини яхшилашга хизмат қилади.

Баҳодир ИСМОИЛОВ,

Бош прокуратура академияси Коррупцияга қарши курашиш илмий-таълим маркази бошлиғи.

Фарҳод ЙЎЛДОШОВ,

Бош прокуратура масъул ходими

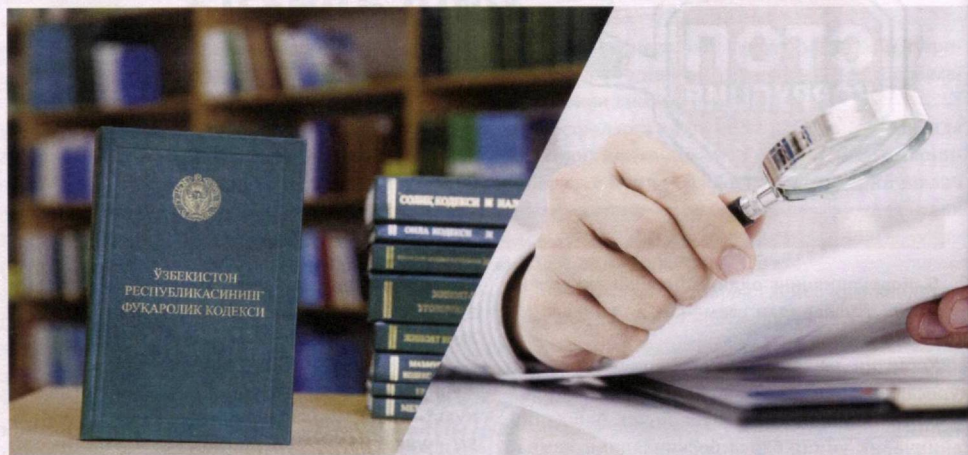
⁷ European Partners Against Corruption/European contact-point network against corruption //anti-corruption authority (ACA) standards. adopted November 2011

⁸ Boncocan, K. 'Aquino Needs «Fiscalizers»Not Puppets', UNA, Inquirer News, 31 January 2013, accessed 20 February 2013, <http://newsinfo.inquirer.net/350453/aquino-needs-fiscalizers-not-puppetsuna>.

⁹ Carey, J. M., F. Formanek & E. Karpowicz, 'Legislative Authority in New Regimes: The Czech and Polish Cases', Legislative Studies Quarterly, vol. 24, no. 4, 1999, pp. 569-603.

Фуқаролик кодексини такомиллаштиришнинг айрим масалалари

Фуқаролик қонунчилиги жамият ҳаётининг энг муҳим муносабатларини тартибга солади десак, қайсидир маънода тўғри бўлади. Бу маъно шундаки, бошқа қонунчилик тармоқлари факультатив – қўшимча хусусиятларга эга бўлса, фуқаролик қонунчилиги асосийлардан биридир. Ҳар ким ҳам жиноят, жиноят-ижроия, шаҳарсозлик, бюджет, божхона, солиқ ёки мудофаа қонунчилиги билан тўқнашавермаслиги мумкин, лекин фуқаролик ҳуқуқи билан юзма-юз келади. Шу боис фуқаролик қонунчилигининг замон ва макон руҳига мос бўлиши жуда муҳим.

2019 йил 5 апрелда «Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик қонунчилигини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Президент фармойиши қабул қилинди. Мазкур фармойиш билан **Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик қонунчилигини такомиллаштириш концепцияси** тасдиқланди. Фармойишда 1995-1996 йилларда қабул қилинган амалдаги Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси «ўтиш даври»нинг кенг қўламли ўзгаришларини фуқаролик-ҳуқуқий тартибга солишда муҳим

роль ўйнагани ва мамлакатда бозор иқтисодиётини ривожлантириш учун мустаҳкам ҳуқуқий замин яратишга имкон бергани қайд этилган. Шунингдек, иқтисодий ислохотларнинг амалга оширилиши бўйича ўтказилган таҳлил асосида Фуқаролик кодексига, авваламбор, бозор ислохотларини янада чуқурлаштириш, қулай инвестиция ва ишбилармонлик муҳитини шакллантириш, халқаро рейтингларда мамлакат ўрнини яхшилашга салбий таъсир кўрсатувчи жиддий камчилик ва бўшлиқлар аниқлангани эътироф этилган.

2018 йилнинг 12 июль куни Адлия вазирлигида Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик қонунчилигини такомиллаштириш концепцияси муҳокамасига бағишланган давра суҳбати ўтказилган эди. Давра суҳбатида фуқаролик қонунчилигини такомиллаштиришдан мақсад 1996 йилдан буён амалда бўлган Фуқаролик кодексини бугунги кун талабларига мослаштириш, унда тезлик билан ривожланиб бораётган жамиятимизда янги фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларнинг ҳуқуқий асосларини акс эттириш экани таъкидлаб ўтилган. Хусусан, ҳозир фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларга замонавий ахборот-коммуникация технологиялари аллақачон кириб келган бўлса-да, кодекс ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш билан боғлиқ муносабатларни деярли тартибга солмаётгани, жадаллик билан ривожланаётган электрон тижорат бозорининг ҳуқуқий асослари ҳам Фуқаролик кодексида мавжуд эмаслиги камчилик сифатида келтириб ўтилган эди¹.

Фармойиш ва у билан тасдиқланган концепцияда Фуқаролик кодексини такомиллаштириш юзасидан бир қанча муҳим вазифа ва тақлифлар айтиб ўтилган. Фармойишда қайд этилган айрим масалаларга эътиборингизни қаратмоқчимиз.

Концепцияда Фуқаролик кодексида **«тижорат таваккалчилиги», «хўжалик юритувчи субъектлар тенглиги», «адолатли компенсация», «шартномавий мажбуриятларни бажаришдан бош тортиш»** каби анъанавий фуқаролик-ҳуқуқий институтлар мавжуд эмаслиги айтиб ўтилган. Мазкур институтлар кодекسد алоҳида модда ёки бошқача таркибий қисм сифатида кўрсатилмаган бўлиши мумкин. Аммо кодекснинг кўпгина нормалари мазмунида уларни учратиш мумкин. Уларнинг алоҳида норма сифатида кўрсатилмагани ва тизимлаштирилмагани кодексни такомиллаштиришни талаб этмоқда.

Масалан, **тижорат таваккалчилиги**. Пудрат шартномаси тўғрисида қоидаларда таваккалчилик тўғрисида нормалар белгиланган. Фуқаролик кодексининг 631-моддаси биринчи қисмига қўра, *агар қонун ҳужжатларида ёҳуд тарафлар келишувид а бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, ишни бажариш учун пудратчи таваккал қилади*. 669-моддага қўра эса, *агар шартномада*

тарафлар бошқача тартиб ва шартларни белгилаб қўйган бўлмаса, шартномада назарда тутилган объектни ёки ишлар мажмуини пудратчи ўз ҳисобидан суғурталаши шарт. Суғурталаш мажбурияти юклатилган тараф қурилиш пудратчи шартномасида назарда тутилган тартибда иккинчи тарафга шартнома шартларига мувофиқ суғурта шартномаси тузганини тасдиқловчи далилларни, шу жумладан суғурта қилувчи, суғурта суммаси миқдори ва суғурталанган таваккалчиликлар тўғрисидаги маълумотларни тақдим қилиши керак.

Бундан ташқари, мазкур моддада белгиланган норма талаби асосида Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 20 декабрдаги 532-қарори билан «Объектларни давлат маблағлари ва ҳукумат кафолати остидаги кредитлар ҳисобига барпо этишда қурилиш таваккалчиликларини мажбурий суғурта қилиш тўғрисида»ги низом тасдиқланган.

“

Фуқаролик қонунчилигининг асосий қоидаларига қўра, мажбуриятни бажаришдан бир томонлама бош тортиш ва шартнома шартларини бир томонлама ўзгартиришга йўл қўйилмайди. Аммо қонун ҳужжатларида ёки шартномада назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно экани ҳам таъкидланган.

«Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги (янги таҳрири) қонуннинг 3-моддасига асосан «Тадбиркорлик фаолияти (тадбиркорлик) тадбиркорлик фаолияти субъектлари томонидан қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга ошириладиган, **ўзи таваккал қилиб** ва ўз мулкый жавобгарлиги остида даромад (фойда) олишга қаратилган ташаббускорлик фаолиятидир». Умуман олганда, тижорат – таваккалчиликдир. Таваккалчилик атамаси қонунчиликда мавжуд бўлса-да, унинг тушунчаси, турлари, таваккалчиликни бошқариш ва олдини олиш, суғурталаш каби масалалар қонунчиликда белгиланмаган.

¹ Манба: <https://www.minjust.uz/uz/press-center/news/89845/>. Муаллиф: Адлия вазирлиги Жамоатчилик билан алоқалар бўлими.

Шу сабабли бу борада ягона, умумий қоидалари ишлаб чиқиш талаб этилмоқда. Киритиладиган янги нормаларни Халқаро савдо қоидалари – Incoterms (International commercial terms) шартлари асосида ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ бўлар эди. Мазкур ҳужжатда тижорат таваккалчилиги ва унинг олдини олишга оид халқаро қоидалар ҳам белгиланган.

Ҳўжалик юритувчи субъектлар тенглиги. Бу борада ҳам қонунчиликда умумий қоидалар йўқ эмас. Ўзбекистон Конституциясининг 53-моддасига кўра, *давлат истеъмолчиларнинг ҳуқуқи устуңлигини ҳисобга олиб, иқтисодий фаолият, тадбиркорлик ва меҳнат қилиш эркинлигини, барча мулк шакллариининг тенг ҳуқуқлилигини ва ҳуқуқий жиҳатдан баб-баравар муҳофаза этилишини кафолатлайди.* Фуқаролик кодексининг 1-моддасида белгиланганидек, *фуқаролик қонун ҳужжатлари улар томонидан тартибга солинадиган муносабатлар иштирокчиларининг тенглигини эътироф этишга асосланади.* Ҳўжа-

син. Бу борада кодексда белгиланган товарлар, ишлар ва хизматларнинг эркин муомалада бўлиши қоидалари халқ манфаатлари нуқтаи назаридан кўриб чиқилсин. Хусусан, автомобиль саноатида монополияга чек қўйилиб, фуқаролар истаган транспортни истаган жойидан сотиб олсин.

Шартномавий мажбуриятларни бажаришдан бош тортиш. Аслида ушбу тушунчани ҳам Фуқаролик кодексиди йўқ дея олмаймиз. У алоҳида ажратиб кўрсатилмаган бўлса-да, кодекс нормаларига сингиб кетган. Унинг 237-моддасида *мажбуриятни бажаришдан бир томонлама бош тортишга йўл қўйилмаслиги* қоидаи белгиланган. Демак, фуқаролик қонунчилигининг асосий қоидаларига кўра, мажбуриятни бажаришдан бир томонлама бош тортиш ва шартнома шартларини бир томонлама ўзгартиришга йўл қўйилмайди. Аммо қонун ҳужжатларида ёки шартномада назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно экани ҳам таъкидланган. Шундай экан, баъзи ҳолларда, яъни қонун ҳужжатларида ёки шартномада назарда тутилган ҳолларда йўл қўйилди. Амалдаги Фуқаролик кодексиди шундай қоидалар мавжуд.

Масалан, унинг 337-моддаси иккинчи қисмига кўра, агар қарздор ижрони кечиктириб юборгани туфайли кредитор учун унинг аҳамияти қолмаган бўлса, у ижрони қабул қилишдан бош тортиши ва зарарни тўлашни талаб қилиши мумкин. Бундай нормаларни кодекснинг умумий қисмидан ҳам, мажбуриятнинг алоҳида турларидан ҳам кўплаб топишимиз мумкин. Кўриниб турибдики, «Шартномавий мажбуриятларни бажаришдан бош тортиш» кодексда алоҳида боб ёки параграф сифатида ёзилмаган бўлса-да, амалда турли моддалар таркибида сочилиб ётибди. Уларни бирлаштириб, умумий қоидалар сифатида боб ёки параграфда мустаҳкамлаш яхлит институтни вужудга келтирган бўлар эди.

Концепцияда Фуқаролик кодексиди кўп микдордаги **ҳаволаки нормаларнинг** (80 га яқин) мавжудлиги кодекснинг тўғридан-тўғри амал қилувчи ҳужжатга айланишига тўсқинлик қилаётгани ва унинг фуқаролик-ҳуқуқий муносабатларни тартибга солиш борасидида мақомини пайсаятираётгани ҳам таъкидланган. Албатта, ҳаволаки нормалар ҳам норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг бир қисми бўлиб, ўрнида ишлатишни талаб қилади. Ўзбекистон Республикасининг

“

Фармойишда Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик қонунчилигини тақомиллаштириш бўйича идоралараро комиссия 2020 йил 1 апрелга қадар янги таҳрирдаги Фуқаролик кодекси ва фуқаролик қонунчилигини тақомиллаштиришга қаратилган бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини ўрнатилган тартибда Вазирлар Маҳкамасига киритиши кераклиги белгиланган. Аммо бу ҳали амалга ошмади.

лик юритувчи субъектлар тенглиги Ўзбекистон Республикасининг «Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида»ги (янги таҳрири) қонунининг 18-моддаси ва бошқа бир нечта моддаларида эътироф этилган. Тенглик бузиладиган энг асосий нуқталар эса кимларгадир имтиёзлар бериш ва монополияга йўл қўйишдир.

Шу боис янги фуқаролик нормаларини бу борада шаффофликни таъминлаш, коррупцияга йўл қўймаслик тамойиллари асосида ишлаб чиқиш зарур бўлади. Токи иқтисодий соҳа ҳақиқатан ҳам табиий ривожлансин, монополия эса йўқол-

«Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида»ги қонуни 24-моддасига мувофиқ норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда ҳаволалар ҳуқуқий нормаларнинг ўзaro боғлиқлигини кўрсатиш ёки такрорлашларга йўл қўймаслик зарурати бўлган ҳолларда қўлланади. Ҳаволалар аниқ бўлиши ва норматив-ҳуқуқий ҳужжати ёхуд унинг алоҳида қоидаларини кўрсатиши керак. Айтиш кераки, Фуқаролик кодексидagi аксарият ҳаволалар аниқ ҳужжатга эмас, шу соҳани тартибга солувчи умумий қонунчиликка қаратилган. Бу ҳаволалар кодекснинг ҳажми ошиб кетмаслиги нуқтаи назардан тўғри қўлланган жойлари бўлса-да, баъзи ҳаволалар ўрнини кодекснинг ўзида тўлдириш имкони мавжуд ва шундай қилинса, кодекснинг тўғридан-тўғри амал қилувчи ҳужжат сифатида мақоми ортади. Фуқаролик кодекси 55-моддаси (**Юридик шахсни тугатиш тартиби**)нинг ўн биринчи қисмида молия-ҳўжалик фаолиятини амалга оширмаётган корхоналарни тугатиш, шунингдек уларни муассислари йўқлигида тугатиш таомили ва хусусиятлари қонун ҳужжатлари билан тартибга солинади дейилган. Бу – ҳаволаки норма. Мазкур норма ижросини таъминлаш ҳамда тугатишга доир бошқа қоидаларни белгилаш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 21 августдаги 704-қарори қабул қилинган ҳамда тегишли низомилар тасдиқланган (ушбу низомилар бекор қилинган олдингилари ўрнига қабул қилинган). Маълумки, тугатиш тартиби асосан процессуал ҳаракатларни ўз ичига олади ва замон руҳига мос равишда ўзгариб туради. Шунингдек, ҳажм жиҳатидан ҳам кодексда катта жойни банд этиши мумкин. Агар ушбу низомилар бекор қилиниб, нормалар кодексга киритилса, биринчидан, ҳажми ошиб кетади, иккинчидан, кодексни тез-тез ўзгартиришга тўғри келади. Ўзбекистоннинг бутун қонунчилигига оид муаммо ҳам шунда аслида. Қоидалар ва тартиблар жуда тез ўзгариб туради, натижада кодекслар ва қонунларда фақатгина умумий, амалга ошириш механизми бўлмаган қоидалар ҳаракатсиз ҳолатда акс этиб тураверади.

Яна бир мисол: 56-модданинг тўртинчи қисмида суднинг юридик шахсни банкрот деб ҳисоблаши асослари, шунингдек бундай юридик шахсни тугатиш тартиби қонунда белгиланади дейилган. Ўзбекистон Республикасининг «Банкротлик тўғрисида»ги (янги таҳрири) қонуни шу

қадар каттаки (192 моддадан иборат), унинг ўзи бир кодексни ташкил этиши мумкин.

Фуқаролик кодексидagi айрим ҳаволаки нормаларни кодекснинг ўзида ҳам тўлдириш мумкин. Масалан, 1073-моддада муаллифлик муносабатлари ушбу кодекс ва бошқа қонун ҳужжатлари билан тартибга солиниши белгиланган. Бу бўйича эса «Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида»ги қонун қабул қилинган. Кодекс ва қонун нормаларини солиштирадиган бўлсак, қонун деярли кодекс нормаларини такрорлайди. Умуман, кодекснинг интеллектуал мулк ҳуқуқи билан боғлиқ ҳаволаки нормалари ижроси учун қабул қилинган бир қанча қонунлар шундай ҳолатда. Уларни бекор қилиб, айрим қоидаларини кодексга олиб, ҳаволаки нормага эҳтиёж қолдирмаслик мумкин.

Бизнингча, бундай ҳолатларда **моддий ҳуқуқ нормаларини** кодексга трансформация қилиб, қонуности ҳужжатларида фақатгина тез ўзгариш ва процессуал нормаларни қолдириб, бир вақтнинг ўзида **қонуности ҳужжатларини қисқартирган маъкул**. Беvosита амал қиладиган қонунларни ишлаб чиқиш ва қонуности, шу жумладан идоравий ҳужжатларини қисқартириш 2018 йил 8 августдаги «Норма ижодкорлиги фаолиятини такомиллаштириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги Президент фармонида ҳам назарда тутилган эди.

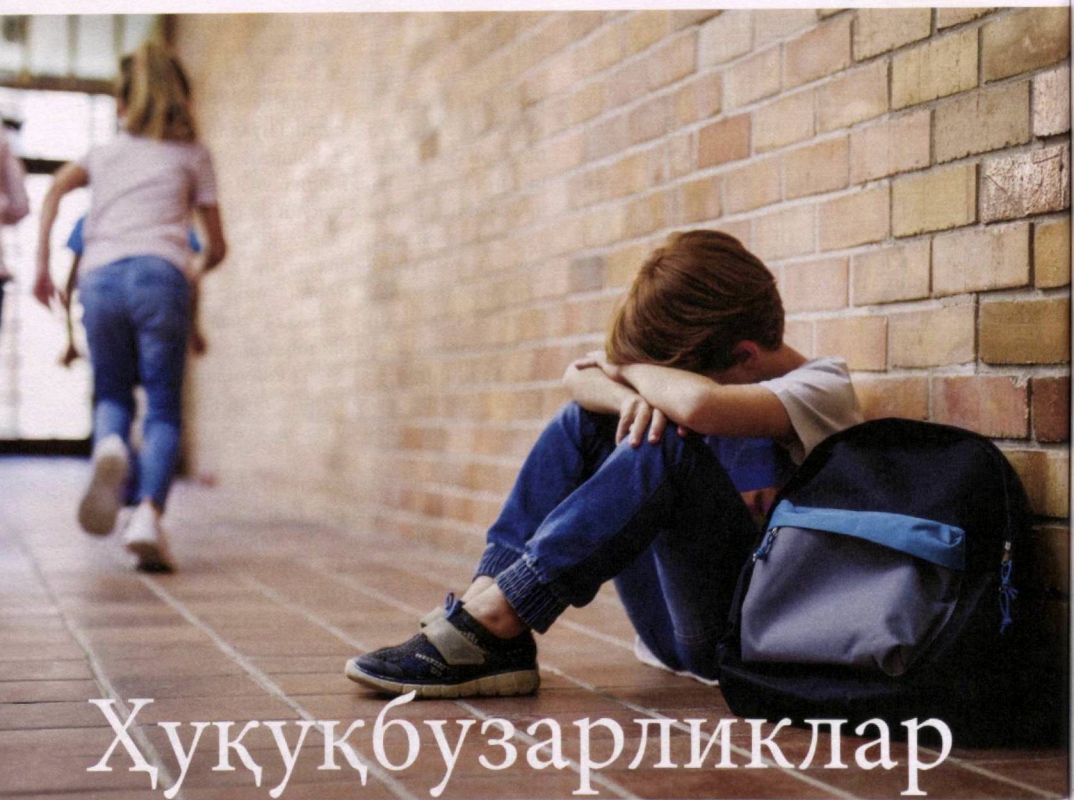
Умуман олганда, Фуқаролик кодексини концепцияда назарда тутилган ва тutilмаган йўналишлар бўйича такомиллаштириш ижобий ўзгаришларни олиб келади.

Дарвоқе, фармойишда Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик қонунчилигини такомиллаштириш бўйича идораларaro комиссия 2020 йил 1 апрелга қадар янги таҳрирдagi Фуқаролик кодекси ва фуқаролик қонунчилигини такомиллаштиришга қаратилган бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини ўрнатилган тартибда Вазирлар Маҳкамасига киритиши кераклиги белгиланган. Аммо бу ҳали амалга ошмади. Сабаби кодекс лойиҳасини шошилмасдан, атрофлича ишлаб чиқиш учун вақт керак бўлади. Бу борада кенг жамоатчиликнинг ҳам фикрини инобатга олиш лозим.

Исломжон МИРЗАЕВ,

Адлия вазирлиги қошидаги «Адолат» миллий ҳуқуқий ахборот маркази бош маслаҳатчиси

Хуқуқбузарликлар профилактикаси:

ИСЛОҲОТ, НАТИЖА ВА ИСТИҚБОЛ

Истиқлолга эришгач мамлакатимизда жиноят содир этилганидан сўнг айбдорларни фош этиш ва жазолаш, жабрланувчиларга етказилган зарарни қоплашдан кўра жиноятларнинг олдини олган маъқуллиги эътироф этилиб, суд-хуқуқ соҳаси ислоҳ қилинди. Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 19 апрелдаги 180-қарори билан маҳаллий ҳокимиятларда жазони ижро этиш муассасаларидан бўшатиш комиссиялари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ҳузурида яраштириш комиссиялари ва «Маҳалла посбони» жамоатчилик тузилмаси ташкил этилди.

Шу билан бирга Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 12 апрелдаги «Тошкент шаҳрида жамоат тартибини сақлаш ва хавфсизликни таъминлаш концепцияси тўғрисида»ги қарори асосида пойтахтда бошланган ислохотлар Ўзбекистон Президентининг 2001 йил 27 мартдаги «Ўзбекистон Республикаси ички ишлар идоралари фаолиятини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2822-фармони асосида бутун республика ички ишлар органларида амалга оширилди. Шу тариқа ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишнинг янги тизими яратилди. Участка инспектори ўрнига профилактика инспектори лавозими жорий қилинди. Бугунги кунга келиб ҳар бир маҳаллада биттадан инспекторнинг фаолият юритиши йўлга қўйилди.

2014 йил 14 май куни «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги қонуннинг қабул қилиниши ушбу соҳадаги ислохотларни навбатдаги босқичга олиб чиқди. Қонунда ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг мақсад ва вазифалари, субъектлари ва уларнинг ваколатлари, умуман олганда, давлат ва жамиятнинг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси соҳасидаги позицияси ўз ифодасини топди.

Шундан сўнг ушбу соҳадаги фаолият доираси кенгайди. Эндиликда жиноятларнинг эмас, балки ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш белгилаб олинди. «Ҳуқуқбузарлик» тушунчаси доирасида қамраб олинувчи жиноят ва маъмурий ҳуқуқбузарликларни содир этишга мойил шахсларга қайси турдаги профилактик таъсир чораларининг қўлланиши, жабрланувчи виктимлигининг олдини олиш, ҳуқуқбузарларни ахлоқан тузатиш механизми яратилди. Ушбу йўналишда ҳуқуқматдан то энг қуйи бўғин бўлмиш маҳалла идораларигача профилактик вазифалар тақсимланди.

Бироқ кутилган натижага эришиш қийин кечди. Шу боис Ўзбекистон Президентининг 2017 йил 14 мартдаги «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2833-қарорида ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширувчи давлат органлари ахборот-коммуникация технологияларидан етарли даражада фойдаланмаётгани, давлат идоралари кўпинча ҳуқуқбузарликлар профилактикасини фақатгина ҳуқуқни муҳофаза

қилувчи органларнинг вазифаси сифатида баҳолаб, унга етарлича эътибор қаратмаётгани, шунингдек профилактикага комплекс ёндашилмаётгани танқид қилинди.

Мазкур қарор билан ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга ошириш давлат органлари, шу жумладан ҳуқуқни муҳофаза қилувчи, маҳаллий ҳокимиятлар, бошқа ташкилотларнинг устувор вазифаси этиб белгиланди. Ушбу соҳага доир фаолиятнинг асосий йўналишлари кўрсатиб ўтилди.

Қарор асосида пайшанба «Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси куни» деб белгиланиб, кенг қамровли тадбирлар ўтказиб келинмоқда.

Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 8 январдаги «Фуқаролар ва жамоат ташкилотларини ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашишдаги фаол иштироки учун рағбатлантириш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида»ги 15-қарори билан фуқаролар ва жамоат ташкилотларини рағбатлантириш тартиби белгилаб берилди.

2017 йил 20 апрелда Ўзбекистон Президентининг «Тошкент шаҳрида жамоат тартибини сақлаш, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашишнинг сифат жиҳатидан янги тизимини жорий этиш тўғрисида»ги 3528-қарори қабул қилинди.

Давлат раҳбарининг 2018 йил 19 июндаги «Тошкент шаҳрида жамоат тартибини таъминлаш, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашиш самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги 3786-қарори билан пойтахтда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар фаолиятининг самарадорлигини ошириш, сутканинг кечки ва тунги вақтида жамоат тартибини таъминлаш, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жиноятчиликка қарши курашишда уларнинг ҳамкорлиги таъминланиб, «Хавфсиз пойтахт» концепцияси тажриба тариқасида татбиқ этилди.

Мазкур концепция асосида соат 16:00 дан 8:00 га қадар ички ишлар органлари, Миллий гвардия жамоат тартибини таъминлаш кучлари-

нинг камида 70 фоизини, шунингдек, жамоатчилик вакилларини жалб қилиш орқали уч сменали патруль режими йўлга қўйилди. Бу амалиётни босқичма-босқич республикаимизнинг бошқа ҳудудларида ҳам қўллаш чоралари кўрилди ва «Хавфсиз шаҳар», «Хавфсиз туризм», «Хавфсиз хонадон» тизимлари жорий этилди.

Республикада жамоат хавфсизлигини таъминлашга жойлардаги давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари ҳамда жамоатчилик тузилмаларини сафарбар қилиш, уларнинг маъсулиятини ошириш мақсадида 2018 йил 24 декабрда Ўзбекистон Президентининг «Жамоат хавфсизлигини таъминлаш самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги 4075-қарори қабул қилинди. Унга асосан «Маҳалла посбони» жамоатчилик тузилмаси раҳбари лавозими тугатилиб, иш ҳақи тўлаш ва ижтимоий қўллаб-қувватлашнинг амалдаги механизмларини сақлаб қолган ҳолда, бўшаётган штатлар ҳисобидан профилактика (катта) инспекторининг жамоат тартибини сақлаш бўйича ёрдамчиси лавозими жорий этилди.

Қарорда ҳар бир маҳаллада «Фидокор ёшлар» жамоатчилиги патруль гуруҳларини тузиш бўйича Тошкент шаҳри тажрибасини республиканинг барча ҳудудларига татбиқ этиш белгиланди. Қарор ижроси юзасидан Ички ишлар вазирлиги ҳамда Молия вазирлигининг 2019 йил 6 февралдаги қарори билан «Қорақалпоғистон Респуб-

ликаси Ички ишлар вазирлиги, Тошкент шаҳар ички ишлар бош бошқармаси ва вилоятлар ички ишлар бошқармаларининг жамоат хавфсизлигини таъминлаш жамғармалари тўғрисида»ги низом тасдиқланди.

Ички ишлар вазирлиги, Бош прокуратура ва Молия вазирлигининг 2019 йил 15 февралдаги қарори билан «Фуқаролар йиғинлари раислари, фаоллари, профилактика (катта) инспекторлари ва уларнинг ёрдамчилари, «Маҳалла посбони» жамоатчилиги тузилмаси аъзолари ҳамда фуқароларни моддий рағбатлантириш тартиби тўғрисида»ги низом тасдиқланди. Унда рағбатлантириш тартиби, мезони, рағбатлантиришнинг шакл ва миқдорлари ҳамда уларни амалга ошириш механизмлари белгилаб берилди.

ИСЛОҲОТЛАР НАТИЖАСИДА:

Биринчидан, жамоат тартибини сақлаш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишда жамоатчиликнинг иштироки таъминланиб, мамлакатимизда умумий жиноятчиликни камайтиришга эришилди. Жумладан, умумий жиноятчилик олдинги йилга нисбатан 2017 йилда 14 фоиз, 2018 йилда 36 фоиз ва 2019 йилда 6 фоиз камайди.

Иккинчидан, ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир ижтимоий муносабатларни тартибга солувчи қонунчилик базаси яратилди.

Учинчидан, профилактик чораларни тезкор ва яқдиллик билан амалга оширадиган профилактика субъектлари тизими шакллантирилди.

Тўртинчидан, мамлакатимизда ҳуқуқбузарликлар профилактикаси фақатгина ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг эмас, балки жамиятнинг устувор вазифаси эканлиги белгилаб олинди.

Бу ишга инновацион технологияларни татбиқ этиш масаласига алоҳида эътибор қаратилди. Профилактика субъектлари доираси кенгайтирилиб, уларнинг ҳуқуқий мақоми белгилаб берилди.

«Хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонун (2019 йил 2 сентябрь) эса хотин-қизларни тазйиқ ва зўравонликнинг барча шаклларида ҳимоя қилишга йўналтирилди.

Республикаимизнинг катта шаҳарлари, ҳусусан, Тошкент шаҳрида интеллектуал камералардан фойдаланилиши нафақат ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, балки содир этилган ҳуқуқбузарликларни фош этиш ва қидирувдаги шахсларни ушлашда ҳам муҳим роль ўйнамоқда.

2020 йил 18 февраль куни Ўзбекистон Президентининг «Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институти янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 5938-фармони билан Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги ташкил қилинди ва ҳар бир маҳаллада «Обод ва хавфсиз маҳалла» таъмоилига асосланган янги тизим жорий этилди.

Вазирлик оила, хотин-қизлар ва кексаларни қўллаб-қувватлаш, уларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш соҳасидаги ягона давлат сиёсатини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари билан ҳамкорлик ўрнатиш бўйича ваколатли давлат органи ҳисобланади.

Шунча иш қилинганига қарамасдан ҳуқуқбузарликлар профилактикасини такомиллаштириш зарурати мавжуд. Бу борада қуйидагилар таклиф этилади:

- ① Ҳуқуқбузарликлар профилактикасига доир барча қонунларни ягона қонунга жамлаш.
- ② Ҳуқуқбузарликларнинг сабабларини аниқлаш, ҳисобини юритиш, таҳлил қилиш ва бартараф этишнинг ҳуқуқий механизмини такомиллаштириш.
- ③ Мамлакатимизда шахснинг ҳуқуқий ижтимоийлашувини таъминловчи миллий концепцияни яратиш.
- ④ Ҳуқуқбузарликлар профилактикасининг назарий асосларини ривожлантириш.

“

Қарор билан ҳар бир маҳаллада «Фидокор ёшлар» жамоатчилик патруль гуруҳларини тузиш бўйича Тошкент шаҳри тажрибасини республиканинг барча ҳудудларига татбиқ этиш белгиланди.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тузилмасида бир қатор лавозимлар тугатилиб, фуқаролар йиғини раисининг ҳуқуқ-тартибот масалалари бўйича, оила, хотин-қизлар ва ижтимоий-маънавий масалалар бўйича ва ободонлаштириш, томорқа ва тадбиркорлик масалалари бўйича ўринбосарлари, оила ва хотин-қизлар масалалари бўйича мутахассис, раиснинг ёшлар масалалари бўйича, кексалар ва фахрийлар ишлари бўйича маслаҳатчиси лавозимлари киритилди.

Фуқаролар йиғини раисининг ҳуқуқ-тартибот масалалари бўйича ўринбосари вазифасини бажариш профилактика катта инспектори, ушбу лавозим бўлмаган тақдирда профилактика инспектори зиммасига юклатилади.

Эндиликда ҳар бир маҳаллада унинг криминоген вазияти ва аҳоли сонидан келиб чиққан ҳолда камида биттадан профилактика инспектори бўлади. Аҳоли осойишталигини таъминлаш, маҳаллани жиноятдан холи ҳудудга айлантиришда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари билан ҳамкорлик қилади.

Ахтам ТУРСУНОВ,

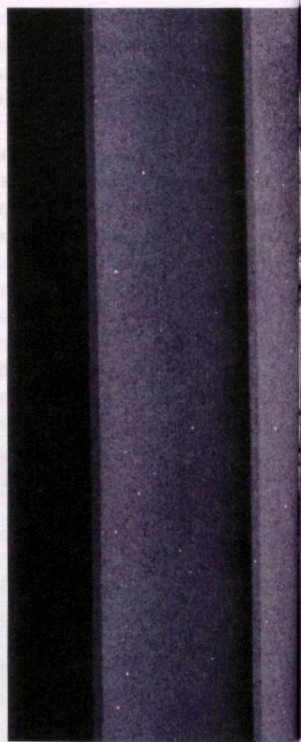
юридик фанлар доктори, профессор.

Абдулазиз РАСУЛЕВ,

юридик фанлар доктори

Иқтисодий муносабатларни тартибга солиш, соҳада қонун устуворлигини таъминлаш тараққиётнинг муҳим шартини ҳисобланади. Амалдаги қонун ҳужжатлари ижросини назорат қилиш, содир этилаётган ҳуқуқбузарликларга барҳам бериш борасида Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Иқтисодий жиноятларга қарши курашиш департаментининг Хоразм вилояти бошқармаси ҳам муайян ишларни амалга оширмоқда.

Яширин иқтисодиёт— жамиятни емирувчи иллат

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 23 майдаги «Бюджет маблағларидан фойдаланиш самарадорлигини тубдан ошириш ва иқтисодий жиноятларга қарши курашиш механизмларини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги фармони асосида департамент органларига юклатилган асосий вази-

фалардан бири чет эл валютасининг ноқонуний олиб кирилиши ва олиб чиқилиши, ноқонуний муомаласига барҳам бериш ҳамда хуфиёна иқтисодиётга чек қўйишдан иборатдир.

Валютани қонунга ҳилоф равишда муомалага киритишнинг олдини олиш борасида олиб борилган тезкор тадбир-

ларда жорий йилнинг ўтган даврида 68 та қонунбузилиш ҳолати аниқланиб, 17 та жиноий ва 51 та маъмурий ҳуқуқбузарликка оид иш қўзғатилган. Ҳуқуқбузарлардан 50617 АҚШ доллари, 77050 Россия рубли, 265,3 миллион сўм, 88900 Қозоғистон тенгеси далилий ашё сифатида оlinиб, давлат эгаллигига ўтказилди.

Бошқарма ва унинг ҳудудий бўлимлари томонидан 2020 йилнинг ўтган 6 ойи давомида 274 та ҳуқуқбузарлик аниқланган бўлиб, натижаси бўйича 97 та жиноят иши қўзғатилган, 167 та маъмурий ҳуқуқбузарликка доир иш юритилган.

Масалан, департаментнинг Хоразм вилояти бошқармаси ўтказган тезкор тадбирда урганчилик Х.М. ўз хонадонида фуқаро С.Э.дан ҳар бир долларни 8320 сўмдан сотиб олишга келишиб, 11450 АҚШ доллари олмаган вақтида ашёвий далиллар билан ушланди. Тадбир давомида ушбу валютафурушдан ноқонуний муомалага киритиш учун мўлжалланган 700 доллар, 133 минг 650 рубл, 545 минг 700 тенге ва 64 млн. 812 минг сўм пул ашёвий далил сифатида олиб қўйилди.

Шунингдек, Урганч шаҳрининг 4-даҳасида яшовчи М.С. Урганч тумани Чолиш шаҳарчасида яшовчи М.Б. билан ноқо-

нуний валюта савдоси орқали даромад олиш режасини тузди. Департаментнинг Янгибозор тумани бўлими ўтказган тезкор тадбирда улар Янгибозорда яшовчи Обид Эгамовга 7900 долларни 67 миллион сўмга сотаётган вақтда ашёвий далиллар билан ушланди. Энди улар қонун олдида қилмишига яраша жавоб беришига тўғри келади.

Департаментнинг асосий вазифаларидан яна бири алко-голли маҳсулотларни ноқонуний ишлаб чиқариш ва сотишнинг олдини олишдан иборат. Бу борада олиб борилган тадбирларда 3 та ҳуқуқбузарлик аниқланиб, 56 миллион сўмлик

алкоголли ва тамаки маҳсулотлари далилий ашё сифатида олинди.

Вилоятда яширин иқтисодиёт билан боғлиқ жиноятларнинг олдини олиш чоралари қўрилмоқда. Хусусан, тезкор таҳлилий ва қидирув ишлари натижасида 58 та ҳуқуқбузарлик аниқланиб, 8 та жиноий ва 50 та маъмурий иш қўзғатилди. Ҳуқуқбузарлардан ноқонуний ишлаб чиқарилган ва муомалага киритилган 822 млн. 939 минг сўмлик маҳсулотлар ашёвий далил сифатида олиб қўйилди.

Масалан, департаментнинг Хоразм вилояти бошқармаси томонидан «Gigant globus biznes» оилавий корхонасига

қарашли дўконларда ўтказилган тадбирда «Асл биллур» ва «Ўзбекистон шампани» корхоналарида ишлаб чиқарилган «Tundra», «Aviator», «Bobo», «Lazgi» ва «Baxsi» номли алко-голли ичимликлар харид қилиниб, экспертизадан ўтказилганда уларнинг акциз маркалари сохталиги, яъни «Давлат белгиси» давлат ишлаб чиқариш бирлашмаси томонидан ишлаб чиқарилмасдан, полиграфия усулида тайёрлангани аниқланган.

Шундан кейин, вилоят прокуратураси билан ҳамкорликда ўтказилган тадбир давомида «Gigant globus biznes» оилавий корхонасига тегишли савдо шохобчаларидан 4591 та идишдаги 55,1 млн. сўмлик ичимликлар ашёвий далил тариқасида олиб қўйилди. Мазкур ноқонуний ҳаракат юзасидан қонунда белгиланган тартибда ҳуқуқий чоралар кўрилди.

Пулнинг банкдан ташқари айланиши иқтисодиётимизга, давлат бюджетига жиддий зиён етказди. Шу боис Вазирлар Маҳкамасининг «Пул маблағларининг банкдан ташқари муо-

маласини янада қисқартириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори ижроси доимий назоратимизда. Бу борада 10 млрд. 13 млн. сўмлик ноқонуний нақд пул айланмаси аниқланиб, 6 та жиноят иши қўзғатилди.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев Олий Мажлисга мурожаатида жамият ривожига ғов бўлаётган иллат – коррупцияга қарши курашишга алоҳида тўхталиб ўтди. Давлатимиз раҳбари коррупция иллатини йўқ қилмас эканмиз, бирорта соҳани ривожлантира олмай-миз деб алоҳида таъкидлади. Ҳақиқатан ҳам ушбу иллатга қарши курашга жамиятдаги барча кучларни сафарбар қилиш бугунги кундаги энг долзарб вазифалардан бири ҳисобланади.

Департамент ўз ваколатлари доирасида коррупцияга қарши курашиш соҳасидаги давлат дастурларини ва бошқа дастурларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга оширишда иштирок этади. Жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштириш билан боғлиқ жиноятлар ва коррупция билан боғлиқ жиноят-

лар бўйича тезкор-қидирув фаолиятини, суриштирувни амалга оширади. Департаментнинг Хоразм вилояти бошқармаси томонидан жорий йилнинг ўтган даврида коррупцияни фош этиш бўйича ўтказилган тадбирлар натижасига кўра 36 та жиноят иши (3 таси ҳокимият ходимларига нисбатан, 2 таси банк ходимларига нисбатан, 31 таси бошқа идораларнинг ходимларига нисбатан) қўзғатилиб, жазонинг муқаррарлиги таъминланган.

Хусусан, департаментнинг Хива шаҳар бўлими ва ДХХ ходимлари ҳамкорлигида тезкор тадбир ўтказилди. Унда «Ер-мулк кадастр» ДК Урганч шаҳар филиали мутахассиси Ю.М. фуқаро Б.П.нинг ишончига кириб, юқори лавозимда ишловчи танишлари орқали унинг Хива шаҳридаги биноси ҳужжатларини тураржой сифатида расмийлаштириб бериш эвазига 400 доллар талаб қилиб, 300 долларни олаётган вақтида ашёвий далиллар билан ушланди.

Шунингдек, Хонқа тумани Қирқёп қишлоғи Пахтакор маҳалласида яшовчи С.Н. ўзи

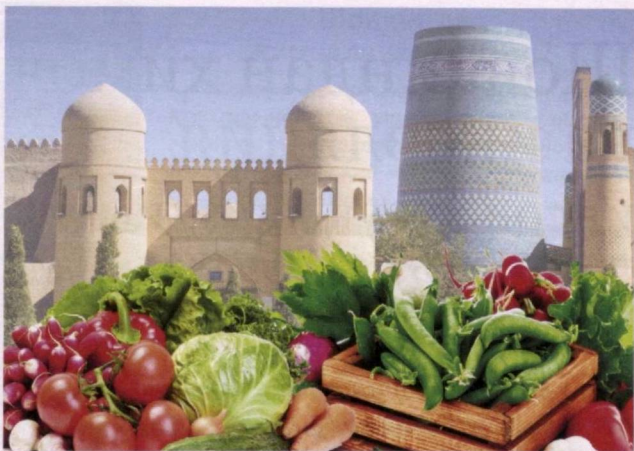

ноқонуний равишда эгаллаб олиб фойдаланиб келаётган 0,12 га ерни фуқаро Ш.М.га уй қуриш учун ер участкаси сифатида туман кадастр бўлимидаги танишлари орқали расмийлаштириб беришини ваъда қилиб, 168 млн. сўмга сотишга келишиб, шундан 100 млн. сўмини олаётган вақтда ашёвий далиллар билан ушланган. Мазкур ҳолат юзасидан жиноят иши қўзғатилиб, ҳуқуқий таъсир чоралари кўрилди.

Яна бир муҳим масала. Хоразмдаги ҳар бир маҳаллада карантин қоидаларига қатъий риоя этиш борасида тарғибот тadbирлари амалга оширилмоқда. Хусусан, вилоят прокуратураси, Бош прокуратура ҳузуридаги Иқтисодий жиноятларга қарши курашиш департаментининг вилоят бошқармаси, унинг ҳудудий бўлимлари ҳамда маҳаллий ҳокимликлар томонидан «Даладан дастурхонгача» таъминоти асосида деҳқон бозорларидан узоқ ҳудудларда кўча ярмаркалар, дўконлар ташкил этилиб, уларда барча турдаги озиқ-овқатларнинг таъминоти, захираси, сифати ва нархлар барқарорлиги қатъий назоратга олинган.

Пандемия шароитида департамент органлари ташаббуси билан вилоятдаги йирик корхоналарга ишчилар учун арзон озиқ-овқатлар етказиб бериш йўлга қўйилди. Шунингдек, мониторинг жараёнида 20 та ҳолатда озиқ-овқат, 18 та ҳолатда тиббий ниқобларнинг нархи асоссиз равишда оширилгани аниқланган ва прокуратура, солиқ, департамент ор-

Вилоятда 350 дан ортиқ кўча ярмарка ва дўконлар ташкил этилган. Уларга 132 та иссиқхона, 247 та совуткич ва 38 та омборхонадан озиқ-овқатлар тўғридан-тўғри етказиб берилаяпти. Шунингдек, аҳоли томорқасида етиштирилган турли хил маҳсулотларнинг маҳаллаларда ташкил этилган дўконларда сотилишига ҳам алоҳида эътибор қаратилмоқда.

ганлари томонидан қонун доирасида ҳуқуқий таъсир чоралари кўрилган.

Иқтисодий жиноятларнинг олдини олишда тарғибот тadbирларига ҳам алоҳида эътибор қаратиляпти. Ҳар бир ҳуқуқбузарлик ва жиноят учун жазонинг муқаррарлигини тушунтириш, жиноятларнинг олдини олиш мақсадида 6 ой давомида 3222 та тарғибот тadbири ўтказилди. Бу борада телевидение ва матбуот имкониятидан кенг фойдаланилмоқда.

Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатларига ҳам алоҳида эътибор қаратилмоқда. Хусусан, департаментнинг Хоразм вилояти бошқармасининг 62-228-50-20 рақамли ишонч телефони куну-тун

узлуксиз ишляпти. Жорий йилнинг ўтган даврида ишонч телефони орқали 38 марта мурожаат қилинди. Улар юзасидан ўз вақтида қонуний чоралар кўрилди.

Бир сўз билан айтганда, иқтисодий жиноятларга, коррупция ва яширин иқтисодиётга сезиларли зарба бериш учун аввало барча фуқаролар ўз ҳуқуқ ва бурчларини яхши билиши, уларга риоя этиши ва бошқалардан ҳам шунини талаб қилиши лозим. Шундагина кўзланган мақсадга эришиш осон бўлади.

Ғайратжон СУЛТОНОВ,

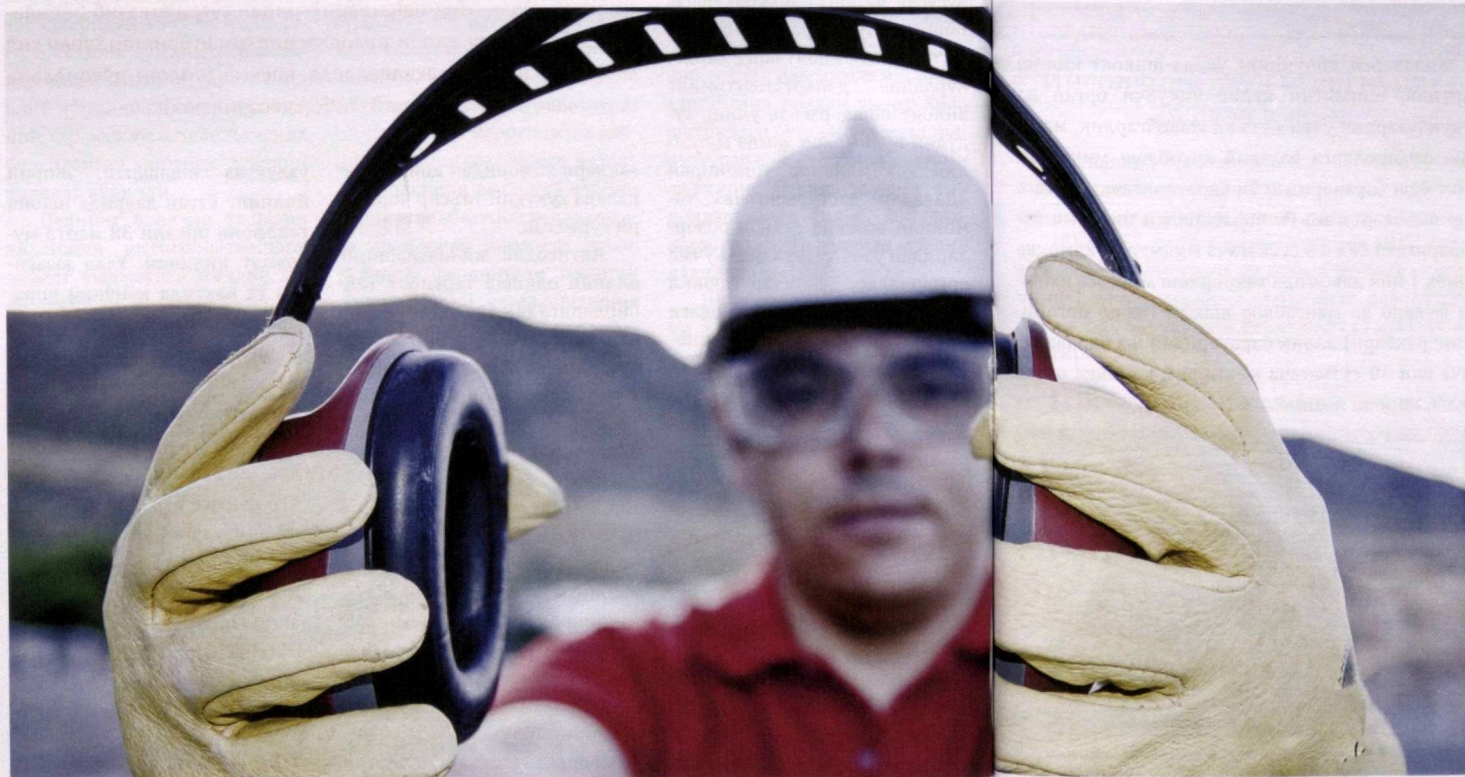
Бош прокуратура ҳузуридаги департаментнинг Хоразм вилояти бошқармаси бошлиғи, адлия маслаҳатчиси

Шовқиндан ҳимояланиш ва инсоляция

инсон ҳуқуқлари ҳимоясига доир баъзи мулоҳазалар

Ўзбекистон Конституциясининг 20-моддасига кўра, фуқаролар ўз ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишда бошқа шахсларнинг, давлат ва жамиятнинг қонуний манфаатлари, ҳуқуқлари ва эркинликларига путур етказмасликлари шарт. Фуқаролик кодексининг 9-моддаси учинчи қисмида ҳам мазкур қоида белгилаб қўйилган.

Ушбу модданинг бешинчи қисмига кўра, фуқаролар ва юридик шахсларнинг бошқа шахсга зарар етказишга, бошқача шаклларда ҳуқуқни суиистеъмол қилишга, шунингдек ҳуқуқни унинг мақсадига зид тарзда амалга оширишга қаратилган ҳаракатларига йўл қўйилмайди. Бироқ...

Муаммоларни шовқиндан ҳимояланиш ва қуёш нуридан баҳраманд бўлиш ҳуқуқи мисолида кўриб чиқамиз.

Шовқиндан ҳимояланганмизми?

Тасаввур қилинг, сиз яшаётган ҳудудда қурилиш-монтаж ишлари амалга оширилмоқда ва сиз шовқиндан азият чекмоқдасиз. Бундай ҳолатда қай тарзда ўз ҳуқуқингизни ҳимоя қилишингиз мумкин?

Тураржой биноларида, жамоат бинолари ва уй-жой қурилиши ҳудудларида рухсат этиладиган шовқин меъёрларидан ошмаслигини таъминлашга қўйилладиган санитария қоидалари ва нормаларига (Ўзбекистон Республикасининг Бош давлат санитария врачлари Б.И.Ниязматов томонидан тасдиқланган, 2009 йил 19 июнь, 0267-09-сон) ҳамда ШНҚ 1.04.05-06 (Ўзбекистон Республикаси давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси томонидан тасдиқланган, 2006 йил 23 март, №20) «Кўп хонадонли уйларда хоналарни реконструкциялаш, ўзгартириш ва қайта ускуналаш бўйича бинолар хавфсизлигини таъминлаш тартиби қоидалари»нинг 20-бандида соат 8.00 дан аввал ҳамда 21.00дан кеч шовқин билан боғлиқ ишларни амалга оширишга рухсат этилмайди, ушбу талабларнинг бузилиши қонунчиликда белгиланган жавобгарликка олиб келади деб белгиланган¹.

Қурилиш-монтаж ишларини амалга ошираётган шахслар ушбу қоидага риоя қилмаган ҳолатларда кимга мурожаат қиласиз?

Ички ишлар органларига. Бироқ Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 192-моддасида назарда тутилган жавобгарлик фақатгина тунги вақтда соат 23.00 дан 06.00 гача – фуқароларнинг осойишталиги ва нормал дамлигини бузиш, яъни баланд овоз билан қўшиқ айтиш, мусиқа чалиш, товуш сигналлари бериш, хонадонларда, тураржойларнинг йўлакларига ва эшикларига, кўчаларда овози баланд қилиб қўйилган телевизорлар, радиоприёмниклар, магнитофонлар ва овоз чиқарувчи бошқа аппаратурадан фойдаланиш, тураржой биноларида ва улардан ташқарида жуда зарур бўлмагани ҳолда шовқин чиқарувчи ишлар қилиш, шунингдек маиший шовқинга қарши кураш талабларини бузувчи бошқа ҳаракатларни содир этганлик учун

¹ Ўзбекистон Республикаси Архитектура ва қурилиш давлат қўмитаси. - Тошкент: 2006. 6-6.

юзага келади. Яъни ушбу нормада қурилиш-монтаж ишлари билан боғлиқ бирон-бир қоида назарда тутилмаган².

Қолаверса, юқорида таъкидланганидек, жавобгарлик соат 8.00 дан аввал ҳамда 21.00 дан кейин эмас, балки соат 23.00 дан 06.00 гача вужудга келади.

Бундан ташқари, кодекснинг 192-моддаси санкциясида ушбу ҳуқуқбузарлик содир этиш фуқароларга базавий ҳисоблаш миқдорининг

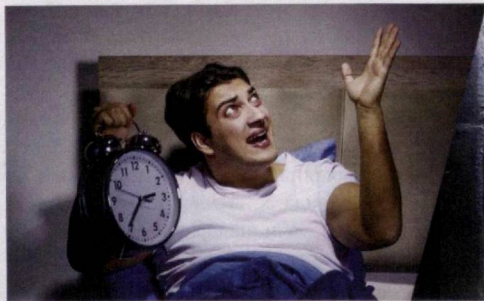
учдан бир қисми, мансабдор шахсларга эса учдан бир қисмидан иккидан бир қисмигача миқдорда жарима солишга сабаб бўлиши, худди шундай ҳуқуқбузарлик маъмурий жазо чораси қўлланилганидан кейин бир йил давомида такроран содир этилган бўлса, унда фуқароларга базавий ҳисоблаш миқдорининг иккидан бир қисми миқдоридан, мансабдор шахсларга эса иккидан бир қисмидан бир бараваригача миқдорда жарима солишга сабаб бўлиши белгиланган.

Юқоридагилардан ҳулоса қилиш мумкинки:

- 1 юқорида тилга олинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар орасида тафовут мавжуд;
  - 2 мазкур соҳа қонунчилиқда етарлича тартибга солилмагани фуқароларнинг кўплаб асосли эътирозларига сабаб бўлмоқда;
  - 3 қонун ҳаётимиздан узилиб қолган, яъни бугунги кун талабларига жавоб бермайди.
- Жавобгарлик чоралари қурилиш-монтаж ишлари амалга ошириляётган вазиятда қарийб аҳамиятга эга эмас.

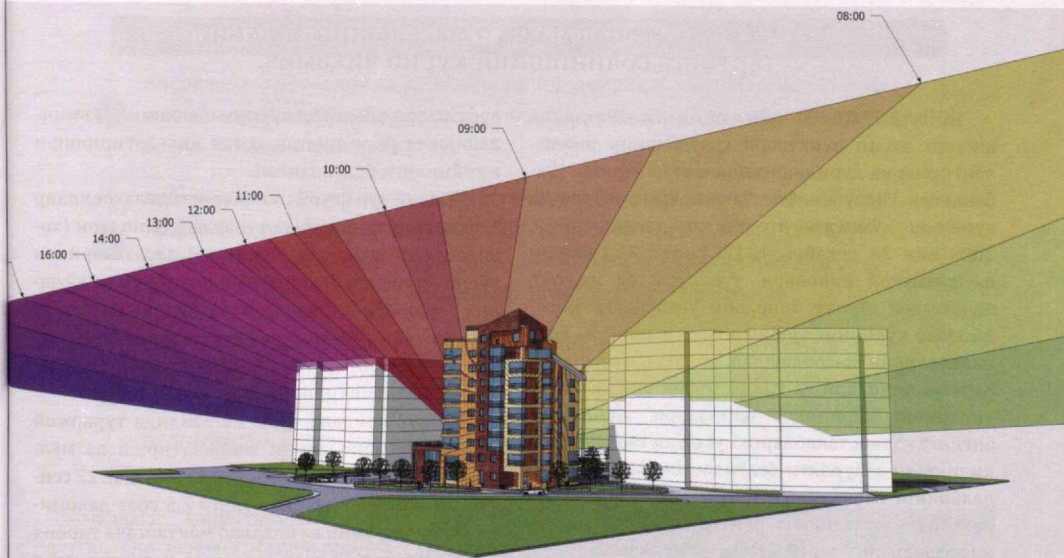
Ечим сифатида тўғридан-тўғри амал қиладиган «Шовқиндан ҳимояланиш тўғрисида»ги қонунни ишлаб чиқиб, унда аҳоли пунктларида байрамлар ва давлат томонидан дам олиш кунлари деб эълон қилинган кунларда ҳамда якшанба кунлари қурилиш-монтаж ишларини амалга оширишни тақиқлаш, қолган кунларда эса соат 9.00 дан аввал ҳамда соат 21.00 дан кеч вақтда шовқин талабларини бузганлик учун жавобгарликни белгилаш, шунингдек соат 13.00-14.00 оралиғида шовқин билан боғлиқ ишларни амалга оширишни тақиқлаб, истисно тариқасида, фақатгина фавқуллодда ҳолатларни назарда тутиш лозим.

Қолаверса, қонуннинг ўзида шикоят қилиш тартиби, шикоятни кўриб чиқувчи орган ва ҳуқуқбузарлик учун қатъий жавобгарлик, масалан, фуқароларга базавий ҳисоблаш миқдорининг беш бараваридан ўн бараваригача, мансабдор шахсларга эса ўн бараваридан йигирма бараваригача ёки 15 суткагача маъмурий қамоққа олиш, 1 йил давомида такрорланганда эса ижрочи фуқаро ва мансабдор шахсга (ижро органининг раҳбари) эллик бараваридан юз бараваригача ёки 30 суткагача маъмурий қамоққа олиш белгиланиши лозим.

² Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1995 йил, 3-сон, Кодекс 192-моддаси санкцияси Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 3 декабрдаги УРҚ-586-қонуни таҳририда // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 04.12.2019 йил, 03/19/586/4106-сон.

Инсоляция ёхуд қуёш нурига бўлган ҳуқуқ

Инсоляция – (лотинча *in solo* – қуёшга қўйиш) бино, иншоот ва улар ички қисмининг қуёш билан таъминланганлик даражасини англатади.

«Chelsea» футбол клуби ўзининг 1877 йилда қурилган Лондондаги «Stamford Bridge» стадионини 1 миллиард фунт стерлингга реконструкция қилиб, Европадаги энг қиммат стадионга айлантириш учун:

1. Режалаштириш ишларини амалга ошириш учун Лондон шаҳри мэридан рухсат олган.
2. Лойиҳа тарҳини дунёга машҳур «Herzog & de Meuron Architekten» лойиҳа бюросига чиздирган.

3. Маҳаллий аҳоли ўртасида ижтимоий сўров ўтказиб, уларнинг 97,5 фоизи лойиҳани қўллаб-қувватлашини аниқлаган.

4. Стадион қурилиши натижасида қуёш нурига бўлган ҳуқуқларига таъсир этувчи 50 та оиланинг 49 таси билан компенсация тўловлари бўйича келишувга эришган.

5. Реконструкция натижасида клуб томонидан кўрсатиладиган иқтисодий, ижтимоий ва маданий хизматларнинг янада такомиллашини ҳисоб-китоблар билан асослантирган.

6. Стадионнинг реконструкция қилинишига қарши бўлган Кроссвейтлар оиласига юридик хизматлар учун 50 000 фунт стерлинг ҳамда олти хонали рақамда акс этадиган компенсация таклиф қилган.

Бироқ оиланинг 4 нафар аъзосидан фақат биттасининг рози бўлмагани сабаб суд реконструкция ишларини тўхтатиб қўйди.

Бу низо келишув битими билан якунланган. Тасдиқланмаган маълумотларга қўра, оила ўзига тегишли уй бозор қийматининг 25 фоизи миқдорида товон пули олган³.

³ <https://www.bbc.com/sport/football/42648061>.

Энди Ўзбекистонда мазкур масаланинг ҳуқуқий тартибга солинишини кўриб чиқамиз.

ШНҚ 2.07.01-03* «Шаҳарсозлик. Шаҳар ва қишлоқ аҳоли пунктлари ҳудудларини ривожлантириш ва қурилишини режалаштириш» (Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси томонидан тасдиқланган, 2009 йил 23 декабрь, №128)⁴нинг 21.1-бандида тураржой бинолари, тураржой ва жамоат, шунингдек саноат бинолари ўртасидаги масофа қуёш нурунинг тушиши (инсоляция) ва ёритилганликни ҳисоблашлар асосида, асосий тураржой бинолари ва хонадонлари ёнидаги ҳовлиларнинг кўриниши чегаралари, шунингдек ёнғинга қарши талабларга мувофиқ тарзда қабул қилиниши зарурлиги белгиланган. Мазкур қоидаларнинг изоҳида реконструкция ва бошқа мураккаб шаҳарсозлик шароитларида кўрсатилган масофалар инсоляция, ёритилганлик меъёрлари, ёнғинга қарши талаблар, шунингдек тураржой хоналари (истиқомат хоналари ва ошхоналари)

деразаларидан яққол кўринмасликнинг таъминланишига риоя қилган ҳолда қисқартирилиши мумкинлиги белгиланган.

Шахсий тураржой бинолари ва далаҳовлилар жойлашган туманларда тураржой бинолари (хоналар, ошхоналар ва айвонлар) деразаларидан қўшни ер участкаларида жойлашган уй ва хўжалик бинолари деворларигача бўлган масофа 6 метрдан кам бўлмаслиги (яққол кўрмаслик, шунингдек қўшни ер участкаларини пана қилмаслик талабларига риоя қилган ҳолда) зарур.

Мазкур қоидаларнинг 26-бандида тураржой ва жамоат биноларини жойлаштириш ва мўлжаллаш тураржой биноларига 22 метрдан 22 сентябргача бўлган даврда кунига 2,5 соат давомида, ётоқхона, ўйин ва болалар мактабгача тарбия муассасаларига 3 соат давомида узлуксиз қуёш тушиб туришини таъминлаши керак. Қайта қуриш шароитида хоналарга қуёш тушиши вақти 0,5 соатга қисқариши мумкин.

Ушбу қоидаларнинг изоҳида томорқа участкалари бўлган шахсий қурилишларда ҳар қандай бино қурилиши қўшни участка эгалари билан келишилиши, уй ва хўжалик биноларининг қўшни участкалардан кўриниш паналиги таъминланиши, қўшнининг уйига қуёш тушиши нормалари таъминланиши лозимлиги белгиланган.

Бундан ташқари, мазкур масала аҳоли истиқомат қиладиган ҳудудларни режалаштириш ва қуриш санитария қоидалари ва нормалари (Ўзбекистон Республикасининг Бош давлат санитария вази С.С.Саидалиев томонидан 2018 йил 7 февралда тасдиқланган, №0339-16) билан тартибга солинади. Бироқ ушбу норматив-ҳуқуқий ҳужжат мазкур санитария меъёрлари ва қоидалари Соғлиқни сақлаш вазирлиги Давлат санитария ва эпидемиология назорати марказларининг коммунал гигиена бўйича врачлари, Давлат архитектура ва қурилиш қўмитасининг профили лойиҳа муассасалари ҳамда аҳоли истиқомат қиладиган ҳудудларни режалаштириш ва қуриш билан шуғулланувчи техник ходимлари учун ишлаб чиқилган.

⁴Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси. –Тошкент: 2009. 177-б.

Юқоридагилардан хулоса қилиш мумкинки:

1. инсоляция бўйича қоида ва меъёрлар тор доирадаги мутахассислар учун ишлаб чиқилган бўлиб, аксарият ҳолларда фуқаролар ўзларининг ҳуқуқлари бузилаётганини билмайдилар;
2. лойиҳа-смета ҳужжатларини экспертизадан ўтказишда инсоляция бўйича талабларга риоя қилингани юзасидан хулоса олинса-да, мазкур маълумотлар бино ёки иншоот қурилиши натижасида ҳақ-ҳуқуқларига даҳл қилиниши мумкин бўлган фуқаролар эътиборига етказилмайди;
3. Ўзбекистон Республикасининг Шаҳарсозлик кодекси ҳамда Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексида лойиҳалаш, қурилиш-монтаж ишлари бажариш билан боғлиқ талабларни бузганлик учун жавобгарлик белгиланган. Бироқ бу нормалар ишламайди.

Амалдаги қонунчиликни қури-
лаётган ёки реконструкция қилина-
ётган бино-иншоот лойиҳасининг
инсоляция талабларига жавоб бе-
риши юзасидан хулосаси қурилиш
объекти паспорти билан бирга бар-
чага кўринадиган жойга осилиши ва
ҳақ-ҳуқуқларига даҳл қилинадиган
фуқаролар ёзма равишда хабардор қи-
линиб, уларнинг розилиги олиниши,
ушбу талабларнинг бажарилмаслиги
жавобгарликка сабаб бўлиши тўғри-
сидаги норма билан тўлдириш орқали
муаммога ечим топиш мумкин.

БУ БИЛАН:

1. Ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишга;
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 13 декабрдаги «Конституция ва қонун устуворлигини таъминлаш, бу борада жамоатчилик назоратини кучайтириш ҳамда жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги 4551-қарори ижроси таъминланишига;
3. Давлат органларига бўлган ишончнинг ортишига;
4. Мамлакатимизнинг халқаро рейтингда давлат бошқаруви сифати индексида қонун устуворлиги принципи бўйича кўрсаткичларининг яхшиланишига эришган бўламиз.

Рамзбек ҚУРБОНОВ,
мустақил изланувчи

Қарор ижроси таъминланмаса...

Одил судловга нафақат адолатли ва очиқ суд мажлислари орқали, балки суд қарорлари ижросини таъминлашга қодир бўлган тузилмани ташкил этиш, бу борадаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ишлаб чиқиш орқали эришиш мумкин. Суд қарорлари қанчалик қонуний, асосли ва адолатли бўлмасин, ижроси таъминланмаса ўз моҳиятини йўқотади. Шу сабабли «Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳужжатларини ижро этиш тўғрисида»ги қонунни такомиллаштириш лозим.

Мазкур қонун қабул қилингандан буён унга бир неча марта ўзгартиш ва қўшимчалар киритилган. Шу билан бирга, қонунни қўллаш жараёнида учраётган айрим муаммолар уни такомиллаштиришни тақозо этмоқда.

Хусусан, қонуннинг 40-моддаси учинчи қисмида қарздорнинг манзилени ёки унинг мулки турган жойни аниқлаш ёхуд банклар ё бошқа кредит ташкилотларидаги ҳисобварақлар ва омонатларда қарздорга қарашли пул ва бошқа

қимматбаҳо нарсалар сақланаётгани тўғрисида-
ги маълумотларни олиш мумкин бўлмаса ҳамда
қарздорнинг ундирув қаратилиши мумкин бўл-
ган мулкки ёки даромади бўлмаса ва унинг мулкки
ё даромадини қидириш юзасидан қонун доира-
сида қўрилган барча чоралар натижасиз бўлса
бюджетга ҳамда давлат фондларига солиқ ва бо-
шқа мажбурий тўловлар бўйича боқиманда қарз-
ни ундиришни назарда тутувчи ижро ҳужжати
давлат солиқ хизмати органига, давлат дарома-
дига ўзга ундирувни назарда тутувчи ижро ҳуж-
жати эса ушбу ҳужжатни берган судга ёки бошқа
органга қайтарилиши белгиланган.

Қонуннинг мазкур моддасидаги солиқ ва бо-
шқа мажбурий тўловлар бўйича боқиманда қарз
ва давлат даромадига ўзга ундирувни назарда
тутувчи жумлалари айрим тушунмовчиликлар-
ни келтириб чиқармоқда.

**Мисол учун Бош прокуратура ҳузури-
даги Мажбурий ижро бюросининг жой-
лардаги бўлимлари томонидан 2018 –
2019-йилларда юқоридаги асослар бўйи-
ча ундирувни амалга оширишнинг иложи
бўлмагани сабабли республика бюджетига
давлат божи ундириш тўғрисидаги бир
нечта ижро ҳужжати иқтисодий судга
қайтарилган.**

Айнан шу ўринда қонуннинг мазкур нормаси
икки хил изоҳланишини кўриш мумкин. Юқори-
даги мисолда давлат божи давлат даромадига ўз-
га ундирувни назарда тутувчи ижро ҳужжати си-
фатида баҳоланиб, ушбу ҳужжатни берган судга
қайтарилган.

Бироқ эски тахирдаги Солиқ кодексига ҳам,
«Давлат божи тўғрисида»ги қонунда ҳам давлат
божи мажбурий тўлов эканлиги кўрсатилган.
Шунингдек, давлат божининг тўғри ҳисоблани-
ши, тўлиқ ундирилиши ва давлат бюджетига ўз
вақтида ўтказилишини «Давлат солиқ хизма-
ти тўғрисида»ги қонунга мувофиқ давлат солиқ
хизмати органлари назорат қилади. Шу сабабли
ундириш имкони бўлмагани учун республика
бюджетига давлат божи ундириш тўғрисидаги
ижро ҳужжатининг давлат солиқ хизмати орга-
нига қайтарилиши мантиқан тўғри бўлар эди.

Юқоридаги мисолда ҳуқуқни қўлловчиларни
боқиманда қарз жумласи чалғитганини кўриш
мумкин. Ҳолбуки, боқиманда қарз атамаси 2008
йил 1 январда кучини йўқотган эски тахирдаги
Солиқ кодекси билан истеъмолдан чиқарилган.

Шу боис қонуннинг 40-моддасининг учин-
чи қисмини фойдаланилган тушунча ва атамалар
турлича изоҳланишини истисно этадиган ҳолда
қайта кўриб чиқиш лозим. Бу ҳақда «Норматив-
ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида»ги қонун-
нинг 24-моддаси биринчи қисмида ҳам баён қи-
линган.

«Суд ҳужжатлари ва бошқа органлар ҳуж-
жатларини ижро этиш тўғрисида»ги қонуннинг
62-моддаси иккинчи қисмида иқтисодий суднинг
қарздорни банкрот деб топиш ва тугатиш ишини
очиш тўғрисидаги қарорининг кўчирма нусхаси
олинганда, шунингдек рўйхатдан ўтказувчи ор-
гандан қарздорнинг иштиёрий тугатиш жараё-
нида эканлиги тўғрисида хабарнома олинганда
давлат ижрочиси ижро иши юритишни тамомла-
ши қайд қилинган.

Бироқ давлат ижрочисига қарздорни бан-
крот деб топиш ва тугатиш ишини очиш тўғри-
сидаги ҳал қилув қарорининг кўчирма нусхаси
ёки рўйхатдан ўтказувчи органдан қарздорнинг
ихтиёрий тугатиш жараёнида эканлиги тўғриси-
да хабарнома етиб келмасдан корхона тугатилиб,
давлат реестридан чиқарилган ҳолатларни куза-
тиш мумкин.

Бундай ҳолатда нима қилиш ва қандай қарор
қабул қилиш лозимлиги ҳақида қонунда ечим
йўқ. Шунга кўра қонуннинг 37-моддаси биринчи
қисмининг 1-бандини «ундирувчи ёки қарздор
вафот этганда, у вафот этган деб эълон қилин-
ганда, бедарак йўқолган деб топилганда, агар суд
ҳужжати ёхуд бошқа органининг ҳужжатида қўй-
илган талаблар ёки мажбуриятлар ҳуқуқий во-
рисга ёки бедарак йўқолганнинг мулккини ишон-
чи бошқариб турган шахсга ўтиши мумкин бўл-
маса» деган сўзлардан кейин «шунингдек, қарз-
дор корхона тугатилган ва давлат реестридан
чиқарилган бўлса» деган сўзлар билан тўлдириш
мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Мақсудбек САИДОВ,

Бўхоро вилояти иқтисодий суди раиси.

Ёрқин ЮЛДАШЕВ,

Олий суд катта консултанти

Жамият – адолат – қонун

Қандай жамиятда яшамоқчи эканини аниқ тасавеур қилмайдиган халқ адолатни қарор топтириш ҳақида ўйламайди.

* * *

Жамиятни адолат ҳақидаги тасавеурлар ва орзулар олдинга интилиб яшашга ундайди. Шунинг учун кишиларни бедодликка муте яшашдан «адолат ўлмасдир» деган ғоя қутқариб келади.

* * *

Кишилар қалбида адолат тантанасига умид бўлмаганида улар бахтли ҳаёт қуриш орзусидан воз кечарди.

* * *

Ҳа, адолат қонунлардадир, аммо қонунлар орқасида инсон туриши унутилган заҳоти адолатсизлик ва қонунбузарлик бошланади.

* * *

Адолатнинг асоси инсонпарварликдадир, лекин барча инсонпарварлик ҳам адолат бўлавермайди. Мана ҳуқуқ фалсафаси олдидаги бош муаммо!

* * *

Инсонни сева олмаган кишининг меҳр-оқибат, адолат ҳақида гапирмагани маъқул.

* * *

Инсонпарварлик билан ижтимоий адолат ўртасидаги муштараклик нимада эканини аниқламагунича ҳуқуқшуносларнинг тадқиқотлари сафсата бўлиб қолаверади.

* * *

Адолат инсонпарварликдан бошланса-да, унинг охирги сўзи қонундадир.

* * *

Қонунларни серҳис қалблар эмас, беҳис ва бетараф ақллар яратганини унутманг.

* * *

Қонунлар кўз ёшларини эмас, очиқ иқрорни ҳисобга олади.

* * *

Қонунлар жазолашни эмас, адашганларни тўғри йўлга солишни назарда тутиши даркор. Аммо қонунлар адашишлар ўртасида фарқ борлигини унутолмайди.

* * *

Эрк – бахтиёр яшаш учун берилган имкондир. Ушбу имконни унутган киши ҳеч қачон бахтли яшай олмайди.

* * *

Бурч ва масъулиятни тан олмаган эрк бебошлиқдир.

***

Мутлақ эрк – хом хаёлдир; кўчага чиққан заҳотинг эркингни бошқалар эрки билан уйғунлаштиришга мажбурсан.

***

Ҳамма эркин яшашни истайди, бироқ сизнинг эркин яшашингиз менинг эркин яшашимга халақит бермасин!

***

Эркинликни ҳамма севади, аммо эркинликни қонунлар доирасида севиш ҳам-манинг ҳам хаёлига келавермайди.

***

Эркиннинг ҳам ўз чегараси бор, чегарасидан чиққан эрк бедодликка айланади.

***

Адолат – халқ қалбидадир. Адолатни ўрнатмоқчи бўлган қонунлар халқ қалбига қулоқ тутиши зарур.

***

Давлат қонунлар доирасидаги эркинликни ҳимоя қилади.

***

Давлат қонунлари билан эмас, инсон манфаати ва шаънини ҳимоя қилиши билан кучлидир.

***

Қонунлар ҳаётни унификациялаш, инсон руҳи эса ранг-баранглик тарафдоридир. Ушбу зиддиятни ҳал этишга фан ҳали тайёр эмас.

***

Қонунлар оддий қоғоз, бироқ улар инсон қадр-қимматини ҳимоя қилганидагина қадриятга айланади.

***

Инсон шаънини ҳимоя қилишни унутган қонун кимга хизмат қилишини унутган қонундир.

***

Инсонийликни қарор топтиришга йўналтирилган суд ҳукмигина адолатлидир.

***

Киши ҳуқуқларини қанча билмаса, ўз қадр-қимматининг топталишига шунча йўл очиб беради.

***

Кишилар молидан айрилганидан эмас, қадр-қиммати топталганидан жунбушга келадилар.

***

Зўравонлар ўзини ҳимоя қилиш йўлини яхши билади, давлат ҳимоясига кўпинча таҳқирланганлар муҳтождир.

***

Ахлоқ қонунсиз бўлиши мумкин, лекин қонун ахлоқсиз бўла олмайди.

Тарихнинг илма-тешик, жароҳатли бағрига кўмилган бу ҳақиқатлардан тўғри сабоқ чиқаришимиз, миллий озодлик учун курашганларни ўз номи билан аташимиз, бугун бизга насиб этган истиқлолни қадрлашимиз керак.

Миллий озодлик ҳаракатига босилган тамға

Ҳарбий матбуот ва босмачилик

Озодлик йўлида халқимиз беҳисоб қурбонлар берганини яхши биламиз. Бугунги кунда бунӣ ёдга олиш бизнинг бурчимиздир. Зиё Кўкалп ёзади: «Ватан – дин, ахлоқ ва эстетик гўзалликларнинг бир кўргазмасидир». Муқаддас тушунчани шу янглиғ англасак, унга муҳаббат оловланади. Динимизни, ахлоқ ва эстетик гўзалликларимизни ҳимоя қила олмасак, ватанни бой берган бўламиз.

Ватаний ахлоқ деган тушунчани эшитганмисиз? Бунӣ мутахассислар ўз миллатини муқаддас танимоқ деб тушунтиради. Бир асрча аввал бу ҳақда сўз очсангиз, миллатчи тамғасини босишарди. Бир савол туғилади. Ўз миллатини севмаган ўзга миллатларни сева оладими?

Миллий озодлик учун курашган Шермуҳаммадбекнинг отаси Кўшоқбек беш ўғлига мустамлакачилар зулмига қарши курашишни васият қилган. Отадан ўғилларга мерос бўлиб беҳисоб мулк эмас, ватанпарварлик туйғуси қолган. Ватаний ахлоқ юксаклигининг намунаси бу. Шунинг учун Шермуҳаммадбек озодлик қайғусида охиригача курашди.

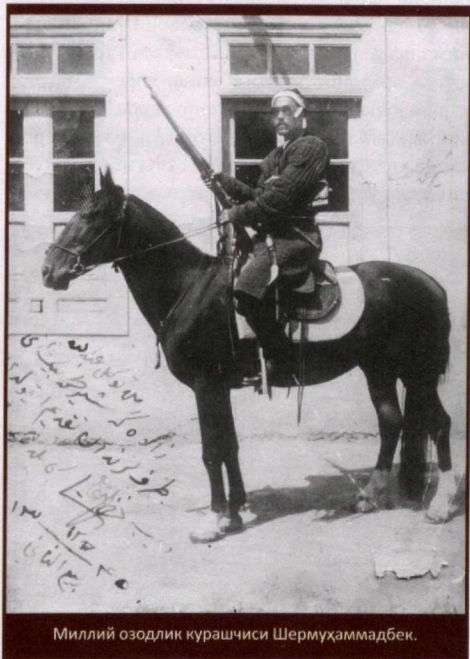
Чор Россияси мустамлакаси, ундан сўнг мустабид совет тузумига қарши курашиб, ватан озодлиги учун жон фидо этган боболаримизнинг ибрати бизга катта мактаб.

Ўзбекистондаги миллий озодлик ҳаракатига мустамлакачилар босган тамға узоқ йиллар пешонамиздан ўчмади. Босмачи, босмачилик каби ҳақоратлар билан тўла сохта тарихни бир эмас, бир неча авлод ўқиб улғайди. Тарих бу ғирромликни узоқ вақт қатида сақлаб турмади. Ҳақиқат юзага чиқди. Тарихий хотирани тиклаш, ўз юртини ҳимоя қилганлар босмачи эмас, қаҳрамон бўлганини аниқ мисоллар билан тушунтириш бурчимиздир.

Босмачи, босмачилик тушунчаси қаердан келиб чиққан? Аввало шу саволга жавоб берсак. «Ўзбек тилининг изоҳли луғати»да шундай дейилган: «Босмачилик – зўравонлик ва босқинчиликка таянувчи ҳаракат; босқинчилик, ўғрилиқ, бандитлик. Босмачилик – Туркистонда 1918–1925 йилларда кенг халқ оммаси вакилларининг

қизил армияга қарши олиб борган қуроли ҳаракатига шўро ҳукумати даврида буюк давлат шовинистлари томонидан берилган расмий ном»¹.

Демак, аждодларимизнинг эрк, озодлик учун ҳаракатига шўро мафкурачилари шундай ном берган. Бу маълумотни янада тўлдириш учун далилларга юзланамиз. «Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида» номли китобда 1918–1919 йилнинг ўрталаригача бўлган архив ҳужжатларида «босмачи» сўзи учрамаслиги айtilган. Яъни Фарғонада миллий озодлик учун курашга киришганлар бу даврда «разбойник», «бандит»,

Миллий озодлик курашчиси Шермуҳаммадбек.

«шайка» деб аталган. Китобдан ўқиймиз: «1919 йилнинг ўрталаридан бошлаб совет вақтли матбуотида, кейинчалик эса айрим расмий ҳужжатларда «босмачи» иборасини қўллаш бошланган. «Босмачи» ва «босмачилик» иборалари миллий озодлик ҳаракатининг моҳиятини пасайтириш, аждодларимизнинг большевиклар ҳукмронлигига қарши олиб борган қонли курашларини хаспўшлаш учун буюк давлатчи шовинистлар

¹ Ўзбек тилининг изоҳли луғати, 321–бет, www.ziyouz.com kutubxonasi.

томонидан ўйлаб топилди ва «бандитлик», «қароқчилик» сўзлари билан асоссиз равишда бир қаторга қўйилди. Коммунизм мафкурачилари ва уларнинг маддоҳлари ҳатто 1917 йилгача бўлган миллий озодлик ҳаракатларини ҳам кўп ҳолларда шу атама билан номладилар»².

Тарихчиларимизнинг бу фикрида асос бор. Шўроларнинг мафкуравий дастёри – ҳарбий матбуотнинг бунда хизмати бекиёс бўлди.

Тарихчи олим Нодирбек Хамаев шундай ёзди: «Туркистонда совет ҳокимиятига қарши кураш кураш вақтида бундай газеталарнинг (ҳарбий нашрлар назарда тутилаяпти – А.С.) сони 20 дан ортган эди. Газеталарни тадқиқ этганимизда уларнинг асосий вазифаси Туркистонда қизил армияни ташкил этиш, «босмачиларга» қарши курашишда аскарларни ҳарбий ва маънавий жиҳатдан тайёрлашга ғоявий кўмак бериш ҳамда қизил армия сафларида тарғибот олиб боришдан иборат бўлган деган хулосага келдик»³.

«Красная звезда» газетасининг 1922, 1923 йиллардаги сонларида «Босмачиликка барҳам берамиз», «Босмачиликка қарши кураш» каби рукнларда мунтазам равишда мақола ва хабарлар бериб борилган.

Ёмғирдан сўнг потирлаб чиққан кўзиқориндек юртимизда бирин-кетин пайдо бўлган, босмачиликка қарши курашда байроқни баланд кўтарган газеталарни шўроларнинг мафкуравий қўшини деса бўлади. «Красноармеец», «Красный фронт», «Набат революции», «Еженедельник политработника», «Красная звезда» каби газеталар шулар жумласидан.

Қурол ва мафкура кучи

Миллий озодлик ҳаракатига қарши курашда, мустабилларнинг босмачиликни тағ-туғи билан йўқотишга қаратилган тарғиботида, омма онгини манипуляция қилишда Туркистон фронтининг «Красная звезда» газетасининг аҳамияти катта. Газетанинг 1922, 1923 йиллардаги сонларида «Босмачиликка барҳам берамиз», «Босмачиликка қарши кураш» каби рукнларда мунтазам равишда мақола ва хабарлар бериб борилгани шундан далолат. Мард, ғирромликни билмайдиган, жанг фақат очик майдонда кечади деб ўйлаган аждодларимиз ахборот ёвуз мақсад сари йўналтирилса қанчалар кучли қуролга айланишини билганмикан? Маккор ғанимининг орқадан ханжар санчишини англаганмикан? Чамамда боларимиз айнан мана шу масалада ғафлатда қолишиди. Душман заҳарлаган сўз, ахборот кучини кўрсатди. Онгни фалажлади.

«Красная звезда» газетасининг 1923 йил 18 декабрдаги сониди «Ҳарбий мухбирларнинг фронт конференцияси» рукнида материал берилган. Бу Туркфронт инқилобий ҳарбий кенгаши аъзоси, фронт сиёсий бошқармаси бошлиғи Шапошниковнинг «Туркфронтнинг ҳарбий-сиёсий аҳволи ва қизил армия матбуоти» номли маърузаси. Маърузанинг кириш қисмида таҳририят шундай изох беради: «Ўртоқ Шапошников маърузасида Туркистондаги босмачилик ҳаракати бўйича вазиятни ифодалаб, бухоролик босмачиларга қарши курашдаги асосий вазифаларга, сўнгра халқаро вазиятга тўхталди ва бу шароитда қизил армия газетаси ҳамда унда ҳарбий мухбирларнинг вазифасини таъкидлади»⁴.

² «Ўзбекистон совет мустанлакачилиги даврида», «Шарқ» нашриёт матбаа концерни, 2000. 84–бет, <https://ziyov.uz/ozbekistonning-yangi-tarixi>.

³ Н.Хамаев. «Ўзбекистонда совет ҳокимиятига қарши курашдаги ҳарбий матбуот», «Ўтмишга назар» журнали, 2019 йил, 10-сон, 71–бет.

⁴ «Красная звезда», 1923 йил 18 декабрь, 280(667)–сон.

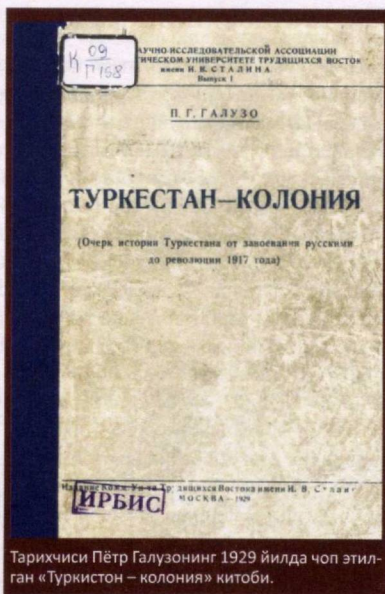

Бу нимадан далолат? Англаган бўлсангиз, Туркфронти ҳарбий кенгашининг мафкурага масъул катта амалдори мухбирларга босмачилик ҳақида қандай ёзиш, нимани ёзишга кўрсатма берган. Бундай анжуманларга нафақат таҳририят штатидаги, балки қизил армия сафларидаги жамоатчи мухбирлар ҳам жалб этилган.

Тилга олинаётган конференцияда эса амалдор дастлаб босмачилик муаммосига, сўнг халқаро масалага тўхталади. Ваҳоланки, дунёни бўлиб олиш йўлида кураш авж олиб, сиёсат саҳнасидаги муҳим ўйинчилар таҳдиди шўроларни таҳликага солаётган давр эди. Шунча муаммо турганига қарамай босмачилик билан боғлиқ бошогриғига Шапошников нега биринчи даражали масала сифатида эътибор қаратди, ҳарбий мухбирларга уни уқтирди?

Савол ўринли. Факт ва мантиққа асосланиб жавоб берадиган бўлсак, шўроларда ҳадик бор эди. Беҳисоб бойликларга эга заминни, хомашё етказиб берадиган тайёр мустамлакаларни қўлдан чиқариш қўрқуви. Миллий озодлик ҳаракатига бутун халқ қўшилиб кетса, уни тўхтатиб бўлмаслик қўрқуви. Туркий халққа хос қадим жасоратнинг қонда уйғонишидан қўрқув. Мана шу ваҳимани ўлдириш учун жазо, алдов, фитна, хуллас, зулмининг қандай усули бўлса қўлланиши керак эди. Акс ҳолда... Кечаги кун қайтарилиши мумкин эди. Россия империясига қарши ўн тўққизинчи асрнинг охири ва октябрь тўнтаришига қадар қўтарилган кўзғолонларни назарда тутаямиз. Буни шўролар билмаслиги мумкин эмасди.

Воқеликка совет тарихчиси Пётр Галузининг 1929 йилда чоп этилган «Туркистон – колония» китоби орқали йўл топдик⁵. Унда келтирилган жадвалда 1899 – 1917-йилларда Фарона, Самарқанд, Ҳазорбўйи, Сирдарё, Еттисув вилоятларида 4922 марта рус ҳукуматига қарши кўзғолон бўлгани акс этган. Эътибор беринг: йилига тахминан 270 та кўзғолон. Бу мустабидлар зулмига қарши деярли ҳар куни битта исён, норозилик, қаршилик, кураш дегани. Масалан, биргина 1917 йилга оид маълумотларни қўриб чиққанимизда, халқ мустабидларга қарши Фарғонада 324 марта,

Тарихчиси Пётр Галузининг 1929 йилда чоп этилган «Туркистон – колония» китоби.

Ҳазорбўйида 171 марта, Самарқандда 47 марта, Еттисувда 5 марта – жами 547 марта исён кўтаргани маълум бўлди. Нега шўролар миллий озодлик ҳаракатини бостиришга ҳам қурол, ҳам мафкура кучини ташлаганини англагандирсиз?!

Шу сабабли ҳам ҳарбий матбуотида оғир юк ортишди. Шапошниковнинг маърузисидаги қуйидаги сатрларга эътибор қаратамиз: «Айни пайтда сизларнинг ўта муҳим вазифангиз босмачилик frontiдаги курашда маҳаллий аҳоли ва қизил армия билан янги усулларни қўллаб, сиёсий силжиш, ўзгаришга эришаётганимизни ёритишдан иборат»⁶.

«Красная звезда»да чоп этилган мазкур материал, ҳарбий мухбирларнинг фронт бўйича конференцияси резолюциясида белгиланган вазифалар шўро ҳукумати нашрни шакллантириш учун жамоатчи ҳарбий мухбирлар, тарғиботчиларга бежиз алоҳида эътибор қаратмаганини кўрсатиб турибди. Мақсад тиг билан забт этолмаганини қалам, сўз, яъни тарғибот кучи билан олиш бўлган.

⁵ П. Галузо. «Туркестан – колония», Москва, 1929, 135-бет.

⁶ «Красная звезда». 1923 йил 18 декабрь, 280(667)-сон.

Мадаминбекнинг мактуби

Миллий озодлик ҳаракати қароқчилик, босмачилик эмаслигини ҳатто айрим шўро мафкурачилари ҳам эътироф этишгани пешонамизга ёпиштиришган бу тамға замирида мустабид тузумнинг маккор сиёсати ётганини кўрсатади.

Туркбюро аъзоси, инқилобчи Георгий Сафаров «Колониальная революция (Опыт Туркестана)» («Мустамлака инқилоби» (Туркистон тажрибаси)) китобида⁷ босмачилик ҳаракатини бир томондан миллий озодлик учун кураш, Қўқон мухториятини тор-мор этиш замиридан ва алалоқибат мустамлака бемазагарчиликларидан келиб чиққан дейди. Бошқа томондан уни иқтисодий инкироз, очарчилик, Фарғонадаги пахта етиштириш билан боғлиқ жараённинг издан чиқишига боғлайди. Яъни, бойлар моддий аҳволи ёмонлашгани, мардикор, чоракор ва ишчилар маошсиз қолиб кетаётгани билан изоҳлайди. Чор Россияси мустамлакасидан кейин ҳам давом этаётган мустабид сиёсат қишлоқ хўжалигини хонавайрон қилганди. Эътибор бераяпсизми? Кел-

тирилган барча сабаблар миллат курашининг мохиятини кўрсатиб беради. Шунча зулмга қарши нима қилмоқ керак эди? Яна камига «босмачи» деган тамғани босишади.

«Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида» номли китобда келтирилишича, 1920 йилнинг бошида Михаил Фрунзе Фарғона fronti қўмондонлигига телеграмма йўллайди. Унда жумладан шундай дейилган: «Туркистон марвариди бўлган Фарғона икки йилдан ортиқроқ вақтдан бери қонли бир уруш майдони ҳолатидадир... Бу ердаги совет ҳокимияти илк тузилиш даврида рус ва ерли ишчи, деҳқон оммаларини ўзига тортиш ўрнига меҳнаткаш халқни ўзидан узоқлаштириш учун қўлидан келганча ҳаракат қилди. Ишлаб чиқаришнинг национализация қилинишида фақат буржуазиянинг мулки эмас, балки ўртаҳол деҳқонларники ҳам тортиб олинди... Бу ерда ҳаракат қилган қизил аскар қисмлари, инқилобни ҳимоя қилган баъзи раҳбарлар меҳнаткаш халқни истибод воситаси сифатида тушунди. Босмачилик ҳаракати деган бу ҳаракат шу асосда вужудга келди. Босмачилар – оддий

Мадаминбек ва Михаил Фрунзе мусулмонлардан тузилган армияни кўздан кечирмоқда. Фото марказида, чапда Мадаминбек, ўнгда Михаил Фрунзе. Манба: <https://ural-eurasia.ru/stories/129-levin-zoloto-turkestana-istoriya-vremjon-bezumnoj-vojny?showall=&start=4>.

⁷ Г. Сафаров. «Колониальная революция (Опыт Туркестана)», Государственное издательство, 1921, 90-стр.

қароқчилар эмас. Шунда уларни тез йўқ қилиш мумкин бўлар эди»⁸. Бу телеграмма матни Россия давлат ҳарбий архивидан олинган (РГВА, ф.110, оп.3, д. 234, л. 4-5).

Фарғоналик олим Нодирбек Хамаев «Ўзбекистонда совет ҳокимиятига қарши қуролли ҳаракат ва ҳарбий матбуот» номли илмий мақоласида С. Шур номли муаллифни келтиради. У қизил армиянинг «Пролетарский мысл» газетасининг 1920 йил 4 июлдаги сонидида «Корни басмачество» ҳамда «Красная казарма» нашрининг 1923 йилги 3-сонидида «Борьба за красный Туркестан» номли мақолаларини эълон қилган. Мақолаларда муаллиф Фарғонадаги босмачилик ҳаракатини совет ҳокимияти айрим мастул шахсларнинг ўз вази-фасини суистеъмол қилишининг оқибати деб ёзган.

Келтирилган мисоллардан ҳам кўриниб турибдики, бу кураш мустабид тузумга қарши халқнинг ҳаракати эди. Талончилик, қароқчилик, босқинчилик каби сохта айбловлар унинг сиёсий мавқеини ерга уришдан бошқа нарса эмасди.

Юқоридида иккита савол атрофида фикр юритдик. Яъни ҳарбий матбуотдан миллий озодлик ҳаракатини бостиришда қандай усталлик билан фойдаланишгани ҳамда аслида бу кураш моҳиятида нима ётганини таҳлил қилишга уриндик. Мақола ниҳоясида аслида босмачи ким эди деган саволга ҳам ойдинлик киритсак, мақсадга мувофиқ бўлади.

Мадаминбек Фарғона fronti кўшинлари кўмондони Михаил Сафоновга 1919 йилнинг 11 мартида мактуб йўллаган. Россия давлат архивида (ф.28113, оп.1, д.1, л.1; ф.149, оп.1, д.51, л.53.) сақланаётган мазкур мактуб ҳақида «Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида» номли китобда келтириб ўтилган⁹. Хўш, Мадаминбек нималарни ёзган деб ўйлайсиз? Келинг, мактубнинг муҳим жойини биргаликда кўриб чиқамиз: «Туркистонда бўлса, яна қайтараман, сизлар қиладиган иш йўқ ва бу ерда зўравонлик билан душман орттирасиз, холос... Сиз федерация тузилди деб эълон қилдингиз, сиз халқнинг ўз тақдирини ўзи белгилаш ҳуқуқини эълон қилдингиз, шундай экан, нега сиз уларни бизга бермайсиз? Ёки биз фақат мусулмон бўлганимиз учунми? Бизга кўнглимиз тусанганча

яшашга имкон беринг, майли, сиз эълон қилган шиорларга биз амал қиламиз, бизларга ўзимиз хоҳлагандек бошқарув усулини танлашга имкон беринг, ахир биз мусулмонлар кўпчилиكنи ташкил қиламиз-ку. Аммо зўравонлик қилманг...».

«Босмачи» деган тамгага ҳамда тиш-тирноғига қуролланган улкан кўшинга «зўравонлик қилманг», «ўз тақдиримизни ўзимиз белгилаш ҳуқуқини қайтаринг», «ўзимиз хоҳлагандек бошқарув ҳуқуқини беринг», «мусулмон бўлганимиз учун камситманг» каби кескир сўзлар кўшини жангга чиқди. Зулм, истибодга қарши халқнинг доди, зори эди бу.

Дарвоқе, хатда кўрбоши қизил армия жангчилари ва командирларининг босқинчилар тўдасига айлаганини ҳам ёзиб, «отряд бошлиқларининг биттасидан 20 миллион сўмлик мулк топилиган, ҳақиқий большевик – коммунист босмачилар тўдаси бизнинг камбағал, ярим оч мусулмонларимиздан сўнгги кўрпа ва кигизларини ҳам тортиб олди» дейди.

Мана сизга тарихий факт. Шўронинг битта отряд командири оддий халқни шунчалар талаган бўлса?! Кўп-қизил қароқчилик эмасми?! Шундоқ ҳам очлик, ночорликдан зўрга нафас олаётган жафокашларнинг кўрпа ва кигизига талайдиганлар қанақа тенглик, қанақа бирдамликдан гап очиши мумкин? Назаримизда, «босмачи» сўзи ҳам улардан уялади, ор қилади. Бундай мисолларни ҳали тарихдан кўп топиш мумкин.

Туркистондаги миллий озодлик ҳаракати бир томон, сиёсий, мафкуравий ва қуролли кураш иккинчи томон. Адолат, эрк, ҳақ учун кураш бир томон, ваҳшийлик, зўравонлик, зулм асосига қурилган қонли усуллар иккинчи томон. Босмачи ким эди-ю, эркини, орини ҳимоя қилган ким эди?! Бу фирромликдан тарози палласи синиб кетиши керак эди аслида.

Тарихнинг илм-тешик, жароҳатли бағрига кўмилган бу ҳақиқатлардан тўғри сабоқ чиқаришимиз, миллий озодлик учун курашганларни ўз номи билан аташимиз, бутун бизга насиб этган истиқлолни қадрлашимиз керак. Бедор чайқалиб турган дунё ҳам бизга шуни ишора қилаётгандек.

Алижон САФАРОВ,

Ўзбекистон журналистика ва оммавий коммуникациялар университети катта ўқитувчиси

⁸ «Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида», Ўзбекистоннинг янги тарихи иккинчи китоби, «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни, 2000, 90 – 91-бетлар, <https://ziyouz.uz/durdona-toplamlar/ozbekistonning-yanagi-tarixi>

⁹ Уша манба, 89 – 90-бетлар.

Давлат мажбурий суғуртаси тушунчаси

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 927-моддасига асосан суғурта шартномаси ёзма шаклда тузилиши лозим. Ўз навбатида суғурта ихтиёрий ва мажбурий суғуртага бўлинади.

Ихтиёрий суғурта деб фуқаро ёки юридик шахс (суғурта қилдирувчи) суғурта ташкилоти (суғурталовчи) билан тузадиган мулкӣ ёки шахсий суғурта шартномаларига айтилади. Мажбурий суғуртада эса суғурта қилдирувчи суғурталовчи билан суғуртанинг ушбу турини тартибга соладиган қонун ҳужжатларида назарда тутилган шартларда шартнома тузади.

Мажбурий суғурта ва давлат мажбурий суғуртасининг бир-биридан фарқли жиҳатларига эътибор қаратадиган бўлсак, Фуқаролик кодексининг 961-моддасига кўра, «Фуқароларнинг ижтимоий

манфаатларини ва давлатнинг манфаатларини таъминлаш мақсадида қонунда ҳаёт, соғлиқ ва мол-мулкнинг мажбурий давлат суғуртаси белгилаб қўйилиши мумкин. Мажбурий давлат суғуртаси ана шу мақсадлар учун давлат бюджетидан ажратиладиган маблағлар ҳисобига амалга оширилади. Мажбурий давлат суғуртаси бевосита суғурта тўғрисидаги қонун ҳужжатлари асосида унда кўрсатилган давлат суғурта ташкилотлари ёки давлатнинг бошқа ташкилотлари (суғурталовчилар) томонидан амалга оширилади. Ушбу бобнинг қоидалари, агар суғурта тўғрисидаги

қонун ҳужжатларида бошқача тартиб назарда тутилмаган бўлса ва суғурта бўйича мавжуд муносабатлар моҳиятидан келиб чиқмаса, мажбурий давлат суғуртасига нисбатан қўлланади».

Айрим манбаларда давлат мажбурий суғуртасига «ёпиқ маъмурий-худудий бирликларда яшовчи ва ишловчи, шунингдек, ўз ишининг моҳияти бўйича тиббий ва психиатрия ёрдамида кўрсатилган, вирусология ва вирусли дориларни ишлаб чиқариш бўйича тадқиқотлар олиб борадиган шахсларга қўлландиган суғурта»¹ дег таъриф берилган.

А.Лемеховнинг фикрича, давлат мажбурий суғуртаси мураккаб суғурта ҳисобланиб, унинг моҳияти давлатнинг иқтисодий ҳолатини ўзгартришга эмас, балки давлат вазифаларини бажараётган фуқароларни давлат томонидан ҳимоя қилишга қаратилган². С.Васильевнинг фикрича эса давлат мажбурий суғуртаси иккига бўлиб ўрганилади. Булар: «ҳарбий хизматчиларнинг мулкани давлат томонидан мажбурий суғурталаш» ва «ҳарбий хизматчиларнинг ҳаёти ва соғлигини давлат томонидан мажбурий суғурталаш». Ушбу икки ҳолатда ҳам суғурта пули давлат ҳисобидан тўланади³. Аммо тадқиқотчи хориж тажрибасини ўрганиш жараёнида ҳарбий хизматчиларнинг ҳаёти ва соғлигини суғурталаш ихтиёрий равишда хусусий суғурта ташкилотларига мурожаат қилган ҳолда амалга оширилиши керак деган фикрни илгари суради. Ушбу ҳолатда у суғурта пулини қим тўлашига эътибор қаратмаганини кўришимиз мумкин.

Айни пайтда мамлакатимизда Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 26 январдаги «Ҳарбий хизматчилар ва ҳарбий мажбуриятли шахсларнинг, оддий аскарлар ҳамда бошлиқлар таркибига кирувчи шахсларнинг давлат мажбурий шахсий суғуртаси тўғрисида»⁴ ги⁴ 38-қарори ва 2003 йил 29 августдаги «Оддий аскарлар ва бошлиқлар таркибига кирувчи ҳарбий хизматчилар ва ҳарбий мажбуриятли шахсларнинг давлат мажбурий суғуртасини ўтказиш тартиби тўғри-

сида»⁵ ги⁵ низомида «давлат мажбурий суғуртаси» тушунчасига ҳеч қандай таъриф берилмаган.

Юқоридagi манбаларда, шунингдек, чет эл олимлари берган таърифларда ҳам ягона ёндашув йўқлиги, Фуқаролик кодексининг 961-моддасидаги таърифда эса «давлат мажбурий суғуртаси» деб эмас, балки «мажбурий давлат суғуртаси» деб номланганини, шунингдек ушбу моддада берилган таъриф давлат мажбурий суғуртаси хизматларининг барча хусусиятларини қамраб олмаганини кўриш мумкин. Бундан ташқари, давлат мажбурий суғуртаси билан боғлиқ муносабатларни тартибга солувчи қонуности ҳужжатларида ҳам ягона ёндашув мавжуд эмас.

Юқорида қайд этилган 961-модданинг мазмунини Арманистон Фуқаролик кодексининг 1024-моддасида, Беларусь Фуқаролик кодексининг 859-моддасида, Россия Фуқаролик кодексининг 969-моддасида ҳам кузатиш мумкин.

Ушбу таҳлиллардан келиб чиқиб, Ўзбекистон Фуқаролик кодексининг 961-моддасини қуйдаги тахрирда баён этиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз:

«Фуқароларнинг ижтимоий манфаатларини ва давлат манфаатларини таъминлаш мақсадида қонунда давлатнинг махсус объектларида ва ҳарбийлаштирилган идораларида ёҳуд ҳуқуқни муҳофаза қилиш идораларида хизмат қилаётган шахслар (оддий аскар ва бошлиқлар таркибига кирувчи ҳарбий хизматчилар ва ҳарбий мажбуриятли шахслар)нинг ҳаёти, соғлиги ва мулкани давлат томонидан мажбурий суғурталаш белгиланиши мумкин.

Давлат мажбурий суғуртаси учун суғуртанинг бирламчи тўлови суғурталанаётган шахс хизмат қилаётган ташкилот (идора, вазирлик) ларнинг ҳисобидан амалга оширилади.

Давлат мажбурий суғуртаси тўғридан-тўғри мамлакатда суғурта муносабатларини тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар асосида амалга оширилади.

¹ Портал: "Dagestan businessmen". <https://dagestanbusinessmen.ru/cto-obyazatelnoe-gosudarstvennoe-strahovanie-obyazatelnoe.html> Dagestan businessmen (2020 йил 6 июль).

² Лемехов А.А. «Обязательное государственное страхование жизни и здоровья военнослужащих». Автореф. дис. канд. экон. наук. Санкт-Петербург. 2001. – С. 6.

³ Васильев С.В. «Обязательное государственное страхование в системе социальной защиты военнослужащих». Автореф. дис. канд. экон. наук. Ярославль. 2004. – С. 9.

⁴ Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг қарорлари тўплами. Lex.uz

⁵ Бюллетень нормативных актов министерств, государственных комитетов и ведомств Республики Узбекистан, 2003 г., № 16. Lex.uz.

Давлат мажбурий суғуртаси шартномаси учун суғурта тўлови қонун ҳужжатларида белгиланган миқдорда тўланади.

Шу ўринда давлат мажбурий суғуртасининг асосий элементларини белгилаб олиш мақсадга мувофиқ.

БУЛАР:

- давлат мажбурий суғурта шартномалари уч тарафлама шартнома ҳисобланиши;
- давлат мажбурий суғуртаси учун бирламчи тўлов суғурталанаётган шахс хизмат қилаётган ташкилот (идора, вазирлик)ларнинг ҳисобидан амалга оширилиши;
- давлат мажбурий суғуртаси бўйича шартнома тузиш ваколати мамлакатимизда фақат «Ўзбекинвест» экспорт-импорт миллий суғурта компаниясига берилгани;
- давлат мажбурий суғуртасида бирламчи суғурта мукофотини ҳар чоракда бўлиб тўлаш имконияти мавжудлиги;
- давлат мажбурий суғуртаси шартномасида Фуқаролик кодексининг 939-моддасига кўра қўшалоқ тартибда суғурта қилиш имкониятининг йўқлиги.

Хориж тажрибасига қарайдиган бўлсак, Италия ва Швецияда ҳарбий хизматчиларнинг ҳаёти, соғлиғи ва мулки айнан «давлат мажбурий суғурта шартномаси» билан эмас, балки «давлат суғурта шартномаси» билан⁶, АҚШда эса ҳарбий хизматчиларнинг ҳаёти ва соғлиғи, мулки фақат «имтиёзли суғурта шартномалари»⁷ билан тартибга солинади. Умуман, бугунги кунда Европа мамлакатларида мажбурий суғурталаш принциpidан воз кечилмоқда ва бунга жисмоний ва юридик шахсларнинг суғуртага бўлган ишончи етарли даражада шакллангани, суғурта ташкилотлари кўрсатаётган хизматларнинг сифати юқорилиги сабаб бўлмоқда.

Суғурта шартномасини тузаётган ҳар бир истеъмолчи доим сўнгги натижа (самара) керак, у мазкур шартномани шунинг учун тузади. Лекин ҳаётда суғурта хизматлари кўрсатиш соҳасида кутилган натижага ҳар доим ҳам эришиб бўлмайди. Бунга кўпгина объектив ва субъектив омиллар таъсир ўтказиши. Субъектив омилларга суғурта бозори иштирокчиларининг малакаси, билими, тажрибаси етарли эмаслиги, объектив омилларга эса форс-мажор ҳолатларда кутилаёт-

ган натижага эришиш имконияти қарийб йўқлиги кабиларни киритиш мумкин.

Бугунги кунда мамлакатимизда суғурта хизматларининг сифатини ошириш учун суғуртани тартибга солувчи қонун ҳужжатларини такомиллаштириш талаб этилади. Бу борада давлат раҳбарининг 2019 йил 2 августдаги «Ўзбекистон Республикасининг суғурта бозорини ислоҳ қилиш ва унинг жадал ривожланишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 4412-қарори ижросини таъминлаш шаҳсадида «Давлат мажбурий суғуртаси тўғрисида»ги қонунни қабул қилиш лозим. Россия, Озарбайжон, Қирғизистон каби давлатларда шундай қонун бор.

Хулоса қилиб айтганда, мамлакатимизда ҳарбий хизматчилар ва ҳарбий мажбуриятли шахсларнинг, оддий аскарлар ҳамда бошлиқлар таркибига кирувчи шахсларнинг давлат мажбурий суғуртасини тартибга солувчи «Давлат мажбурий суғуртаси тўғрисида»ги қонунни қабул қилиш давр талабидир.

Дилмурод МАҲМУДОВ,

Миллий гвардия ҳарбий-техник институти мустақил изланувчиси, юридик фанлар бўйича фалсафа доктори, доцент

⁶ Васильев С.В. «Обязательное государственное страхование в системе социальной защиты военнослужащих». Автореф. дис. канд. экон. наук. – Ярославль: 2004. – С.9.

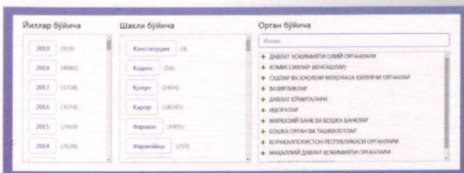
⁷ Ша манаба: 9-бет.

LexUz –

**Ўзбекистон Республикаси
Қонун ҳужжатлари
маълумотлари миллий базаси**

Мақсадимиз аҳолининг
ҳуқуқий маданияти даражасини
кўтариш, юридик ва жисмоний
шахслар қонун ҳужжатларидан
кенг фойдаланиш имкониятини
таъминлаш, жамиятни ҳуқуқий
ахборотлаштириш тизимини
такомиллаштиришдан иборат.

LexUz –

**Интернет орқали норматив-
ҳуқуқий ҳужжатларни
олиш имконияти**

Тизимда рўйхатдан ўтиш
мажбурий эмас,
фойдаланиш
мутлақо bepул.

t.me/lexuzofficial

www.facebook.com/LexUzbekistan

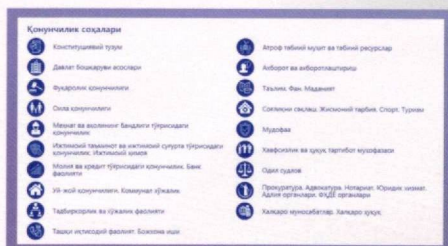

Ишончлилик

LexUz тизими

**Ўзбекистон Республикаси
Адлия вазирлигига тегишлидир**

Тизимга маълумотлар фақат
расмий манбалардан киритилиши
уларнинг ишончлилигини
таъминлайди.

Мобиллик

**LexUz тизимидан дунёнинг
исталган жойида
фойдаланиш мумкин**

LexUzнинг мобиль қурилмалар учун
версияси мавжуд.

Манзил: Тошкент шаҳар, Миробод тумани,
Амир Темур шоҳқўчаси, 19-ўй.

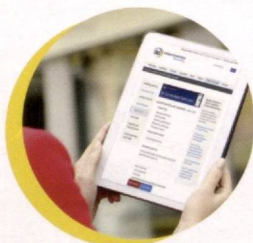
Тел.: (998 71) 233-38-08, (998 71) 233-73-98
<http://www.lex.uz>; e-mail: lex@adliya.uz

№ 2158

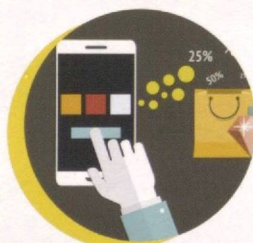

Ушбу хизмат
орқали сиз

Электрон журнал

Нашрни PDF форматда
компьютер ёки смартфонингизга
юклаб олинг.

Онлайн обуна

Уйингиздан чиқмасдан
буюртма беринг.

Тўлов тизимлари

Хизмат учун тўловларни
Payme ҳамда Click тўлов
тизимлари орқали
амалга оширишинг.

Журналимиз энди ЭЛЕКТРОН ШАКЛДА!

ОНЛАЙН ОБУНА
3, 6 ва 9 ойлик

+ 10 йиллик архив
супер чегирма
нархларда

Азиз муштарий!

Нашримизни
энг биринчилар қаторида
ўқишни истасангиз
«Онлайн обуна»
хизматимиздан фойдаланинг.

Журнални сотиб олиш ва онлайн обуна бўлиш учун қуйдаги
ҳаволага кириш: <http://huquqburch.uz/shop/>